

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

VÝZNAMY PRARODIČOVSTVÍ
MEANING OF GRANDPARENTHOOD

Magisterská diplomová práce

Bc. Barbora Koukalová

Vedoucí magisterské diplomové práce: Doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 7. prosince 2015

.....

podpis

Poděkování

Děkuji Doc. PhDr. Daně Sýkorové, Ph.D. za odborné vedení celé diplomové práce, za její užitečné rady a připomínky. Dále děkuji všem komunikačním partnerkám a partnerům za ochotu poskytnout mi rozhovor.

V Olomouci dne 7. prosince 2015

Obsah

Úvod.....	6
1 Teoretické ukotvení.....	8
1.1 Období stáří.....	8
1.1.1 Hranice stáří.....	8
1.1.2 Problémy stáří.....	10
1.1.3 Heterogenita stáří.....	11
1.2 Mezigenerační soužití.....	13
1.2.1 Rodina. Role prarodičů v rodině v souvislosti s jejími funkcemi a historickými proměnami.....	14
1.2.2 Soužití dvou a více generací.....	15
1.3 Mezigenerační solidarita.....	17
1.3.1 Vymezení pojmu.....	17
1.3.2 České prostředí.....	19
1.4 Prarodičovství.....	21
1.4.1 Vymezení pojmu prarodičovství.....	22
1.4.2 Prarodičovství v kontextu nových reprezentací stárnutí.....	23
1.4.3 Typologie prarodičů.....	25
1.5 Prarodiče a vnoučata.....	28
1.5.1 Jedinečný vztah.....	29
1.5.2 Faktory ovlivňující vztah prarodičů a vnoučat.....	30
1.6 Shrnutí.....	33
2 Metodologie.....	35
2.1 Oblast zkoumání.....	35
2.2 Cíl výzkumu.....	35
2.3 Výzkumné otázky.....	36
2.4 Metodologický přístup.....	36
2.5 Typ výzkumu.....	37
2.6 Metoda získávání dat.....	38
2.7 Scénář rozhovoru.....	39

2.8	Průběh rozhovoru.....	40
2.9	Vzorek.....	42
2.9.1	Charakteristika vzorku.....	43
3	Výsledky	52
3.1	Analýza rozhovorů.....	52
3.1.1	Otevřené kódování.....	52
3.1.2	Axiální kódování	81
3.1.3	Selektivní kódování	83
3.2	Shrnutí výzkumu.....	86
	Závěr.....	91
	Anotace	95
	Annotation	96
	Seznam použité literatury a internetových zdrojů.....	97
	Seznam tabulek	101
	Přílohy	102

Úvod

„Prarodiče patří do rámce našich vztahů. Patří k hnízdu, ze kterého člověk pochází. Ať už člověk toto hnízdo miluje, odmítá, opouští nebo integruje do své dospělosti – jsou v něm ukryty prvky naší vlastní identity“ (Hauserová–Schönerová 1996, s. 12).

Sama si dobře vybavuji prázdniny, které jsem trávila u svých prarodičů na vesnici, když jsem byla malá. Vzdálena od rodičů přes 100 kilometrů, dva měsíce jen s babičkou a dědou. Jezdili jsme spolu na kole, jezdili jsme na výlety, četli jsme, vypravovali jsme, vařili jsme, pracovali jsme, smáli jsme se i dohadovali. Bylo to krásné a přestože jsem několikrát chtěla odjet domů, poslední den, když jsme se loučili, plakala jsem a babička s dědou plakali také...

Jak jsou na „tom“ dnešní prarodiče? Jaké jsou jejich zkušenosti s výkonem prarodičovské role? To jsou otázky, na které budu hledat odpověď v této práci. Jinými slovy, kladu si za cíl zjistit, jak senioři interpretují své prarodičovství, jak roli prarodiče vykonávají, resp. hrají, jaký význam připisují roli prarodiče ve svém životě a jaké zisky, resp. ztráty s touto rolí spojují.

Jestliže ve druhé polovině 20. století bylo v naší společnosti zcela běžné, že prarodiče v důchodu (zejména babičky) přebírali péči o svá vnoučata (Haškovcová 2010, s. 60–61), dnes tomu tak není. Senioři dnes mohou zastávat celou řadu nejrůznějších rolí a prarodičovství, resp. prarodičovská role je jen jednou z nich.

První část práce je věnována teoretickému rámci, v němž charakterizují zejména období stáří, zabývám se soužitím generací a mezigenerační solidaritou v rodině, dále definuji prarodičovství a vymezuji ho v kontextu probíhajících společenských změn. Poslední kapitolu pak věnuji vztahu mezi prarodiči a vnoučaty.

Ve druhé části práce předkládám vlastní výzkum – vymezuji výzkumný problém, stanovuji výzkumný cíl. Dále představuji zvolenou metodologii a způsob sběru dat. Musím se přiznat, že s procesem získávání

dat jsem měla zpočátku obtíže, které jsem se snažila vyřešit způsobem, o kterém referuji v kapitole 2.6 *Metoda získávání dat* (s. 38). Následně podrobně popisuji postupy analýzy a věnuji se samotné analýze. Nakonec prezentuji výsledky.

1 Teoretické ukotvení

Prarodičovství se ukazuje jako jedna ze sociálních rolí, která nemusí nutně vyvolávat představy stáří. Zejména pro 80. a 90. léta 20. století jsou typičtí mladí prarodiče, kteří mají dost sil, disponují dobrým zdravotním stavem a mnohdy stále pracují (Dopita 2005, s. 36). Tento trend, který poukazuje na delší časový úsek, jenž je prarodičovské roli vymezen, se však postupně mění. V důsledku řady společenských změn¹ dnes dochází spíše ke snižování fertility a případné rodičovství se stává volbou relativně starších žen a mužů (Možný 2011, s. 269). První dítě žena přivádí na svět často až po třicátém roku svého života, což opět posouvá hranici věku prarodičů (Connidis 2009, s. 187). V následující kapitole se proto zaměřím na stáří, jako životní období v biografii každého jedince, které má své problémy, ale také má, což se poměrně nově zdůrazňuje, své příležitosti a nové šance.

1.1 Období stáří

I přesto, že se dnes prarodičem stává většina lidí v období pozdní dospělosti, které trvá zhruba od 50 do 60 let (Vágnerová 2007, s. 392), v důsledku probíhajících změn ve společnosti ženy i muži odkládají své rodičovství, a tím je i prarodičovství odsunuto do staršího věku.

1.1.1 Hranice stáří

Je otázkou, odkdy může být člověk pokládán za starého. V rozvinutých zemích je spodní hranice stáří udávána věkem 60-65 let. Počátečním krokem, jenž přechod do této fáze života vymezuje, je odchod do důchodu. Nicméně otázkou zůstává, zda je oprávněné, aby jedinci ve své různosti (biologické, psychologické, sociální či ekonomické) byli najednou po dosažení určitého věku všichni označeni jako „staří“ (Rabušic 1995,

¹ Jedná se zejména o možnost žen vzdělávat se a následně participovat na trhu práce (Sobotková 2001, s. 112–113).

s. 143). Navíc i tentýž člověk může vykazovat pokles výkonnosti v některé činnosti, zatímco v jiné oblasti je jeho výkon zachovávan (tzv. intraindividuální variabilita) (Langmeier, Krejčířová 1998, s. 185).

Stáří lze podle Pacovského vymezit dvěma způsoby. Za prvé pomocí kalendářního, tj. chronologického věku, který je dán datem narození. Věk od 60 let do 74 let považujeme za rané stáří, věk od 75 let do 89 let za vlastní, opravdové stáří, od 90 let potom hovoříme o dlouhověkosti. Kromě toho můžeme stáří vymezit pomocí funkčního, tj. skutečného věku, který nemusí být s kalendářním věkem totožný. Funkční věk zahrnuje biologické, psychologické a sociální charakteristiky a odpovídá skutečnému funkčnímu potenciálu člověka (Pacovský 1990, s. 15–16). Podle Langmeiera a Krejčířové je ze společenského hlediska člověk starý, pokud je za takového pokládán ostatními členy společnosti (Langmeier, Krejčířová 1998, s. 185). Z výzkumu Vidovičové a Rabušice přitom vyplynulo, že hlavním faktorem, který určuje vnímání člověka jako starého, je fyzický zdravotní stav (Vidovičová, Rabušic 2003, s. 11).

Přes výše zmíněné periodizace je nutné poznamenat, že lidé stárnou subjektivně a odlišnou rychlostí². Senioři sami konstruují svoji věkovou identitu prostřednictvím interakcí s druhými – například penzionovaní senioři se subjektivně cítí starší v porovnání se svými ekonomicky aktivními vrstevníky. Pocit stáří obdobně posiluje i prarodičovství vnímané jako předčasné (Kaufman, Elder Jr. 2003 in Sýkorová 2007, s. 52–53), či zhoršení subjektivního zdraví. Navzdory všemu se ale senioři obecně nepovažují za „staré“, spíše jen za „starší“ (Sýkorová 2007, s. 52–53).

Z výše zmíněného vyplývá, že „stáří je sociální konstrukcí, ať už jde o určení jeho počátku – mezního věku, očekávání vztažených k lidem označeným za staré, či o způsoby zacházení s nimi“ (Sýkorová 2007, s. 47).

² Podobný názor zastává i Pacovský, podle kterého má stárnutí vysoce individuální charakter (Pacovský 1990, s. 34).

1.1.2 Problémy stáří

Významy stárnutí a stáří mají v současnosti v západním světě především negativní konotace (Sýkorová 2007, s. 49). Důvodů je několik. V moderní postindustriální společnosti se páteří našeho života stala práce; důraz je kladen především na výkon při současné kvalitě. Člověk žije z práce, žije prací, kolem ní se točí rovněž vše ostatní. V dětství a mládí se člověk připravuje na to, že bude pracovat; jako pracující se pak těší vysokému společenskému statusu, má prestiž a také moc. Když dosáhne určitého věku, je mu „vnucen“ odchod do důchodu, kde výše zmíněná osa životního programu chybí. Být seniorem znamená „mít roli nemít roli“³ (Haškovcová 1989, s. 46–49). O stáří „bez role“ se ve své knize zmiňuje také Pacovský (1990, s. 46). Hlavním problémem, který se promítá do takového pojetí stáří, je, že jsme zaměnili pojmy práce a zaměstnání (Haškovcová 1989, s. 46–49). Ztráta profesní role nemusí znamenat ztrátu životního programu. Dopita upozorňuje, že senioři mají spoustu jiných sociálních rolí, které mohou naplňovat⁴. Strašíková k tomu dodává, že je to právě stáří bez profesní role, které přináší možnost být užitečný, obdarovávat svými zkušenostmi druhé (Strašíková 2004, s. 38). Staří lidé mohou i po odchodu do důchodu aktivně přispívat do své rodiny, komunity a do svého okolí (viz koncept aktivního stárnutí, s. 24).

Kromě toho se stáří stává v současné vyspělé civilizaci stále závažnějším problémem, protože postupně dochází k demografickému stárnutí, tj. stárnutí populace (vlivem prodloužení délky života při současném poklesu počtu narozených dětí) (Langmeier, Krejčířová 1998, s. 191) se všemi sociálními a ekonomickými důsledky. Zdůrazňují se

³ Problém je, že se na seniory díváme z pohledu dnešní uspěchané společnosti, v níž zaměstnání hraje prim. Kdo není ekonomicky aktivní, prostě „nic nedělá“ - viz mýtus neužitečného času (Haškovcová 1989, s. 29). Na staré lidi je pohlíženo jako na závislé, s tendencí vylučovat je z dění ve společnosti a „nic od nich neočekávat“ (to je důvod, proč Říčan navrhuje, aby termín „odchod do důchodu“ byl nahrazen „vstupem do důchodu“ jako začátkem něčeho nového) (Ort 2004, s. 24).

⁴ Z výzkumu realizovaného v USA v letech 1995–1997 bylo u seniorů identifikováno 11 sociálních rolí: rodič, prarodič, dcera/syn, manžel/manželka, dobrovolník, člen církve, studující, pracující, přítel/přítelkyně, občan, hospodyně (Dopita 2005, s. 35).

především negativní dopady demografického stárnutí, tj. rostoucí náklady na zdravotní a sociální systém.

Populační stárnutí také ve velké míře určuje kontext stárnutí individuálního. Všechny změny, které u stárnoucího člověka nastávají, tak probíhají na pozadí sociálně konstruovaných, převážně negativních významů připisovaných stáří a starým lidem, které významně ovlivňují postoje mladé generace (Sýkorová 2007, s. 12). Obecně se má za to, že stáří začíná odchodem do důchodu a je obdobím úpadku fyzických i psychických schopností a výkonnosti, a že všichni staří lidé jsou v podstatě stejní – mají stejné potřeby a problémy – mýtus homogenity (Haškovcová 2010, s. 42). Nicméně musíme zdůraznit za prvé, že změny organismu a psychiky, ke kterým dochází, jsou popisovány jako změny postupné a nikoli nutně degenerativní – například mezi největší psychické kvality osobnosti stárnoucího člověka patří životní moudrost, zkušenost, psychická vyrovnanost (Sýkorová 2007, s. 47)⁵, a za druhé, že etapa stáří v životní dráze každého jedince je v dnešní době poznamenána dvěma podstatnými změnami, které souvisejí s moderní společností – je vnitřně diferencovanější a obsahově pestřejší. O heterogenitě stáří pojednávám podrobněji v následující kapitole.

Mimo to má etapa stáří v celku života každého jedince daleko větší význam. Tento význam je z části výsledkem společenského „hnutí“ přípravy na stáří jako na efektivní období života. Díky tomu se zdůrazňuje integrace starých lidí do života společnosti (vlastní rodiny, komunity, obce, pracovní organizace) a objevují se nové formy organizace života starých lidí (Alan 1989, s. 417).

1.1.3 Heterogenita stáří

Mezi seniory a jejich aktivitami existují v dnešní společnosti velké rozdíly. Někteří stále pracují, jiní se naplno věnují svým koníčkům, další

⁵ Pacovský zmiňuje ještě jiné přednosti stárnoucích a starých lidí. Patří mezi ně: trpělivost, pochopení pro motivy jednání druhých lidí, rozvážnost, opatrnost, obezřetnost (Pacovský 1990, s. 40).

intenzivně pečují o svá vnoučata. Život v důchodu, prožívání stáří i prarodičovství je v dnešní době značně heterogenní. Senioři mají možnost zvolit si z mnoha životních způsobů a po odchodu do důchodu mohou budovat identitu na nových základech a ne pouze ve vztahu k absenci placené práce (Laslett 1991; Katz 2000 in Patschová 2014, s. 55).

Podobně i Rabušic píše, že stáří je kategorií, v níž vedle sebe začíná žít více věkových kohort, které byly socializovány v jiných podmínkách, a proto mají i jiné životní zájmy, hodnoty a postoje (Rabušic 1995, s. 143). Nicméně v naší společnosti stále přezívají určité představy o tom, co se ve stáří hodí nebo nehodí dělat a tolerována je pouze určitá očekávaná aktivita. Pokud například staří lidé pečují o vnoučata nebo se věnují činnostem „přiměřeným“ věku, jsou jejich dospělé děti spokojené. Neobvyklé činnosti naopak vyvolávají údiv či různé negativistické komentáře (Haškovcová 1989, s. 218).

Řada starších lidí se stále častěji rozhoduje pro ekonomickou aktivitu i po dosažení práva na důchod. Toto rozhodnutí je motivováno především potřebou uplatnit se, potřebou pracovního kolektivu a potřebami finančními, které jsou konkrétněji formulovány jako potřeby: šetřit, vytvářet si rezervy, zlepšit své bydlení a pomáhat dětem (Čermáková, Uchytíl 1978, s. 125 in Alan 1989, s. 376).

Ať už senioři chtějí nebo musejí pracovat, volí určité strategie, jak skloubit roli zaměstnané osoby s rolí prarodiče. K tomuto účelu existují určité možnosti, například klouzavá nebo volná pracovní doba, částečné úvazky či práce z domova. Ačkoliv podíl pracujících v postproduktivním věku není zanedbatelný⁶, já se pro účely této diplomové práce zaměřím pouze na nepracující babičky a dědečky.

Odlišnou skupinu seniorů tvoří ti, kteří docházejí do seniorských center nabízejících volnočasové aktivity. Tato centra manifestují ideu

⁶ V prvním pololetí roku 2013 bylo v České republice zaměstnáno 145 tis. osob ve věku do 70 let, což je necelých 12 % všech seniorů do 70 let (Senioři v ČR, 2013).

aktivního stárnutí⁷ v praxi a jejich členové se vyznačují aktivním životním stylem. Jsou to ti, pro které je odchod do důchodu novou příležitostí, která znamená svobodu od něčeho a zároveň k něčemu jinému. Klienti těchto center představují poměrně specifickou skupinu, jak s ohledem na svůj životní styl, tak s ohledem na socioekonomické charakteristiky. Z výzkumu Hasmanové Marhánkové vyplynulo, že vnoučata mají v životech těchto seniorů (zejména se jednalo o ženy-babičky) své místo, které je však jednoznačně vymezené a má své pevné hranice v kontextu jejich dalších aktivit. Prarodičovství je v tomto ohledu vědomá a nesamozřejmá volba, ohraničená jejich dalšími zájmy. Tyto „aktivní babičky“ se vymezovaly vůči stereotypním obrazům „automatických babiček“, které se nechávají rolí prarodiče pohltit, a směřovaly k ideálu nebýt „babičkou na hřebíčku“, kterou si může každý kdykoliv „sundat“ (Hasmanová Marhánková 2010, s. 17–19).

Je evidentní, že způsob trávení volného času po odchodu do důchodu se liší „případ od případu“, neboť každý jedinec prošel individuálním vývojem, různými životními peripetemi a prostředím, a proto má odlišné zájmy, potřeby a motivace. Do aktivity starého člověka se promítá jeho osobnost, z toho vyplývá, že styl projevu a způsob trávení volného času seniora je odvislý od jeho temperamentu. Kromě toho je kvantita a kvalita volnočasových aktivit samozřejmě determinována řadou sociálně-demografických znaků jako je pohlaví, věk, vzdělání, rodinný stav, výše příjmů a podobně (Ort 2004, s. 67).

1.2 Mezigenerační soužití

Rodinná struktura je v naší společnosti velmi pestrá – setkáváme se s nukleárními rodinami (definice níže), rodinami, kde spolu žijí tři i více generací, a stále častěji také s rodinami neúplnými. Míra zapojení prarodičů do rodinného společenství se mění právě se zmíněnými typy.

⁷ O aktivním stárnutí se zmiňují na straně č. 24–25 v kapitole 1.4.2 *Prarodičovství v kontextu nových reprezentací stárnutí*.

1.2.1 Rodina. Role prarodičů v rodině v souvislosti s jejími funkcemi a historickými proměnami

V dnešní době se rozmáhají různé netradiční formy soužití (nesezdané soužití, single life) a kdysi majoritní model rodiny (tj. manželé s dětmi) je pravděpodobně na ústupu (Haškovcová 2010, s. 68–69). Kramer (1980 in Sobotková 2001, s. 22) definuje rodinu jako skupinu lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním navzájem provázaných vztahů.

Z hlediska počtu generací, které spolu žijí, rozlišujeme rodinu malou, nukleární, v níž spolu žijí pouze rodiče a děti, a velkou, kterou charakterizuje tři i více generační soužití. Rodina plní reprodukční, socializační, ekonomickou, emocionální a výchovnou funkci (Haškovcová 2010, s. 53). Prarodiče mohou do těchto funkcí více či méně zasahovat. Mohou například protestovat proti narození dítěte, nebo naopak naléhat, že by se vnoučata už narodit měla. Mnohdy velmi výrazně ovlivňují ekonomické funkce rodiny, ve většině případů ji podporují, někdy však i znesnadňují její ekonomickou prosperitu. Dále mohou zasahovat do procesu výchovy svých vnoučat (Matějček, Dytrych 1997, s. 16). Různé společnosti kladly na funkce rodiny v průběhu dějin různý význam a je zajímavé sledovat, v jakých funkcích a v jakých rolích obecně se v rodině angažovali prarodiče.

Tradiční evropská rodina plnila především ekonomické funkce; jednotliví členové žili společně proto, aby se užívali. Děti byly plozeny a vychovávány spíše pro jejich očekávaný budoucí přínos pro společné hospodaření, než pro potěšení⁸. Stárnoucí lidé pomáhali doma podle svých možností, pokud jim síly nestačily, byli tolerováni jako ekonomicky závislí, tím se jim splácel dluh za období, kdy sami vychovávali své děti (Haškovcová 2010, s. 53–55).

⁸ Dnes je tomu přesně naopak: základním motivem pro plození dětí jsou motivy psychické, neboť děti svou existencí přinášejí lidem uspokojení emocionálních potřeb. Avšak protože dnes lidé mohou své potřeby uspokojovat i prostřednictvím jiných aktivit, nemusejí mladé generace spojovat naplnění svého života s dětmi (Rabušic 2001, s. 13).

Na počátku 19. století došlo k odtržení bydliště a pracoviště a to bylo zásadní pro postavení starých lidí v rodině. Díky průmyslové a vědeckoprůmyslové revoluci se začala rozvíjet výroba, pozornost se zaměřila na výrobní proces, práci a práce schopné jedince, a tím se staří lidé ocitli mimo hlavní vývojový proud. Z toho důvodu se začal budovat systém sociálního pojištění pro případ nemoci a stáří a starým lidem se otevíral prostor pro odpočinek (tamtéž, s. 58–59).

Zhruba od 50. let 20. století byla v naší společnosti uzákoněna povinnost pracovat, která se týkala i žen, což mělo zásadní dopad na péči o malé děti – bylo třeba, aby se o ně někdo postaral. Tehdy byl odchod do důchodu možný poměrně brzy, a tak péči o vnoučata přebíraly téměř výlučně babičky (pomáhaly jak občasným hlídáním, tak materiálně). Takové formy pomoci byly vítané a také očekávané, a pro seniory se staly životním programem, který byl přijat i společensky (tamtéž, s. 60–61).

Po roce 1989 došlo k razantním proměnám. Lidem se otevřel prostor pro realizaci osobních cílů, začalo se studovat, cestovat, podnikat. Rozšířily se možnosti posunutých nástupů do práce, byla umožněna klouzavá nebo volná pracovní doba, částečné pracovní úvazky. Kromě toho se prodloužila doba aktivního výkonu povolání, takže ženy většinou nemohou převzít plnou péči o svá vnoučata jako dříve. Někteří senioři chtějí i po dosažení práva na důchod nadále pracovat⁹ a nebo, což u nás nebylo doposud obvyklé, užívat své pozdní svobody¹⁰ (tamtéž, s. 65–78).

1.2.2 Soužití dvou a více generací

Staří lidé se obecně snaží co nejdéle udržet svou vlastní domácnost, touží žít v blízkosti svých dětí, ale nechtějí na nich být závislí (tzv. intimita s odstupem) (Pacovský 1990, s. 53). Pokud žijí prarodiče spolu s mladou

⁹ Důvody k tomuto rozhodnutí jsem zmiňovala v kapitole 1.1.3 *Heterogenita stáří* (s. 12) a jsou jimi například: finanční potřeby (vytvářet si rezervy, pomáhat svým dětem), potřeba uplatnit se, potřeba pracovního kolektivu (Čermáková, Uchytíl 1978, s. 125 in Alan 1989, s. 376).

¹⁰ Prarodičovství se tak jeví pouze jako jedna ze sociálních rolí, jak jsem již uvedla na straně č. 8.

rodinou v jedné domácnosti, je to ve většině případů důsledkem životní situace mladší generace. V roce 1994 bylo provedeno rozsáhlé šetření zaměřené na rodiny žijící v jedné domácnosti s prarodiči a ukázalo se, že v 13,8 % domácností žijí spolu s dospělými dětmi i jejich rodiče, přičemž existují zajímavé rozdíly podle typu rodinného společenství. Prarodičů je více v neúplných rodinách s dětmi, ještě více u ovdovělých mužů nebo žen, ještě více u samotných žen s dětmi a nejvíce u svobodných mužů nebo žen (Matějček, Dytrych 1997, s. 43). Především v těchto neúplných rodinách zastávají prarodiče řadu životně důležitých funkcí – ekonomicky významně podporují nejvíce neúplné rodiny dcer-samoživitelek, dále pomáhají většímu zapojení žen do pracovní role suplováním role matky, a nebo hlídají děti, pokud jsou nemocné (Ort 2004, s. 26).

K proměnám v soužití mezi generacemi dochází v důsledku prodloužení střední délky života, které znamená prodloužení etapy současné koexistence dvou nebo i tří dospělých generací. Vohralíková a Rabušic (in Ort 2004, s. 26) předjímají, že s ohledem na prodlužující se střední délku života bude stále častěji docházet k situaci, v níž se senioři budou starat o své rodiče v pokročilém, kmetském věku, což může zapříčiňovat konflikt rolí: senioři se svou vlastní představou života v důchodu a reálnou nutností pečovat o vlastní rodiče.

Ať už prarodiče bydlí ve společné domácnosti se svými dětmi a vnučaty nebo ne, mají v rodině svou úlohu. Zejména pro vnučata představují jakousi „školu života“ (Matějček a Dytrych 1997, s. 128) – svým vyprávěním spojují jejich životy s předešlými generacemi a s rodinnou i společenskou historií. Ani umírání a smrt se díky přítomnosti prarodičů nedají tak snadno zastírat, jak se tomu v naší společnosti děje (Hauserová-Schönerová 1996, s. 10–11). Kromě toho prarodiče pomáhají celé rodině, zajímají se o její problémy i ve velmi vysokém věku, a i proto jsou považováni za ty, kteří pomáhají v celém rodinném společenství vytvářet dobré vztahy (Matějček a Dytrych 1997, s. 44).

Většina vztahů ve stáří je pokračováním těch, které byly založeny už dříve a jejich podoba je tedy utvářena dřívějšími událostmi – vztahy ve stáří

jsou charakteristické kontinuitou. Nicméně ke změnám dochází také – část vztahů zaniká z důvodu úmrtí a naopak nové vznikají tím, jak se uzavírají nová manželství a rodí se vnoučata a pravnoučata. K proměnám dochází i v již existujících vztazích, například výše zmíněné úmrtí životního partnera může vést k zásadní změně rodinných vazeb a ke zvětšení rozsahu času tráveného s ostatními členy rodiny (Petrová Kafková 2013, s. 47). K tranzici ve vzájemných vztazích může dojít rovněž z důvodu rozvodu dětí, na což upozorňuje Connidis (2001, s. 192–194). Zkrátka by se dalo říci, že rodinný život ve stáří obsahuje jak změnu, tak kontinuitu – tedy je dynamický (Sýkorová 2007b in Petrová Kafková 2013, s. 47).

1.3 Mezigenerační solidarita

1.3.1 Vymezení pojmu

Vymezení pojmu mezigenerační solidarity pochází od V. L. Bengtsona. Jeho **koncept mezigenerační solidarity** bere v úvahu vzorce kognitivní, afektivní a behaviorální orientace a soulad členů jedné generace vůči členům druhé generace v rámci rodiny. Model je tvořen šesti na sobě nezávislými dimenzemi, které popisují různé formy podpory mezi generacemi. Těmito dimenzemi jsou:

1. asociační solidarita, která znamená formu vzájemných kontaktů a jejich četnost,
2. afektivní (citová) solidarita, jež je definována jako množství a povaha citů k ostatním členům rodiny, a jejich reciprocita (vzájemnost),
3. konsensuální solidarita vyjadřující stupeň shody v hodnotách, názorech a orientacích mezi jednotlivými členy rodiny,
4. funkční solidarita, která zahrnuje množství, typ a motiv mezigenerační podpory a pomoci, která může být jak materiální, tak emocionální nebo provozně-technická,
5. normativní solidarita definována jako závazky k rodině,

6. strukturální solidarita, která vyjadřuje konkrétní příležitosti/možnosti mezigenerační pomoci a podpory například vzhledem k počtu členů rodiny, zdraví členů rodiny nebo vzdálenosti bydlišť členů rodiny (Bengtson 2001, s. 8; Bengtson a Roberts 1991, s. 857).

Na základě výzkumu mezigenerační solidarity realizovaného v USA v roce 1990 bylo identifikováno pět typů mezigeneračních vztahů uvnitř rodin:

- pevně spjaté (zde je zastoupeno všech šest dimenzí solidarity),
- přátelské (charakteristické emocionální i názorovou blízkostí, kontaktem, ale chybí pomoc),
- důvěrné, ale vzdálené (zde je zastoupena emocionální a názorová blízkost, ale z důvodu větší vzdálenosti pouze málo kontaktu a pomoci),
- povinné (typické častějším kontaktem a pomocí a absencí emocionální a názorové blízkosti),
- oddělené (zde chybí výraznější zastoupení všech šesti dimenzí solidarity) (Silverstein a Bengtson 1997, s. 444).

Bengtsonova teorie solidarity zdůrazňuje především pozitivní oblasti intergeneračních vztahů; rozpory mezi příbuznými, popř. rodinné krize se nacházejí spíše mimo její zorné pole (Sýkorová 2006, s. 686). Konceptem, který v mezigeneračních vztazích uznává existenci solidarity a zároveň také konfliktu, je **teorie intergenerační ambivalence** (Lüscher, Pillemer 1998 in Sýkorová 2006, s. 688). Při poskytování pomoci členům rodiny získává ambivalence podobu současného prožívání lásky i odporu, vřelosti a uspokojení spolu s frustrací a nespokojeností (tamtéž). Normy recipacity (tj. vzájemnosti) a solidarity se dostávají do konfliktu a typickým příkladem je podle Sýkorové příbuzenská odpovědnost vůči fyzicky nesoběstačným starým lidem: na jedné straně je u pečovatele snaha o vyváženost „zisků“ a ztrát, na straně druhé však zároveň tlak na altruistické poskytování pomoci bez ohledu na návratnost vlastních investic (Sýkorová 2006, s. 689).

Lüscher a Pillemer dále poukazují na ambivalenci obsaženou v příbuzenských vztazích. Odvolávají se přitom na závěry F. Langa a M. Baltes (1997), kteří zjistili, že ve stáří a při snížené fyzické soběstačnosti seniorů mohou časté kontakty s příbuznými snižovat pocit osobní autonomie (Lüscher a Pillemer 1998 in Sýkorová 2006, s. 689).

Ve svém výzkumu jsem se rozhodla pracovat s teorií intergenerační ambivalence, protože se více přibližuje realitě.

1.3.2 České prostředí

V české společnosti je i přes probíhající proces individualizace velmi silná mezigenerační podpora (Hasmanová Marhánková 2010, s. 11; Svobodová 2009, s. 104; Možný 2004, s. 58) a lidé zastávají názor, že by si rodinní příslušníci měli vzájemně pomáhat. Rodiče a jejich dospělé děti mají tendenci udržovat podpůrné vztahy, což potvrzují i empirické výzkumy ze současnosti (Sýkorová 2007, s. 166). Pomoc proudí oběma směry (tj. ze strany rodičů svým dospělým dětem a vnoučatům, a obráceně od dospělých dětí jejich stárnoucím rodičům) a zahrnuje nejrůznější formy od pomoci finanční, přes pomoc fyzickou (ve smyslu poskytování péče) až po podporu duševní (Svobodová 2009, s. 104). Dle Možného je mezigenerační solidarita v naší, tj. české společnosti naplňována zejména emocionálně (jako morální a psychická podpora, tj. podpůrné rozhovory, poskytování rad a útěchy), méně pak i ekonomicky. Ekonomická podpora přitom proudí spíše od starší generace k mladší generaci (Možný 2004, s. 31–32, 106). To potvrzuje svými výzkumy i Sýkorová, podle níž směřují od starších rodičů k dětem spíše peníze než služby, od dětí k rodičům je tomu přesně naopak. To je přinejmenším zajímavé, když si uvědomíme, že problémem seniorů jsou právě relativně nízké příjmy a problémem dospělých dětí zase nedostatek času (Sýkorová 2007, s. 167).

Pomoc starých lidí mladším generacím nelze opomíjet, neboť zapojení prarodičů zejména do péče o děti tvoří stále podstatnou součást fungování dnešních rodin, přičemž čeští senioři se do této péče zapojují pravidelně a velmi intenzivně (Hasmanová Marhánková 2010, s. 11).

Někteří jsou dokonce ochotni vzdát se kvůli této starosti i ekonomické aktivity (Meyer 2014 in Patschová 2014, s. 55). Tato výpomoc je u starých lidí součástí nového pojetí rodiny jako „celoživotního díla“, což se odráží v instrumentálním přístupu, který se projevuje právě ve formě pomoci a podpory dospělých dětí a vnoučat (Alan 1989, s. 382–383). Zejména babičky se snaží pomáhat, dokud jim to zdravotní stav dovoluje – jako by rodičovská role neměla konec. Kromě toho prarodiče představují pro mladou rodinu emocionální podporu a působí jako rádci, především v těžkých životních situacích (Sýkorová 2007, s. 168–169). Jsou to právě prarodiče, kdo jako první pomocná „instituce“ nastupují v případě, že v mladé rodině není něco v pořádku (Matějček, Dytrych 1997, s. 33). Proto jsou někdy označováni jako „hlídací psi“ (Troll 1983 in Connidis 2001, s. 172).

Také podpora směřovaná opačným směrem, tj. starším lidem od dospělých dětí, je v naší společnosti rozvinutá – výzkumy ukazují, že česká rodina považuje za správné postarat se o nejstarší generaci (Možný a kol. 2011, s. 260). To pocítují i samotní senioři, neboť z empirického šetření realizovaného v České republice v letech 2005 a 2008¹¹ vyplynulo, že většina lidí ve věku 60–79 let má ve svém okolí dostatek blízkých osob, na které se může spolehnout a v případě potřeby obrátit (Svobodová 2009, s. 99) – senioři většinou bydlí nedaleko alespoň jednoho dítěte, popř. některého z dalších příbuzných (Allen et al. 2000 in Sýkorová 2007, s. 165). Dospělé děti pomáhají svým rodičům především s náročnějšími domácími pracemi, méně i s běžným chodem domácnosti, dále se stykem s úřady a s dopravou kamkoli. Velmi významná je citová opora, kterou děti svým stárnoucím a starým rodičům poskytují, a která v případě nemoci či nesoběstačnosti seniorů ještě zesiluje (Sýkorová 2007, s. 167–168). Právě emocionální podpora byla v některých studiích identifikována jako jedno z nejdůležitějších témat starších osob (Heathcote 2000, Lang 2001, Wilken

¹¹ Jedná se o longitudinální šetření v rámci Generations and Gender Programme s názvem „Ženy a muži v ČR: životní dráhy a mezigenerační vztahy“. První vlna šetření byla realizována v roce 2005, druhá pak o tři roky později (Kuchařová, Šťastná 2009, s. 7).

et al. 2002 in Sýkorová 2007, s. 166). V sociální interakci převažují osobní kontakty, při větší geografické vzdálenosti je doplňují telefonické a písemné kontakty (Sýkorová 2007, s. 165). Významnou funkci má mladá rodina také v tom, že prarodičům zprostředkovává kontakt s okolním světem a brání sociální izolaci (Vohralíková 1962 in Ort 2004, s. 26) a rovněž napomáhá k lepší adaptaci na digitalizaci společnosti či přispívá k seznamování se s novou technikou a spotřební elektronikou (Ort 2004, s. 26).

Oblast mezigenerační solidarity se v české společnosti proměňuje. S velkou pravděpodobností bude stále více záležet na emocionální kvalitě vztahů pro to, jakých podob bude mezigenerační pomoc a podpora nabývat¹². Řada autorů (Hagestad 1992 in Petrová Kafková 2013, s. 75; Rabušic 1995, s. 152) je přesvědčena, že hlavním pojítkem mezi generacemi i jednotlivými členy v rodině se staly emocionální potřeby místo ekonomických potřeb. Vztahy v rodině jsou tak založeny více na dobrovolné bázi (Petrová Kafková 2013, s. 75; Rabušic 1995, s. 152), jsou výsledkem vyjednávání každého z protagonistů a vyvíjí se v určitém kontextu (Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 284).

1.4 Prarodičovství

Prarodičovství je jednou ze sociálních rolí, kterou většina žen a mužů dříve nebo později ve svém životě získává, chtěně nebo nechtěně. Proto může být tato nová role přijímána jak s radostí, tak s obavami či dokonce s rozhořčením. Ať tak či onak, člověk v dnešní západní společnosti v této roli prožije podstatnou část života, a proto bychom jí měli věnovat náležitou pozornost.

¹² Téhož názoru je i Sýkorová, která uvádí, že rodiny vytvářejí podpůrné systémy zejména v závislosti na kvalitě vzájemných vztahů a na akceptovaných hodnotách (Sýkorová 2007, s. 170).

1.4.1 Vymezení pojmu prarodičovství

Okolo 75 % lidí je po 65. roce svého života prarodiči. V západních společnostech se ženy stávají babičkami přibližně v 50 letech, muži se stávají dědečky o několik let později. V roli prarodiče prožije člověk zhruba 25 let i více, což je asi třetina života (Vágnerová 2007, s. 392).

Role prarodiče je biologicky podmíněna a má trvalý charakter. Člověk tuto roli získává nezávisle na své vůli, přitom se však tato role stává podstatnou součástí identity stárnoucího jedince, neboť odpovídá sociálnímu očekávání a přispívá i k vymezení rodinné identity. Prarodičovská role zároveň potvrzuje vlastní stárnutí, a proto může být někdy přijímána i s negativními pocity (Vágnerová 2007, s. 281–282).

Takřka každý dnes „zažije“ alespoň jednoho svého prarodiče. Díky lepšímu zdravotnímu stavu, finanční situaci seniorů a rozvoji technologií se mohou prarodiče věnovat vnoučatům více a to s menšími omezeními (např. fyzickými) (Patschová 2014, s. 53). Nicméně charakter prarodičovství se proměňuje a doby, kdy zejména babičky nahrazovaly v péči o vnoučata své dospělé děti, jsou dávno pryč. Role prarodiče je v dnešní době nejednoznačně vymezena, ba dokonce očekávání vztažená k chování prarodičů jsou do jisté míry rozporná. Na jedné straně se očekává, že nebudou do výchovy svých vnoučat zasahovat, na druhé straně se od nich očekává pomoc a podpora, pokud bude potřeba (Silverstein et al. 1998 in Vágnerová 2007, s. 283). Prarodiče tak musí respektovat nezávislost mladých rodičů a udržovat „správnou vzdálenost“, aby nebyli příliš blízko ani příliš daleko (Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 285).

Prarodičovství má v současnosti častěji distanční charakter (Harper 2005 in Vágnerová 2007, s. 392), je zde patrná snaha o udržení určité svobody a soběstačnosti a nastavení hranic prarodičovské role (Patschová 2014, s. 53), které jsou z jedné strany tvořeny zájmy dětí a vnoučat, a z druhé strany zájmy a představami samotných prarodičů (Hasmanová Marhánková 2010, s. 18). Mnozí senioři považují důchodový věk za potenciální „třešničku na dortu“, která v sobě ukrývá šanci na realizaci osobních cílů a přání a možnost užívat si své pozdní svobody. Tato

představa je mimo jiné výsledkem současné modernizované a individualizované společnosti (např. Rubinstein 2002 in Patschová 2014, s. 55). Prarodičovství může být do určité míry v kontrastu k těmto individualizačním procesům a k představě stáří jako času pro seberealizaci. Prarodiče sami vidí péči o vnoučata jako vědomou volbu, která je závislá na jejich jiných aktivitách a rozhodně tedy není samozřejmá¹³ (Hasmanová Marhánková 2013 in Patschová 2014, s. 55). Prarodičovská role není rolí jedinou (Patschová 2014, s. 53) a nemusí být ani rolí primární.

1.4.2 Prarodičovství v kontextu nových reprezentací stárnutí

V západních společnostech dochází k řadě demografických a společenských změn. Prodlužuje se délka života, zároveň se prodlužuje i doba relativně dobrého zdravotního stavu seniorů, což významně ovlivňuje status i charakter prarodičovství. Místo prarodičovství ve společnosti je silně určováno společenskými představami o úloze seniorů a o jejich celkovém postavení ve společnosti. Stereotypní vnímání seniorů ovlivňuje role, které ve společnosti zastávají (Hasmanová Marhánková 2010, s. 13; podobně např. Rabušic 1995, s. 142). Uhlenberg a Kirby (1998 in Hasmanová Marhánková 2010, s. 13) dokazují tento fakt na vnímání role prarodičů na počátku dvacátého století. Asociování stárnutí s nemocemi a představy seniorů jako nemohoucích a neschopných ovlivnily způsob, jakým byli prarodiče a jejich působení vnímány. Babičky a dědečkové byli prezentováni jako osoby narušující vztah mezi vnoučaty a jejich rodiči.

Významy spojené s prarodičovstvím a se stářím byly ještě donedávna konstruovány skrze obrazy nemoci. Je nezbytné tyto významy znovu analyzovat v kontextu již zmíněných demografických a společenských změn, neboť tyto změny způsobují, že se potenciál seniorů stává zásadní pro fungování společnosti (Hasmanová Marhánková 2010, s. 14).

¹³ Toto ostře kontrastuje s očekáváním mladých rodičů, kteří pomoc prarodičovské generace považují za nutnou a dokonce i samozřejmou (Vágnerová 2007, s. 284).

Jedna z koncepcí, která usiluje o redefinování významů spojených se stářím, pochází od britského autora P. Lasletta. Laslett dělí celý životní cyklus do čtyř věků:

1. První věk je charakterizován závislostí, nedospělostí,
2. druhý věk je obdobím nezávislosti, dospělosti a odpovědnosti,
3. třetí věk je obdobím bez povinnosti vykonávat placenou práci a starat se o děti, protože ty jsou již dospělé,
4. čtvrtý věk je typický nově vzniklou závislostí, sešlostí a smrtí.

Laslett se ve své práci zaměřuje především na třetí věk, který popisuje ve velmi pozitivním světle jako korunu života, období sebenaplnění, které stárnoucím otevírá nové možnosti, a v důsledku toho jim umožňuje budovat svou identitu na nových základech, které již nejsou stavěny pouze na absenci práce (Laslett in Hasmanová Marhánková 2010, s. 14; Laslett in Petrová Kafková 2013, s. 17).

Jiný pohled na stáří souvisí také s konceptem aktivního stárnutí. Aktivní stárnutí je dnes velmi populárním pojmem, za jehož výkladem se skrývá množství definic. Některé z nich zdůrazňují pouze určitou dimenzi aktivního zapojení seniorů¹⁴, jiné si zachovávají širší, komplexnější pohled. Nicméně všechny definice mají jedno společné: snahu zpochybnit mýtus neproduktivního stáří¹⁵ (Hasmanová Marhánková 2013, s. 19).

Světová zdravotnická organizace (WHO) představuje aktivní stárnutí jako celoživotní proces, který umožňuje lidem realizovat svůj potenciál a zároveň jim poskytuje dostatečnou ochranu, bezpečnost a péči, pokud potřebují. Slovo „aktivní“ se přitom vztahuje k pokračující účasti v sociálních, ekonomických, kulturních, duchovních a občanských záležitostech, netýká se tedy pouze fyzické či pracovní aktivity. Staří lidé

¹⁴ Zejména v politických agendách se termín aktivní stárnutí stává synonymem pro zvýšení zaměstnanosti stárnoucích a starých lidí (Perek-Bialas, Ruzik a Vidovičová 2006 in Hasmanová Marhánková 2013, s. 17).

¹⁵ Zdůrazňuje se nejen „přidat léta k životu“, ale také „přidat život k létům“ (Ort 2004, s. 80).

mohou i po odchodu do důchodu aktivně přispívat do své rodiny, komunity a do svého okolí (What is “active ageing“?, 2002).

Podobně jako Světová zdravotnická organizace, i Avramov a Mašková (2003 in Hasmanová Marhánková 2013, s. 17) odmítají redukovat koncept aktivního stárnutí jen na určité aspekty činnosti a poukazují na čtyři základní domény, na které se soustřeďují diskurzy aktivního stárnutí. Patří mezi ně: prodlužování participace na trhu práce, aktivní zapojení do rodinného života (skrže domácí práce a pečovatelství), aktivní zapojení do komunity (skrže dobrovolnictví) a aktivní trávení volného času (sport a další koníčky).

Z toho, co jsem uvedla výše, je patrné, že prarodičovství nemusí být synonymem pouze pro péči o vnoučata, jejich výchovu, nebo materiální či nemateriální pomoc rodině svých dospělých dětí. Tak tomu bylo dříve. Ale lepší zdravotní stav dnešních seniorů může naopak omezit investování do vnoučat ve prospěch cestování, dobrovolnictví a dalších aktivit (Rossi a Rossi 1990 in Petrová Kafková 2013, s. 75–76).

V současných západních společnostech panuje proces individualizace; identity, které byly ještě před padesáti lety stabilní a navzájem oddělené, jsou nyní neustále redefinovány (Gauthier 2002, s. 297), tudíž existuje široká paleta možností, jak být babičkou či dědečkem, sahající od plně se angažujícího prarodiče až po úplné přerušení této role. Absence jakýchkoli předepisujících norem ponechává prarodičům volný prostor pro manévrování. Vztah mezi prarodiči a vnoučaty je dobrovolný, je výsledkem vyjednávání každého z protagonistů a vyvíjí se v určitém kontextu (Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 284). Lidé jsou dnes vychováni k přesvědčení, že mají právo na realizaci individuálních cílů, a to v každém věku (Haškovcová 2010, s. 17).

1.4.3 Typologie prarodičů

Na základě realizovaných výzkumů přinášejí různí autoři několik typologií prarodičů.

Dopita (2005, s. 39–40) zmiňuje Anne Gauthier, která ve svém kvalitativním výzkumu identifikovala některé faktory¹⁶, které ovlivňují role prarodičů, a na jejich základě určila tři typy prarodičů:

1. „Prarodiče jako subdodavatelé vzdělání“ mají tendenci nahrazovat rodiče, neboť mají pocit, že se v jiných seniorských rolích nemohou uplatnit. Frekvence setkávání těchto prarodičů s jejich vnoučaty je vyšší, obvykle dvakrát až třikrát v týdnu, někdy dokonce i každý den. Svoji roli zde samozřejmě sehrává vzájemná geografická vzdálenost.
2. „Prarodiče specialisté“ se stýkají se svými vnoučaty méně často, za to však organizují a zaplňují čas vnoučat skrze silné sociální integrace v různých kulturních, uměleckých a sportovních sdruženích.
3. „Pasivní prarodiče“ se vidí se svými vnoučaty pouze jednou až dvakrát za rok. Quasi absentující prarodiče mají velký počet dětí a nechtějí upřednostňovat některé, tak nenavštěvují nikoho. Absentující prarodiče rozvracejí vztahy se svými dětmi a s dětmi ze strany partnera.

Další možnou typologii prarodičů vytvořila Margaret Mueller s kolegy. Na základě zvolených indikátorů¹⁷ identifikovala pět typů prarodičů:

1. „Ovlivňující prarodiče“ mají důvěrný vztah se svými vnoučaty, často se s nimi setkávají, probírají s nimi jejich problémy a mnohdy jim pomáhají i finančně.
2. „Podporující prarodiče“ se s vnoučaty setkávají méně, věnují se jim méně a méně se podílejí na jejich aktivitách. Podobně je tomu i s finanční podporou.

¹⁶ Jedná se o tyto faktory: sociokulturní prostředí, rodinné hodnoty, čas a energie věnované rodině a percepce mládeže.

¹⁷ Jedná se o tyto indikátory: kontakt tváří v tvář, autorita a disciplína, instrumentální pomoc, intimita a sdílené činnosti (Dopita, 2005, s. 37).

3. „Pasivní prarodiče“ se jen málo zapojují do života vnoučat, nepomáhají jim finančně ani jinak. Bývají charakterizováni jako přátelé vnoučete.
4. „Prarodiče orientovaní na autoritu“ se angažují v životech svých vnoučat podobně jako pasivní prarodiče, zde však převažuje direktivní interakce. Mnozí z těchto prarodičů poskytují vnoučatům rady a instrumentální pomoc.
5. „Odloučení prarodiče“ jsou nejméně zapojení do života vnoučat, do jejich aktivit (Mueller a kol. 2002 in Dopita 2005, s. 36–38).

Matějček a Dytrych (1997, s. 105–110) rozdělují prarodiče do pěti skupin:

1. „Vládci rodiny“ jsou uznávanými autoritami. Udržují si respekt a nikdo se jim neodvažuje odporovat.
2. „Protektori“ mají tendenci svá vnoučata neustále ochraňovat, starat se o ně a mají pocit, že rodiče s nimi neumějí zacházet. Jsou netolerantní, chtějí, aby se vnoučata chovala podle jejich představ, protože „to s nimi myslí nejlépe“.
3. „Obětavci“ jsou pro svá vnoučata ochotni udělat téměř cokoli, nelitují přitom svých sil, peněz ani majetku. Přitom se nesnaží nijak zasahovat do chodu rodiny svých dětí, ale pouze přispět k tomu, aby se rodina cítila co nejlépe.
4. Čtvrtou skupinu tvoří prarodiče, kteří si i přes svou novou roli žijí svůj (nový) život. Týká se to na příklad žen v raném středním věku, které se staly babičkou a vzápětí i matkou nově narozeného dítěte obvykle z druhého či třetího manželství. Často se stává, že prarodiče, kterým byla tato role „vnucena“ v nepatřičném věku, dávají jednoznačně přednost vlastnímu dítěti a vztah k vnoučatům může získat velmi zvláštní podobu.

Žít svůj nový život může také znamenat, že prarodičovství ve věku vrcholné prosperity a výkonu ohrožuje představy čerstvých prarodičů-podnikatelů o jejich dalším životě. Vnoučata se mohou

stát brzdou a omezením při dosahování pracovních cílů, čímž je do značné míry určen vztah prarodičů k nim.

5. „Opuštění prarodiče“ jsou ti, o které jejich děti ani vnoučata příliš nestojí. Často mají pocit opuštěnosti a neužitečnosti.

1.5 Prarodiče a vnoučata

Prarodiče jsou v životě svých vnoučat důležité osoby. Jak jsem již uvedla v kapitole 1.2.2 *Soužití dvou a více generací* (s. 16), jsou pro svá vnoučata nenahraditelnou „školou života“ už jen tím, že tu jsou s nimi (Matějček a Dytrych 1997, s. 128). Právě babičky a dědečkové pouhou svou existencí zprostředkovávají dějinnost. Vývojový psycholog Erik Erikson poukazuje na to, jak je důležité, aby dítě získávalo informace od co největšího počtu lidí, protože období, ve kterém žije, „mu poskytuje jen omezený počet důležitých vzorů, ve kterých by si mohlo sloučit fragmenty své identity do způsobilého celku“¹⁸ (Erikson in Hauserová–Schönerová 1996, s. 45). Prarodiče se rovněž ve velké míře zasluhují o udržování tradic a rituálů a dbají na rytmus událostí v rodinném cyklu (Ort 2004, s. 26). Kromě toho dodávají vnoučatům odvahu žít vlastní život a umět překonávat překážky (Strašíková 2004, s. 38). Vypravují příběhy o tom, jak museli bojovat proti strachu, jak museli v průběhu celého života řešit větší či menší těžkosti, a to je pro dítě, které se cítí malé a bezmocné, určitým druhem opory. Dospělí mu už nepřipadají jen silní, ale vidí, jak se dospělými postupně stávali a jak museli sami hledat řešení v obtížných situacích (Hauserová–Schönerová 1996, s. 62).

Vnoučata na oplátku způsobují, že prarodiče kontaktem s nimi mládnou (Strašíková 2004, s. 38).

¹⁸ Podobně i Attias-Donfut a Segalen (2002, s. 293) píší, že prarodiče poskytují dětem naprostý základ identity.

1.5.1 Jedinečný vztah

Vztah mezi prarodiči a vnoučaty je neopakovatelný a většinou má silný emocionální charakter, což potvrzuje řada autorů (Vágnerová 2007, Sýkorová 2007, Hauserová–Schönerová 1996). Je to zřejmě způsobeno určitým časovým odstupem a i tím, že vnější tlak na nejstarší a nejmladší generaci je menší než u té střední. Prarodiče a děti se už nemusejí, resp. ještě nemusí socializovat, a to v sobě může zahrnovat sounáležitost a bezstarostnost (Hauserová–Schönerová 1996, s. 68).

Vztah prarodičů k vnoučatům bývá jiný, „kvalitnější“ než k dospělým dětem (Sýkorová 2007, s. 175). Prarodiče jsou většinou tolerantnější a méně kritičtí, a i proto se vnoučata vůči nim nesnaží vymezovat. V určitém období se dokonce vytváří koalice prarodičů a vnuků, což je dáno jejich podobnou situací – děti i staří lidé jsou určitým způsobem závislí na střední, ekonomicky aktivní generaci, která má větší moc a společenskou prestiž. V rámci této koalice se pak vzájemně podporují (Vágnerová 2007, s. 392–393)¹⁹.

Podpora nesměruje pouze vnoučatům, prarodiče pomáhají celé rodině. Zvláště v období dospívání vnoučat pomáhají sbližovat obě strany (tj. rodičovskou a dospívající), které jsou v tomto období často v rozporu. Děti u nich nalézají útočiště, zároveň se od nich učí rozumět i obtížné situaci rodičů. Prarodiče navíc zařazením do delšího času zbavují problémy jejich dramatičnosti (Langmeier, Krejčířová 1998, s. 182).

I když je vztah prarodičů a vnoučat typický citovou blízkostí, jeho kvalita je velmi určována kvalitou vztahů mezi prarodiči a jejich dospělými dětmi (King a Elder 1995 in Connidis 2001, s. 176; Matějček, Dytrych 1997, s. 25). Pokud jsou vztahy mezi starými rodiči a jejich dospělými dětmi plné napětí a konfliktů, zpravidla se to promítá i do vztahů s vnoučaty, které bývají taktéž narušené. Senioři však velmi špatně snášejí naprostou absenci kontaktů s dětmi, a proto vyvíjejí určité sociální strategie, pomocí nichž se snaží problémům předcházet, tj. nehádat se, nevměšovat se

¹⁹ O spojení mezi prarodiči a vnoučaty hovoří i další autoři (Haškovcová 1989, s. 218; Cesari Lusso 2011, s. 84).

do záležitostí druhých, nedotýkat se citlivých témat, naslouchat a podobně (Sýkorová 2007, s. 175–176, 181). Nicméně většina rodičů akceptuje kontakt prarodičů s vnoučaty jako samozřejmost, přestože musí být podmíněn přizpůsobením dennímu režimu mladé rodiny (Vágnerová 2007, s. 284).

1.5.2 Faktory ovlivňující vztah prarodičů a vnoučat

Povaha vztahů mezi prarodiči a vnoučaty, množství společně tráveného času, společné aktivity – to všechno je ovlivněno řadou okolností. Mezi nejčastěji zmiňované determinanty těchto intergeneračních vztahů patří gender, věk prarodičů, věk vnoučat, dále počet vnoučat, vztahy mezi prarodiči a jejich dospělými dětmi a řada dalších.

Existují rozdíly mezi babičkami a dědečky v zapojení do péče o vnoučata. Ženy mají s vnoučaty častější kontakt, prarodičovská role se pro ně stává pokračováním genderových norem mateřství. Tyto normy kladou na ženy sice větší nároky, co se týče pomoci, ale zároveň jim poskytují více možností, jak se v rodině angažovat (Harper 2005 in Hasmanová Marhánková 2010, s. 11). Péče babiček souvisí spíše s domovem a každodenními povinnostmi, pomoc dědečků je oproti tomu spíše ekonomická a instrumentální (vození k lékaři, vzdělávání, trávení času mimo domov) (Tarrant 2010 in Patschová 2014, s. 56). Babičky fungují jako „tmelící prvek“ rodiny, což posiluje jejich zapojení do péče o vnoučata, role dědečků je oproti tomu konstruována jako méně zásadní a muži se k ní mohou vztahovat bez jakýchkoli závazků (Hasmanová Marhánková 2010, s. 11–12; Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 286). Zřejmě pod vlivem genderových stereotypů existují zajímavé rozdíly, co se týká svěřování vnoučat do péče babiček oproti dědečkům. I když dědečkové chtějí, pečovat o vnoučata jim nemusí být umožněno – rodiče se domnívají, že by to nezvládli. Výzkumy dokazují, že rozvedení dědečci, nebo ti, kteří žijí bez

partnerky, mají nižší šanci na participaci na péči o vnoučata²⁰ (Millward 1998; Wilton a Davey 2006; Vandell et al. 2003; Di Gessa et al. 2014 in Patschová 2014, s. 57). Nicméně muži a ženy se neliší v míře spokojenosti, kterou jim prarodičovství přináší, přestože ženy připisují roli prarodiče ve svém životě významnější místo (Reitzes a Mutran 2004 in Hasmanová Marhánková 2010, s. 12).

Další determinantou vzájemného vztahu prarodič-vnouče může být věk seniorů a s ním související zdravotní stav. Mladší babičky a dědečkové se častěji zapojují do aktivit, které jsou časově i finančně náročnější (Aldous 1995 in Hasmanová Marhánková 2010, s. 12). Oproti tomu starší prarodiče, kterým už ubývá sil a kterým se mnohé věci jeví jako obtížnější a nebezpečnější, mohou svá vnoučata až úzkostně sledovat a omezovat jejich aktivitu a podnikání (Matějček, Dytrych 1997, s. 72–73). Na druhou stranu starší prarodiče oproti těm mladším častěji svou roli silně pozitivně prožívají (Langmeier, Krejčířová 1998, s. 190).

Co se týká věku vnoučat v souvislosti se vzájemnými vztahy s prarodiči, i zde dochází v průběhu času k proměnám. Jak vnoučata stárnou, jejich kontakt s prarodiči se snižuje, nicméně vztahy zůstávají zachovány především díky rodinným obědům/večeřím (Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 285).

Dalším faktorem, který může ovlivňovat vzájemné vztahy prarodičů a vnoučat, je počet vnoučat. Jak uvádí Attias-Donfut a Segalen, v minulosti měly vzájemné vztahy, právě z důvodu většího množství vnoučat, více distanční charakter (Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 285). Oproti tomu dnes je pozornost prarodičů soustředěna na méně potomků, a proto se tu otevírá možnost budovat vztah na velmi silném citovém poutu (Hasmanová Marhánková 2010, s. 13).

Jak jsem uvedla v předchozí kapitole, kvalita vzájemných vztahů mezi prarodiči a vnoučaty je do značné míry určována kvalitou vztahů mezi

²⁰ To lze vysvětlit například tím, že mezigenerační vztahy mají tendenci nabírat směr k matkám a že nejsilnější sklony mívají vazby skrze mateřskou linii rodiny (Mueller a kol. 2002 in Dopita 2005, s. 37).

prarodiči a jejich dospělými dětmi. Tyto vztahy bývají z různých důvodů často problémové. Napětí a konflikty vznikají například z důvodu odlišných názorů prarodičovské a rodičovské generace na výchovu dětí – 32 % prarodičů se způsobem vychovávání vnoučat nesouhlasí (Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 286). Nicméně, jak jsem již uvedla dříve, podoba vztahů prarodičů s vnoučaty je vždy v konečném důsledku ovládána rodiči (Vágnerová 2007, s. 283–284).

Vztah prarodičů a vnoučat může být ovlivněn i událostmi, které se seniorů zdánlivě netýkají, například rozvodem v mladém rodině (Connidis 2001, s. 192–194). Matějček a Dytrych upozorňují, že jsou to ve většině případů právě prarodiče, kdo je rozvodem svých dětí nejvíce poznamenán, a to jak citově, tak ekonomicky (Matějček a Dytrych 1997, s. 103). Je to proto, že neúplné rodiny (tj. rodiny pouze s jedním rodičem) žijí častěji než jiné u rodičů, kteří jim pomáhají především společným bydlením a hospodařením (Možný 2011, s. 260). O významné úloze prarodičů v životě rozvedeného dítěte píše taktéž Szinovacz (1998, s. 184), nebo Vágnerová (2007, s. 285), podle které prarodiče představují určitou psychosociální pojistku, která může nejen doplňovat, ale dokonce přímo kompenzovat rodičovské působení, pokud je potřeba.

Kromě toho existuje ještě celá řada dalších skutečností, které mohou mít větší či menší vliv na vztahy mezi prarodiči a vnoučaty. Pokud vnouče získá práci, kontakt s prarodiči slábne, pokud však vstoupí do manželství nebo se naopak rozvede, vzájemný kontakt se opět posiluje (Mills 1999 in Connidis 2001, s. 170). Obecně kontakt mezi prarodiči a vnoučaty slábne v průběhu času, nikoli z důvodu emocionálního odloučení, ale proto, že vnoučata mají nové povinnosti, z nichž některé vedou i k nutnosti přestěhování se dále od místa bydliště prarodičů (Silverstein a Long 1998 in Connidis 2001, s. 170).

Dále postoj k prarodičovské roli může záviset na tom, zda je přiměřená věku a očekávání budoucího prarodiče (Vágnerová 2007, s. 282; Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 284), na celkovém postavení rodiny,

ekonomické situaci rodiny či profesionální kariéře (Matějček, Dytrych 1997, s. 23–24).

1.6 Shrnutí

V důsledku řady společenských změn, kterými jsou zejména možnost žen vzdělávat se a následně participovat na trhu práce, se dnes rodičovství stává volbou relativně starších žen a mužů, což má vliv i na rodiče těchto dospělých dětí – stávají se prarodiči také ve starším, mnohdy již důchodovém věku.

Stáří lze vymezit více způsoby, nicméně počátkem, který značí přechod do této fáze života, je odchod do důchodu. Jestliže dříve bylo běžné, že prarodiče v důchodu plně přebírali péči o svá vnoučata, dnes tomu tak není. Stáří je v současné moderní společnosti heterogenní kategorií, mezi seniory a jejich aktivitami existují značné rozdíly. Senioři mají možnost zvolit si z mnoha životních způsobů a po odchodu do důchodu mohou budovat svou identitu na nových základech a ne pouze ve vztahu k absenci ekonomické aktivity.

Způsoby trávení volného času po odchodu do důchodu se liší „případ od případu“, svou roli zde hrají takové faktory jako je pohlaví, věk, zdravotní stav, vzdělání, výše příjmů a podobně. Prarodičovství se tedy ukazuje jako jedna z více sociálních rolí, které senioři zastávají. Většina žen a mužů však dříve nebo později ve svém životě roli prarodiče získává. Děje se tak nezávisle na jejich vůli, a proto může být tato role přijímána s pozitivními i negativními pocity.

Charakter prarodičovství se proměňuje – oproti minulosti je zde patrná snaha o udržení určité svobody a nastavení hranic prarodičovské role. Mnozí senioři považují důchodový věk za příležitost realizovat své osobní cíle a přání a prarodičovství může být do určité míry v kontrastu k této představě důchodu jako času pro seberealizaci.

Nicméně i přes stále narůstající individualizaci je v naší společnosti silná mezigenerační podpora. Rodiče a jejich dospělé děti si vzájemně

pomáhají, přičemž formy této pomoci jsou různé. Mladí lidé pomáhají seniorům například s náročnějšími domácími pracemi, pomoc proudící opačným směrem (tj. od starých lidí mladé rodině) souvisí zejména s péčí o vnoučata.

Prarodiče jsou v životě svých vnoučat důležité osoby. Vztah mezi prarodiči a vnoučaty je jedinečný a většinou má silný emocionální charakter – je typický citovou blízkostí. Nicméně jeho kvalita může být velmi ovlivněna kvalitou vztahů mezi prarodiči a jejich dospělými dětmi, které nejsou vždy ideální. Protože však senioři velmi špatně snášejí absenci kontaktů s dětmi, vyvíjejí určité strategie, pomocí kterých se snaží problémům předcházet.

Kromě zmíněného vztahu prarodičů a jejich dospělých dětí existují i další faktory, které ovlivňují vztah prarodičů a vnoučat. Patří mezi ně zejména gender, věk prarodičů i věk vnoučat, geografická vzdálenost a podobně.

2 Metodologie

2.1 Oblast zkoumání

Jak jsem již uvedla v kapitole *1.4.1 Vymezení pojmu prarodičovství* (s. 22), role prarodiče není jednoznačně vymezena – odpovídá společenskému očekávání, které může být do jisté míry rozporné²¹.

Existuje mnoho způsobů hraní role prarodiče individuem. Někteří prarodiče jsou ochotni vzdát se „všeho“ pro to, aby se mohli zapojit do péče o svá vnoučata, jiní se snaží prarodičovství skloubit se svými koníčky, další nejeví o vnoučata příliš zájem. Každý z nich si pod pojmem „babička“ či „dědeček“ představuje něco jiného. Tato nová role v životním běhu jedince může být doslova „vymodlená“, může člověka pohltnout, nicméně stejně tak může představovat i překážku stojící v cestě za dosud nenaplněnými cíli v jiných oblastech, resp. jiných sociálních rolích. Prožívání stáří a prarodičovství je tedy značně heterogenní, jak jsem uvedla již výše (s. 12–13). V kontextu této heterogenity jsem se snažila zjistit, jak jsou na „tom“ senioři, kteří již nevykonávají placené zaměstnání, tedy jsou v důchodu. Ve svém výzkumu se zaměřuji na to, jak tito senioři interpretují vlastní prarodičovství, jaké místo v jejich životech zaujímá, co pro ně role prarodiče znamená.

2.2 Cíl výzkumu

Cílem diplomové práce je zjistit, jak senioři interpretují vlastní prarodičovství, co pro ně role prarodiče znamená, resp. odhalit a porozumět významům, které této roli připisují.

²¹ Výše jsem zmiňovala, že se od prarodičů na jedné straně očekává, že nebudou do výchovy svých vnoučat zasahovat, avšak zároveň se od nich na druhé straně očekává pomoc a podpora, pokud bude potřeba (Silverstein et al. 1998 in Vágnerová 2007, s. 283).

2.3 Výzkumné otázky

Na zmíněný cíl navazují výzkumné otázky:

Jak senioři interpretují vlastní prarodičovství?

1. Jak senioři popisují sami sebe coby prarodiče? (Tedy jací jsou ze svého úhlu pohledu?)
2. Jaké místo prarodičovství zaujímá v životech seniorů?
3. Jaké zisky, resp. ztráty senioři s prarodičovstvím spojují?

2.4 Metodologický přístup

Vzhledem k vymezené oblasti zkoumání a výzkumným otázkám jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Jak zmiňuje Disman, kvalitativní výzkum je „nenumerné šetření a interpretace sociální reality“ a jeho cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovanými informacemi (Disman 1993, s. 285). Snažila jsem se tedy, pomocí metod analýzy, o kterých podrobně pojednávám v kapitole *3.1 Analýza rozhovorů*, odkrýt významy, které senioři připisují roli prarodiče ve svém životě. Strauss a Corbinová zmiňují, že některé zkoumané oblasti se hodí spíše pro kvalitativní typ výzkumu (Strauss a Corbinová 1999, s. 11). To je i můj případ, jelikož se ve svém výzkumu snažím odhalit podstatu zkušeností seniorů – babiček a dědečků – s prarodičovskou rolí, a zjistit a porozumět tomu, jaké významy této roli připisují. Cílem práce je *pochopení* toho, co se v tomto „příběhu o prarodičovství“ odehrává a proč. Kvalitativní výzkum v tomto smyslu poskytuje podrobný popis a vhled do problematiky. To potvrzuje i Hendl, podle kterého umožňuje kvalitativní přístup hloubkový popis jednotlivých případů v jejich každodenní interakci. V konečném důsledku jde pak o vytváření holistického obrazu skutečnosti s možností generovat a rozvíjet teorie o různých fenoménech (Hendl 2008, s. 48–51). Podle Strausse a Corbinové kvalitativní metody pomáhají získat detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně odhalují (Strauss a Corbinová 1999, s. 11).

2.5 Typ výzkumu

Jako typ kvalitativního výzkumu a zároveň způsob analýzy dat jsem zvolila zakotvenou teorii (grounded theory). Zakotvená teorie je teorie, která je induktivně odvozená ze zkoumání jevu. To tedy znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímně ověřena systematickým shromažďováním dat o zkoumaném jevu a analýzou těchto dat. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie neustále vzájemně doplňují (Strauss a Corbinová 1999, s. 14–15). Nezačala jsem tedy teorií, kterou bych ověřovala, ale přesně naopak: nejprve jsem „vyrazila do terénu“, tedy zkoumané oblasti, kde jsem získávala data, která jsem průběžně analyzovala, a nechávala jsem, ať se z nich vynoří to, co je zde významné. Podle Hendla tvorba zakotvené teorie vyžaduje dodržení některých kroků, kterými jsem se řídila i já. Je důležité, abychom jako výzkumníci nejprve získali určité představy o zkoumané oblasti. Proto jsem studovala odbornou literaturu, definovala klíčové koncepty této práce (tj. stáří, prarodičovství, mezigenerační solidarita) a tím jsem získala prvotní představy o prarodičovství a prarodičích (viz první část diplomové práce – *Teoretický rámec*). Dále jsem opakovaně vstupovala do terénu a shromažďovala data, tedy texty rozhovorů, přičemž každý provedený rozhovor jsem nejdříve doslovně přepsala, vytiskla a analyzovala, a až poté jsem „vyrážela“ znovu do terénu. Tato posloupnost je velmi důležitá, protože výběr nových případů (tedy respondentů) závisí na dosavadních poznatcích a rozvíjející se teorii. Každý následující respondent byl tedy vybírán na základě toho, zda mi může poskytnout nějaké nové informace s ohledem na ty stávající. Například když se ukázalo, že prarodiče, kteří mají v rodině malá vnoučata, hovoří častěji o tom, že tyto děti jsou novým smyslem jejich života, tak jsem oslovila prarodiče, jejichž vnoučata jsou už „odrostlá“. Údaje jsem shromažďovala až do doby, kdy byla podle mého mínění teorie saturována, tzn. že další data již nepřispívala k jejímu rozvoji. Současně, během celého procesu, jsem porovnávala jednotlivé případy mezi sebou, seskupovala podobné jevy do kategorií, hledala vztahy mezi kategoriemi a pokusila jsem se i o nalezení centrální kategorie, kolem níž jsou seskupeny všechny ostatní kategorie.

O všech krocích pojednávám podrobněji v kapitole *Výsledky* (Hendl 2008, s. 125–126).

2.6 Metoda získávání dat

Metodou, kterou jsem použila pro sběr dat, byl polostrukturovaný rozhovor, avšak mým prvotním záměrem bylo získávat data pomocí nestrukturovaného rozhovoru. První dvě interview jsem tímto způsobem (tzn. nestrukturovaně) uskutečnila, nicméně již při transkripci (tj. přepisu) a následně i při analýze těchto dat jsem zjistila velké mezery, to znamená, že jsem nenacházela informace, které by se vztahovaly k mým výzkumným otázkám. Kvalita údajů, které získáme pomocí nestrukturovaného rozhovoru je závislá na schopnostech tazatele (tedy mých schopnostech) vést tento rozhovor. Nyní jsem si už vědoma chyb, které jsem při rozhovoru udělala – jednoduše řečeno jsem nebyla schopna udržet základní dějovou linii danou výzkumnými otázkami a nechala jsem dotazovaného „rozbíhat se“ ve svém vyprávění mimo téma. Toho jsem si, naneštěstí, všimla vždy pozdě – až když jsem před sebou měla množství materiálu, který nevypovídal nic o významech, které senioři připisují vlastnímu prarodičovství. Proto jsem přehodnotila své prvotní rozhodnutí a zvolila polostrukturovanou variantu rozhovoru²². Dvě nepovedená interview byla z výzkumu vyřazena.

Polostrukturovaný rozhovor se vyznačuje tím, že si vytváříme určité schéma, tj. seznam dílčích témat nebo otázek, na které se budeme účastníků výzkumu ptát (Miovský 2006, s. 159), a tím zajistíme, že se dostane na všechny pro nás důležité a zajímavé jevy. Takto jsem postupovala i já – vytvořila jsem si schéma s tématy, která bylo nutné v rámci interview probrat. Tato témata se vztahovala k mým výzkumným otázkám a nazvala jsem je takto: 1. Respondent(ka) jako dědeček, resp. babička, 2. Místo prarodičovství v životě respondenta/respondentky, 3. Zisky, resp. ztráty spojené s prarodičovstvím. Při polostrukturovaném rozhovoru máme zároveň volnost přizpůsobovat formulace otázek podle dané situace (Hendl

²² Jiné označení je rozhovor pomocí návodu (Hendl 2008, s. 174).

2008, s. 174). Podobně i já jsem se dotazovala podle toho, jak se konkrétní situace vyvíjela – to znamená, že jsem rozhovor pouze zahájila obecnou otázkou, po níž jsem nechala respondenta vyprávět, a další jednotlivé otázky jsem volila podle toho, co se zdálo být pro daného respondenta v souvislosti s tématem důležité. Příklady dalších otázek k jednotlivým tématům uvádím v následující kapitole 2.7 *Scénář rozhovoru*. O průběhu rozhovoru podrobně pojednávám v kapitole 2.8 *Průběh rozhovoru* (s. 40–42). Kromě tohoto tzv. jádra se v rozhovoru mohou vyskytovat i témata a otázky, které jsou použity pouze pro motivaci účastníka nebo rozpuštění jeho tenze (Miovský 2006, s. 160). Podobná nadstavba je přítomna i v mých rozhovorech. Když jsem například zpozorovala, že jedna z mých respondentek, paní Dana, je nervózní a napjatá, že chaoticky „přeskakuje“ od jednoho k druhému, začaly jsme si povídat o její veliké zálibě – zahrádce. Svým zaujatým vyprávěním se v myšlenkách přenesla na své nejmilejší místo, díky tomu se uklidnila a uvolnila, takže náš rozhovor o prarodičovství mohl pokračovat dál.

Hlavní výhodou polostrukturovaného rozhovoru je, že pomáhá udržet zaměření rozhovoru (což se mi v případě nestrukturované varianty rozhovoru nepodařilo), ale zároveň dovoluje dotazovanému uplatnit vlastní perspektivy (Hendl 2008, s. 174). Při polostrukturovaném interview je taktéž vhodné provést následné „inquiry“, což je upřesnění a vysvětlení odpovědi respondenta (Miovský 2006, s. 160). O totéž jsem se snažila i já. Pokud mi například respondentka řekla, že se snaží být dobrou babičkou, zeptala jsem se, co to znamená.

2.7 Scénář rozhovoru

Rozhovor zahájen obecnou otázkou:

Jste babička/dědeček – co to znamená? (Nechat komunikační partnerku, resp. partnera vyprávět.)

Dílčí témata:

1. Respondent(ka) jako dědeček, resp. babička

Možné otázky: Jste babička/dědeček – co to znamená? Jaká jste babička?/Jaký jste dědeček? Jak byste se jako dědeček/babička popsala(a)? Co to u Vás obnáší – být babičkou/dědečkem? (Nechat komunikační partnerku, resp. partnera vyprávět.)

2. Místo prarodičovství v životě respondenta/respondentky

Možné otázky: Máte nějaké další koníčky? - jak to jde dohromady s rolí babičky/dědečka? Co je pro Vás ve Vašem životě nejdůležitější? Jak významné je pro Vás být babičkou/dědečkem? (Nechat komunikační partnerku, resp. partnera vyprávět.)

3. Zisky, resp. ztráty spojované s prarodičovstvím

Možné otázky: Změnilo se pro Vás něco, když se Vám narodila vnoučata? Myslíte si, že být babičkou/dědečkem Vám něco přineslo? Myslíte si, že být babičkou/dědečkem Vám něco vzalo? (Nechat komunikační partnerku, resp. partnera vyprávět.)

2.8 Průběh rozhovoru

Na začátku každého rozhovoru jsem se své komunikační partnerce resp. partnerovi představila (s výjimkou těch, se kterými se osobně znám). Dále jsem stručně pohovořila o své diplomové práci, o výzkumném šetření a seznámila jsem je s účelem, k němuž rozhovory potřebuji. Vysvětlila jsem jim tedy, že rozhovory poslouží jako východisko pro výzkumné šetření, které je osou mé závěrečné práce zabývající se seniory-prarodiči. Poté jsem je seznámila s tím, jak bude samotné interview probíhat. Mluvila jsem o tom, že se nebudu vyptávat tak, jak by to možná čekali, nýbrž že rozhovor bude založen spíše na jejich vyprávění, to znamená, že jeho obsah i délka bude záviset na dotazovaných. Já tedy rozhovor pouze zahájím obecněji formulovanou otázkou a je zcela na vypravěči, jaké informace o sobě a svých prožitcích zmíní, a jaké ne. Ujistila jsem je, že žádná odpověď není chybná a že všechny jejich názory, zkušenosti či pocity jsou pro mě cennými informacemi.

V dalším kroku bylo potřeba seznámit respondenty s nutností nahrávat rozhovor na diktafon. Vysvětlila jsem jim, že je to nezbytné pro zachycení všech informací z hlediska obsahu. Obávala jsem se, že budou z přítomnosti nahrávacího zařízení nervózní, a proto jsem se snažila, aby bylo co nejméně vidět (např. aby neleželo na prázdném stole). Žádný z účastníků však nevykazoval známky nervozity. Nakonec jsem všechny ubezpečila, že nahrávky budou využity pouze k realizaci mého výzkumu a napsání diplomové práce a posléze budou smazány. Abych ještě více prohloubila jejich důvěru a prolomila případné zábrany, ujistila jsem je, že veškerá jména, včetně jejich vlastních, názvy měst, obcí a ulic budou změněny, tudíž jejich výroky z rozhovoru nebude možné spojit přímo s jejich osobou.

Komunikačním partnerkám, resp. partnerům jsem předložila informovaný souhlas s prohlášením, které si mohli v klidu přečíst a následně podepsat jako výraz souhlasu s účastí ve výzkumu. Obsahem informovaného souhlasu je stručná informace o výzkumu, kterého se dotazovaný účastní, dále seznámení s nutností nahrávat rozhovor na diktafon a dalším nakládání se získanými informacemi, které budou „anonymizovány“. Informovaný souhlas rovněž účastníka seznamuje s možností kdykoliv od poskytování rozhovoru odstoupit, a to bez udání důvodu. Jeho celá podoba je k nahlédnutí v příloze č. 1.

Následoval samotný výzkumný rozhovor, který byl zahájen obecnou otázkou: „Jste babička/dědeček – co to znamená?“. Respondenti začali vyprávět a já jsem se snažila podněcovat u nich toto vyprávění různými komentáři, např.: „To je velmi zajímavé, mohl/a byste mi k tomu povědět více?“. Snažila jsem se nezasahovat do dějové linie, nicméně jestliže se vypravěč významně odklonil od tématu, navedla jsem ho zpět. Pokud jsem, podle mého názoru, dostala odpověď na otázku a zároveň vypravěč dál nerozvíjel konverzaci, nebo jen opakoval svá předešlá slova, přešla jsem k dalšímu tématu, které bylo nutné probrat s ohledem na výzkumné otázky. Takto jsem pokračovala až do vyčerpání všech témat. Jak jsem již zmínila v kapitole 2.6 *Metoda získávání dat* (s. 39), zřídka se také stalo, že jsem se

zeptala i na věci, které s tématem mého výzkumu nesouvisely vůbec nebo jen velmi vzdáleně. Důvodem byla snaha motivovat respondenta, pokud byl ostýchavý či nedůvěřivý, nebo jsem se tímto způsobem pokusila odstranit určité napětí, pokud se vlivem vyprávění objevilo. Jak jsem uvedla (tamtéž), takový druh otázek připouští i Miovský. Rozhovory trvaly průměrně 10-20 minut, některé i déle.

Na většině dotazovaných byla vidět velká snaha poskytnout mi potřebné informace, přesto byly některé odpovědi velmi nejasné a nesrozumitelné, a proto bylo potřeba je upřesnit či vysvětlit. Jak již bylo řečeno (tamtéž), používala jsem strategii následného „inquiry“.

Po ukončení dotazování jsem ještě respondenty požádala o vyplnění karty účastníka výzkumu (viz příloha č. 2), která specifikuje jejich osobní údaje. Na úplný závěr setkání jsem dala komunikačním partnerům a partnerkám prostor pro případné otázky, který však ve většině případů zůstal nevyužit. Nakonec jsem poděkovala za poskytnutí rozhovoru a posléze jsme se rozloučili.

Rozhovor, jakožto hlavní metodu získávání dat, jsem doplnila o pozorování. Všimla jsem si především nonverbální komunikace dotazovaných, to znamená hlavně gestikulace a mimiky. Bylo zajímavé sledovat, zda a jak tyto nonverbální projevy korelují s těmi verbálními. U těch respondentů, které jsem navštívila doma, jsem se zaměřila navíc také na prostředí domácnosti – např. zda jsou zde vystaveny fotky vnoučat, eventuálně dětské hračky.

V dalším kroku bylo třeba rozhovory průběžně přepisovat a data z nich opakovaně analyzovat. Postup analýzy uvádím v kapitole *3.1 Analýza rozhovorů*.

2.9 Vzorek

Cílovou skupinu pro účely diplomové práce tvořili prarodiče, tj. babičky i dědečkové, ve věku od 58 do 78 let. Hlavním kritériem byla absence ekonomické aktivity, to tedy znamená, že mnou oslovení

respondenti již nevykonávali placenou práci. Rozhodla jsem se neoslovovat pracující prarodiče z důvodů převážně časových – čím více heterogenní je zkoumaná skupina osob, tím více rozhovorů, resp. dat je třeba získat, aby byla vznikající teorie saturována. Protože však moje časové možnosti byly omezené, zvolila jsem ke zkoumání pouze nepracující prarodiče.

Komunikační partnery a partnerky jsem získávala pomocí metody sněhové koule. Jak píše Miovský, východiskem této metody je získání kontaktu s první vlnou či „generací“ účastníků výzkumu, kteří následně nominují nové kandidáty (Miovský 2006, s. 131–132). Nejprve jsem tedy oslovila osoby ze svého okolí – jednalo se zejména o příbuzné a známé, kteří splňovali daná kritéria, a ti mi následně doporučili další vhodné participanty výzkumu.

2.9.1 Charakteristika vzorku

Blanka (Resp1)

První účastnicí mého výzkumu byla paní Blanka, které je 74 let. Před několika lety ovdověla a nyní žije sama v rodinném domě. Má dvě děti – dceru a syna – a od nich má celkem tři vnoučata. Děti dcery jsou už dospělé (30 let a 33 let) a mají svou vlastní domácnost, kdežto dítě od syna je ještě malé (2 roky). Všichni bydlí ve vzdálenosti do 25 km od bydliště paní B.

Ze setkání s paní Blankou jsem měla obavy, které se následně potvrdily. Paní B. byla nervózní, během celého rozhovoru pokyvovala nohou, vyhýbala se očnímu kontaktu, převážně se dívala do země. Několikrát se pokusila vyměnit si se mnou roli, když se dotazovala ona mě. „Rozpovídat“ ji bylo velmi těžké. Byla stručná, ale za to věcná, a tak jsem nakonec získala řadu zajímavých informací. Otázka vnoučat je pro ni citlivá – všimla jsem si, že se jí v průběhu vyprávění oči zalily slzami, přestože se to snažila skrýt. Mluvila sice potichu, ale srozumitelně a „k věci“.

Rozhovor byl uskutečněn venku na zahradě, ale protože se známe, tak vím, že má doma vystavené fotky vnoučat a v obývacím pokoji se nachází dětská postýlka a několik hraček.

Dana (Resp2)

Druhý rozhovor se uskutečnil s paní Danou. Je jí 70 let a bydlí se svým manželem a dále se svou jedinou dcerou a její rodinou ve vícegeneračním domě. Jejím dvěma vnukům je 26 a 15 let a oba dva bydlí doma.

Když jsem paní Danu žádala o rozhovor, snažila se mě přesvědčit, že je nezajímavá a nemá mi co vyprávět. Nakonec však souhlasila, i když byla ze začátku hodně nervózní – nezávazně mluvila o věcech, které vůbec nesouvisely s účelem, kvůli němuž jsme se sešly. Měla jsem pocit, že mluvím jen proto, aby mě nemusela pustit ke slovu a aby rozhovor vůbec nezačal. Tato nervozita však naštěstí časem opadla a paní D. se velmi bohatě „rozpovídala“. Co však trochu komplikovalo náš rozhovor, bylo zadrhávání v řeči a trochu nepřehledné přeskakování „od jednoho k druhému“. Přesto mi nakonec paní Dana svým vyprávěním umožnila velmi cenný vhled do svého života.

Dotazování proběhlo u ní doma v obývacím pokoji.

Eva (Resp3)

Další rozhovor mi poskytla paní Eva, které je 58 let, tedy jako jediná participantka nedosáhla věku 60 let. Protože je však v invalidním důchodu, rozhodla jsem se ji do výzkumu zařadit. Paní Eva je již několik let rozvedená a nyní žije se svým novým partnerem v jeho domě. Má jednu dceru, od níž má vnučku, téměř šestiletou. Paní E. dělí od vnučky vzdálenost přes 100 kilometrů.

Paní Eva byla velmi ochotná. Když jsem ji žádala o rozhovor, projevila dokonce radost a ještě týž den jsme se kvůli němu sešly. Setkání s paní E. bylo velmi spontánní, přirozené. Nebyla vůbec nervózní. Z jejího vyprávění bylo znát, že ji role babičky naplňuje radostí, přestože se s vnučkou, podle vlastních slov, nevidí tak často jako dříve.

Povídaly jsme si u ní doma, v kuchyni. Když jsem odcházela, nabídla mi, že se na ni mohu obrátit znovu, pokud bude třeba.

Helena (Resp4)

Pro další rozhovor jsem získala paní Helenu, již je 70 let. Paní Helena je vdova a žije sama v rodinném domě. Má dvě děti – dceru a syna, a pět vnoučat. Od dcery má vnučku (13 let) i vnuka (17 let), od syna má dva vnuky (28 a 17 let) a taktéž vnučku (půlroční). Dcera s dětmi bydlí přibližně 60 kilometrů daleko, syn s mladšími dětmi bydlí dál (asi 160 kilometrů). Nejstarší vnuk paní H. má svou vlastní domácnost, bydlí společně s partnerkou v pronajatém bytě vzdáleném asi 15 kilometrů.

Současný život paní H. je velmi určován zdravotním stavem, který není nejlepší. Trápí ji zdravotní problémy, kvůli kterým se už několikrát ocitla v nemocnici. Velkou radost jí nedělá ani nejbližší rodina – děti s vnoučaty příliš nejezdí, výjimkou je pouze nejstarší vnuk, s nímž má velmi hezký vztah.

Rozhovor s paní Helenou probíhal v jejím domě, v kuchyni. Nebyla vůbec nervózní, mluvila velmi rozvážně, vždy se snažila nalézt vhodná slova pro vyjádření svých pocitů. Její hlas byl celkově skleslý a posmutnělý a oči měla několikrát zalité slzami. Po ukončení dotazování se začala omlouvat za to, že mi „nic moc“ neřekla, což jsem jí samozřejmě ihned vyvrátila, neboť mi poskytla velmi osobní informace o sobě a své rodině, čehož si vážím.

Jaroslava (Resp5)

Pátou participantkou mého výzkumu byla paní Jaroslava, které je 67 let. Paní Jaroslava bydlí v domě se svým manželem, se kterým má tři děti. Nejstarší dcera bydlí asi 30 kilometrů daleko spolu se svými dvěma dcerami (28 a 26 let). Další dcera žije v domě vzdáleném asi 300 metrů spolu se svým manželem a dcerou, které jsou 4 roky. Kromě toho má paní J. ještě syna, který bydlí se svou ženou a jejich dvěma dětmi daleko (asi 120 kilometrů). Dětem od syna je 8 let (chlapec) a 6 let (dívka).

Paní J. mě za účelem poskytnutí rozhovoru pozvala k sobě domů a po příchodu mi uvařila čaj a nabídla koláč. Povídaly jsme si v jídelně, kde na stěnách visely fotky vnoučat od jejich narození až po současnost.

Rozhovor byl plynulý, paní Jaroslava mluvila nahlas a srozumitelně, což jsem velmi ocenila při transkripci. V průběhu rozhovoru nás překvapily dcera s vnučkou, které se přišly na babičku podívat. V této souvislosti mě zaujal zejména způsob, jakým se paní J. s vnučkou přivítaly – holčička s hlasitým voláním skočila babičce kolem krku a ta si ji k sobě láskyplně přivinula. To bych čekala spíše u příbuzných, kteří se nevidí tak často, avšak ne u dvou lidí, kteří jsou spolu každý den. To, podle mého názoru, svědčí o krásném vztahu.

Josef (Resp6)

Dalším účastníkem mého výzkumu byl pan Josef. Panu Josefovi je 62 let, je ženatý a bydlí společně se svou manželkou v rodinném domě. Má dvě děti – dceru a syna, a čtyři vnoučata. Dcera má dvě dívky (20 let a 4 roky), syn má chlapce (9 let) a dívku (7 let). Syn bydlí se svou rodinou ve městě vzdáleném přes 100 kilometrů, což je panu J. líto. Nicméně nablízku má alespoň dceru, která si postavila rodinný dům na sousedním pozemku.

Rozhovor s panem J. probíhal taktéž v kuchyni jeho domu, kde na zdi viselo spoustu fotek dětí, o nichž mluvil vždy jako o „vnoučátkách“. Pan Josef byl zpočátku překvapený z toho, že má vyprávění ve své režii a že ho „nezahrnují“ otázkami. Několikrát zopakoval, že už neví, co má říkat. Avšak nakonec se „rozpovídal“ a poskytl mi zajímavé informace. Z jeho vyprávění bylo znát, že svá vnoučata miluje a že s nimi rád tráví svůj čas.

Karel (Resp7)

V pořadí sedmý rozhovor jsem provedla s panem Karlem. Panu Karlovi je 65 let a žije ve vícegeneračním domě se svou ženou, svým mladším synem a jeho rodinou. Celkem má tři děti a šest vnoučat. Od dcery má vnučku (7 let) i vnuka (4 roky) a dělí je vzdálenost asi 10 kilometrů. Podstatně dál (asi 150 kilometrů) bydlí starší syn se svou rodinou, kterou tvoří chlapec (18 let) a dívka (13 let). Mladší syn žije v horním patře domu pana Karla a má pětiletá dvojčata – holčičku a chlapečka.

Rozhovor s panem Karlem byl spontánní, přirozený. Působil na mě dojmem pozitivního člověka, v průběhu svého vyprávění vtipkoval, smál se, byl veselý. Ochotně a velmi bohatě mi vyprávěl k danému tématu, a i proto náš rozhovor patřil k těm delším. Byl také upřímný – přiznal, že ho vnoučata příliš „neberou“ v tom smyslu, že ho nebaví trávit s nimi čas. Rozhovořil se taktéž o rodinných problémech, které ho sice trápí, ale zároveň se na ně snaží pohlížet s určitým nadhledem.

Rozhovor proběhl v kuchyni, kde byl absolutní klid, takže nás nic nerušilo.

Květa (Resp8)

Další rozhovor jsem uskutečnila s paní Květou, které je 67 let. Paní Květa je vdaná a žije v domě se svým manželem. Má dvě děti a pět vnoučat. Dcera s vnučkou (4 roky) a vnukem (3 roky) bydlí ve vzdálenosti asi 15 kilometrů. Podobně daleko bydlí i syn, jehož děti jsou už odrostlejší – dívka (23 let) a dva chlapci (21 let a 19 let).

Paní Květa mě přijala vlídně – s úsměvem a ještě před samotným začátkem rozhovoru mi uvařila kávu a nabídla mi koláč. Svým vyprávěním se dotkla i velmi citlivých záležitostí, které jsou pro ni zdrojem smutku a obav, a následkem toho se rozplakala. Po chvíli se uklidnila, nicméně své další vyprávění zaměřila jiným směrem a k událostem, jež v ní vyvolaly negativní emoce, se více nevrátila.

Rozhovor byl uskutečněn u paní Květy doma v kuchyni, kde své povídání doplnila ukázkou fotek vnoučat.

Lenka (Resp9)

Deváté interview byla ochotná mi poskytnout paní Lenka, které je 78 let. Paní Lenka před několika lety ovdověla a od té doby žije sama v domě, který dříve obývali s manželem. Má celkem čtyři vnoučata od dvou ze tří synů. Od nejstaršího syna má vnuka (20 let) a vnučku (18 let), prostřední syn je bezdětný, a nejmladší syn má dvojčata – dívky (15 let). Všichni, včetně dotazované, žijí v jedné obci.

Paní L. byla opravdu velmi milá a ochotná a já věřím, že se snažila odpovídat na mé otázky, jak nejlépe to šlo, což oceňuji. Nicméně náš rozhovor byl komplikovaný. Paní Lenka hůře slyší a já jsem měla občas pocit, že špatně rozuměla mé otázce a to i přesto, že jsem mluvila dostatečně nahlas. Několikrát mi však začala odpovídat úplně mimo téma prarodičovství, a to i v situaci, kdy jsem si byla jistá, že otázku slyšela dobře. Zeptala jsem se tedy znovu – jinak, nebo jsem se snažila navést ji zpět přes nějaký „oslí můstek“, ale ne vždy se mi to podařilo. Z tohoto důvodu jsem dlouho váhala, zda mám paní L. zařadit do vzorku nebo ne, ale nakonec jsem to udělala. Paní Lenka mi totiž poskytla svůj pohled na prarodičovství odpovídající svému věku, a právě o to v kvalitativním výzkumu jde. Z jejího vyprávění výrazně vyvstával zejména kontext, kterým byl v tomto případě zdravotní stav v souvislosti s vyšším věkem a snaha udržet ho dobrý co nejdéle. Z jejího vyprávění jsem pochopila, proč jedná a *nejedná* určitým způsobem (vztaženo na roli babičky) a proč a jak organizuje své každodenní aktivity.

Rozhovor proběhl u paní Lenky doma.

Libor (Resp10)

Další rozhovor mi poskytl pan Libor, který má dvě děti (dva syny) a tři vnoučata. Dívce od prvního syna je 15 let, druhý syn má dvojčata (dvouletá) – holčičku a chlapečka. Všichni bydlí ve stejné obci. Panu Liborovi je 63 let, už 30 let je rozvedený a žije v domě společně se svou partnerkou.

Setkat se s panem L. nebylo jednoduché. Dlouho jsme hledali datum a čas, který by nám oběma vyhovoval, a i přesto naši schůzku pan Libor dvakrát zrušil, neboť mu do toho vždy něco „vlezlo“. Pan L. má totiž hodně aktivit a zájmů, kterými vyplňuje svůj čas. Při rozhovoru byl stručný, za to však mluvil k tématu upřímně a bez ostychu – z jeho vyprávění bylo jasné, že ho role dědečka příliš „nebere“.

Interview se konalo v domě naší společné známé, která mi pana Libora doporučila, nicméně u rozhovoru jsme byli přítomni pouze my dva, já a dotazovaný, to znamená, že jsme nebyli nikým rušeni.

Zora (Resp11)

Jedenáctou participantkou byla paní Zora, jíž je 75 let. Paní Zora je už několik let vdovou a žije sama v rodinném domě. Má dva dospělé syny, kteří oba žijí ve městě vzdáleném asi 100 kilometrů. Jeden je ženatý a má jednu dceru (26 let), druhý je svobodný a bezdětný.

Mluvit o své nejbližší rodině bylo pro paní Zoru obtížné. Všimla jsem si, že měla oči zalité slzami téměř vždy, když vyprávěla o svých synech a své vnučce. Rodinná situace v ní vyvolává lítost. Vztahy s oběma syny totiž nejsou ideální, všichni tři se vzájemně odcizili a vlivem toho se o existenci své vnučky dozvěděla až po patnácti letech od jejího narození. Podle svých vlastních slov má nyní s vnučkou krásný vztah, ale to, že jí nebylo umožněno vidět dívku vyrůstat, cítí jako velikou křivdu a nesmírně jí to mrzí.

Vzhledem k situaci jsem se rozhodla povídat si (mimo téma) s paní Z. i po ukončení dotazování, abych se ujistila, že má pro sebe témata uzavřena a že jí náš rozhovor nezpůsobil trauma.

Paní Z. je dáma s aktivním životním stylem – navštěvuje sportovní kroužek, jezdí do divadel, chodí na výstavy. Dle jejího přání jsme se pro účel rozhovoru sešly v kavárně, kde byly naneštěstí přítomny rušivé elementy, zejména hrající rádio a bavící se lidé. To v kombinaci s tichým vyprávěním paní Zory zapříčinilo, že nahrávka byla méně kvalitní než jiné. Proto jsem ji začala přepisovat co nejdříve, dokud jsem měla rozhovor v živé paměti. Nakonec se mi podařilo porozumět všem slovům, včetně těch méně srozumitelných.

Oldřich (Resp12)

Pro další rozhovor jsem oslovila pana Oldřicha. Je mu 64 let a bydlí v rodinném domě se svou manželkou. Má dvě dcery a tři vnučata. Od starší

dcery, která bydlí v téže městě, má vnuka (2 roky) a vnučku (7 let), od mladší dcery, která bydlí asi 20 kilometrů daleko, má pouze vnuka (2 roky).

Pan Oldřich byl zpočátku trochu nervózní, obával se, že mi nebude mít co vyprávět. Mluvil pomalu, rozvážně a k tématu. Byl upřímný – přiznal se, že se zabaví spíše se starší vnučkou, ale dvouletí vnuci ho příliš „neberou“, nebaví. Také se mi svěřil s obavami o svou starší dceru s dětmi, resp. vnoučaty, o které se jejich otec nestará, kterého nezajímají. To byl také důvod, proč jsem si pana O. vybrala do svého výzkumu. Domnívala jsem se, že bude možná suplovat roli otce v rodině své dcery, ale to se nepotvrdilo.

Rozhovor se uskutečnil v domě pana Oldřicha, v kuchyni, kde byla puštěná televize. Jelikož jsem nechtěla, aby se opakovala minulá zkušenost s hůře čitelnou nahrávkou, zdvořile jsem požádala o ztišení televize. Pan O. mi laskavě vyhověl, takže jsme při interview nebyli ničím rušeni.

Petra (Resp13)

Poslední participantkou mého výzkumu byla paní Petra, které je 63 let. Paní P. žije v bytě se svým manželem, se kterým má dvě dcery. Celkem má čtyři vnoučata – po jedné dívce a jednom chlapci od každé z dcer. Holčičkám jsou čtyři roky a šest let, chlapečkům jsou dva roky a tři roky. Všichni bydlí blízko – ve vzdálenosti přibližně 5–10 kilometrů.

Paní Petru jsem si vybrala do svého výzkumu a jsem ráda, že svolila k účasti v něm. Její situace je oproti všem dalším komunikačním partnerkám a partnerům specifická v tom, že jeden z jejích vnuků je zdravotně tělesně i mentálně postižený, byť „lehce“. Předpokládala jsem, že mi možná ukáže další, jiný způsob vykonávání role babičky, resp. prarodiče, ale žádné výrazné rozdíly se neobjevily. Proto je paní P. poslední účastnicí mého šetření.

Rozhovor s paní P. probíhal velmi plynule. Mluvila nahlas a srozumitelně, vůbec nezadrhávala v řeči. Podrobně se „rozpovídala“ o všech tématech, která bylo třeba probrat. Zmínila i skutečnosti, které jsou pro ni zdrojem trápení a obav, a následkem toho se jí oči zalily slzami. Nicméně bylo dobře poznat, že svá vnoučata velmi miluje a že se jim snaží

hodně věnovat, k čemuž má nyní, po odchodu do důchodu, podle vlastních slov, konečně příležitost.

Rozhovor proběhl doma u paní Petry. Po jeho ukončení mě provedla bytem a ukázala mi zařízený dětský pokojíček, který mají vnoučata k dispozici vždy, když jsou u babičky.

3 Výsledky

3.1 Analýza rozhovorů

V rámci analýzy získaných dat bylo provedeno kódování. Kódování znamená soubor operací, pomocí kterých jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a znovu složeny novými způsoby (Strauss a Corbinová 1999, s. 39). Analýza v zakotvené teorii se skládá ze tří hlavních typů kódování, kterými jsou: otevřené kódování, axiální kódování a selektivní kódování. Tyto tři procedury představují tři různé způsoby zacházení s textovým materiálem a nemusí následovat nutně za sebou. V praxi dochází často k přecházení zejména mezi otevřeným a axiálním kódováním. Avšak dalo by se říci, že otevřené a axiální kódování se vyskytuje spíše na začátku analýzy, selektivní kódování pak spíše k jejímu konci (Strauss a Corbinová 1999, s. 40; Hendl 2008, s. 246–247).

Jak jsem již uvedla v kapitole 2.5 *Typ výzkumu* (s. 37), analýza údajů je úzce provázaná s dalším shromažďováním dat. To tedy znamená, že každý rozhovor jsem nejprve přepsala a analyzovala, a tím jsem získala informaci, která data nebo které případy ještě potřebuji. Vybavena tímto poznatkem jsem následně hledala takové respondenty, kteří mi, podle mého názoru, mohou poskytnout nové informace.

3.1.1 Otevřené kódování

Otevřené kódování provádí badatel prvotním průchodem daty, kdy pečlivě studuje přepisy rozhovorů, resp. provádí rozbory vět či odstavců v těchto prepisech. Při tom přiděluje jména každému samostatnému případu, myšlence nebo události, přičemž podobným případům, myšlenkám nebo událostem přiděluje stejná jména (Hendl 2008, s. 247; Strauss a Corbinová 1999, s. 43–44).

V první řadě jsem si vytiskla přepis rozhovoru tak, abych měla na papíře dostatek volného místa pro své poznámky. Poté jsem si rozhovor pročítala znovu a znovu a různými barvami v něm vyznačovala různé

myšlenky, události, názory. Ty jevy, které si byly podobné, byly označeny stejnou barvou, resp. nesly stejné jméno. Když například respondentka uvedla, že se „bojí o své vnouče více, než kdysi o svoje děti“ a na jiném místě zase, že kvůli určité události „nemohla ani spát“, podtrhla jsem si tato slovní spojení stejnou barvou a nadepsala pojmem „starost o vnouče“. Výsledkem mého opakovaného pročítání rozhovoru byl soubor hypotéz, které jsem si zaznamenávala na poslední stránku přepisu a které jsem následně porovnávala s hypotézami z dalších rozhovorů.

Dalším krokem otevřeného kódování je kategorizace pojmů, čili seskupování dílčích pojmů, které se zdají příslušet stejnému jevu, do abstraktnějších kategorií (Strauss a Corbinová 1999, s. 45).

Opakovaně jsem si procházela teď již barevně vyznačený text se svými poznámkami a pojmy seskupovala do kategorií. Jedné kategorii vždy náležely navzájem podobné pojmy, které se zároveň lišily od pojmů jiných – ty náležely zase jiné kategorii. Například výše uvedený pojem „starost o vnouče“ jsem spolu s jiným pojmem „strach z budoucnosti“ zařadila do jediné kategorie. Při tom bylo třeba vznikající kategorie také pojmenovávat, přičemž označení kategorií musela být abstraktnější než jména pojmů, které reprezentují. Kromě toho musela tato označení co nejvíce logicky souviset s údaji, které zastupují. Názvy kategorií si můžeme vymyslet sami, nebo si je můžeme „vypůjčit“ z odborné literatury, popř. můžeme použít vlastní slova našich informátorů (Strauss a Corbinová 1999, s. 47–48). Já jsem vzniklou kategorii pojmenovala „obavy“. Tak, jak jsem prováděla další rozhovory, přibývalo jednak pojmů do již vzniklých kategorií, ale objevovaly se i nové kategorie a subkategorie, které byly syceny zcela novými pojmy. Někdy bylo také potřeba již existující kategorie přejmenovat tak, aby jejich označení obsáhla i nové pojmy z dalších rozhovorů.

Poslední fází otevřeného kódování je rozvíjení vlastností a dimenzí kategorií. Vlastnosti jsou charakteristiky kategorie a můžeme je odvozovat ze samotných dat, nebo mohou pocházet od respondentů či badatele. Dimenze pak představují umístění vlastnosti na škále. Rozvíjení vlastností a dimenzí kategorií je velmi důležité, protože právě vlastnosti a dimenze

jsou základem pro vytváření vztahů mezi kategoriemi a subkategoriemi (Hendl 2008, s. 247; Strauss a Corbinová 1999, s. 48).

Já jsem postupovala tak, že jsem se snažila nalézt všechny možné vlastnosti kategorií a následně jsem přemýšlela, jakých různých hodnot může určitá vlastnost nabývat.

Následují dvě tabulky. V první tabulce uvádím přehled všech kategorií a subkategorií, ve druhé tabulce pak vlastnosti a dimenze jednotlivých kategorií.

Tabulka 1: Kategorie a subkategorie

Kategorie	Subkategorie
Prožívání prarodičovství	Radost z role prarodiče
	Obavy
Obsah prarodičovství	Pomoc prarodičů
	Společné aktivity s vnoučaty
	Kontakt s vnoučaty
Prarodičovské strategie	Strategie nevměšování se
	Strategie využití každé příležitosti
Okolnosti prarodičovství	Zdravotní stav prarodičů
	Ostatní aktivity prarodičů
	Gender prarodičů
Prarodičovské percepce	Percepce sebe sama
	Percepce vnoučat

Zdroj: autorka

Tabulka 2: Vlastnosti a dimenze kategorií, resp. subkategorií

Kategorie/subkategorie	Vlastnost	Dimenze
Rádost z role prarodiče	Jak moc?	velká/střední/malá
	Délka trvání	dlouho/středně/krátce
	Zacílenost	široká/střední/úzká
Obavy	Jak moc?	hodně/středně/málo
	Trvání	dlouho/středně/krátce
	Závažnost	vysoká/střední/nízká
	Rozptýlenost	široká/střední/úzká
Pomoc prarodičů	Intenzita	vysoká/střední/nízká
	Frekvencovanost	
	Četnost využití	
	Povaha	materiální/nemateriální
Společné aktivity s vnoučaty	Četnost	hodně/středně/málo
	Povaha	zábavné/vzdělávací/sportovní
	Délka trvání	dlouho/středně/krátce
	Podstatnost	vysoká/střední/nízká
Kontakt s vnoučaty	Intenzita	vysoká/střední/nízká
	Podstatnost	hodně/středně/málo
	Četnost	
Strategie nevměšování se	Jak moc?	hodně/středně/málo
	Motivace	vnitřní/vnější
Strategie využití každé příležitosti	Jak moc?	hodně/středně/málo
Zdravotní stav prarodičů	Kvalita	dobrý/středně dobrý/špatný
	Důležitost	hodně/středně/málo
Ostatní aktivity prarodičů	Důležitost	hodně/středně/málo
	Četnost výskytu	
	Trvání	dlouho/středně/krátce
Gender prarodičů		žena/muž
Percepce sebe sama	Povaha	pozitivní/neutrální/negativní
Percepce vnoučat	Povaha	pozitivní/neutrální/negativní

Zdroj: autorka

Nyní se budu věnovat podrobnému popisu jednotlivých kategorií, resp. subkategorií.

Radost z role prarodiče

Téměř všichni respondenti se shodují v tom, že je krásné být prarodičem. Roli prarodiče tedy vnímají **pozitivně**. Blanka (74 let) říká: „*Je to úplně perfektní, protože jsem se toho dožila, tak jsem ráda .. No je to fajn, je to moc dobrý...*“ Podobně se vyjadřovala i Jaroslava (67 let): „*... je to potěšení, je to strašný potěšení ... je to štěstí, ty vnoučata ... je to prostě něco nádherného ...*“, Květa (67 let): „*... pro mě to je radost ... to je něco fantastického...*“, Petra (63 let): „*... mám čtyři krásný vnoučata a jsem za to moc ráda. Jsem šťastná, že jsou ... Jsou krásný a kdo tohle nezažije, tak o moc přijde v životě. Je to pěkný, na to jsem čekala celý život ...*“ Radost z vnoučat projevovali i muži-dědečkové. Například Josef (62 let): „*... je to prostě radost z těch vnoučátek, radost z toho, když přijedou ...*“, Karel (65 let): „*... že se člověk může pak aspoň těšit na ty děti, když přijdou ...*“

Platí, že čím jsou vnoučata mladší, tím více se prarodiče vyjadřují v termínech „radost–štěstí–spokojenost“. Tento jev je pravděpodobně způsoben vlastnostmi těch nejmenších – malé děti jsou veselé, hravé, bezprostřední a upřímné, a právě „to“ na nich prarodiče nejvíce milují, díky „tomu“ „mládnou“ a zapomínají na své vlastní starosti.

Dotazované ženy-babičky často mluvily o tom, že se vnoučata stala **novým smyslem jejich života**. Květa (67 let): „*... ty vnoučata, já nevím, to dává takovej smysl života, bych řekla.*“, Blanka (74 let): „*No těšila jsem se ohromně a změnilo se. no ... že jsem měla nějaký další smysl toho života ... že jsem měla větší chuť do života.*“, Petra (63 let): „*Já v nich vidím smysl života. Že ten život, že se musí využít pro to naučit ty děti něco, něco jim předat ...*“ Eva (58 let) popisuje, jak se změnil její život po narození vnučky: „*... najednou prostě jsem přestala bejt taková úzkostlivá .. nebo, měla jsem problémy s myšlením, předtím, a to se pro mě strašně změnilo, protože já jsem s tou Ivkou úplně ožila. Úplně jsem s ní ožila ... Já jsem úplně dostala jinej náboj do těla a úplně jinak jsem reagovala na všechno*

v okolí, protože jsem byla veselejší, nápady jsem měla najednou, strašně mě to všechno bavilo ... úplně se mi otočil život k dobrému, k lepšímu, jo.“ Naopak, pokud prarodičům nebylo dopřáno kontaktu s vnoučaty, například vlivem napjatých vztahů s dospělými dětmi, pocítují to jako absenci životního naplnění. Tak je tomu v případě Zory (75 let), která se o existenci své vnučky dozvěděla až 15 let po jejím narození: *„Vždyť ty děti, a malý děti obzvlášť, jsou ke stáru, pro stárnoucího člověka jediná taková radost .. nebo největší .. tak tohle takový naplnění jsem teda neměla.“*

Zatímco výkon placené práce do značné míry determinoval rozsah času tráveného s dětmi, **důchod** je dotazovanými vnímán velmi pozitivně **jako příležitost více se věnovat vnoučatům**. Jaroslava (67 let) popisuje vlastní situaci: *„Člověk, když byl mladej, tak jsme měli strašně práce se svejma dětma .. stavěl se barák, do práce se chodilo, takže na ně nebyl čas. Ted'ka, když jsou tyhle ty vnoučata, to je úplně něco jinýho – člověk v důchodě už na ně má čas.“* Podobně také Eva (58 let): *„... to babičkovství já si prostě užívám ... Ted' v důchodu mám víc času, takže tak ...“*, Helena (70 let): *„... je to štěstí pro mě, protože člověk, když měl své děti, tak se jim nemohl tak věnovat, a těm vnukům už .. se jako .. víc jako můžu věnovat ...“*, Blanka (74 let): *„No a na Adámka mám víc času, než jsem měla tenkrát na děti, takže ho ted' pozoruju, jak jako .. co už dělá dalšího novýho, co říká .. prostě můžu se v tom úplně vyžívat a radovat se z toho .. tenkrát jsem neměla čas ...“*, Petra (63 let): *„... na to jsem čekala celej život – až budu v důchodu a budu mít vnoučata. Protože jsem měla časově náročnou práci, byla jsem utahaná .. no a to mi ted' odpadlo, takže si můžu plnými doušky užívat života a rodiny .. dětiček.“*

Obavy

Přestože téměř všichni dotázaní vnímají prarodičovství, resp. prarodičovskou roli jako krásnou a radostnou, většina z nich současně pocítuje **starost o vnoučata**. To je případ Josefa (62 let): *„... ta radost z toho, že ty vnoučátka jsou tady. Jenom pak taky určitá taková starost, aby byly zdraví, aby se jim dařilo dobře ...“* Také Květa (67 let) hovoří

o tzv. **ambivalenci prožívání prarodičovství**: „*No pro mě to je radost, protože ty vnoučata, já nevím, to dává takovej smysl života, bych řekla. No .. jenže o ty vnoučata je pak zase mnohem větší strach a starost, než o ty své děti ...*“ Tutéž zkušenost má i Jaroslava (67 let): „... *člověk se o ně stará, má radost, že tady jsou ... A taky starost, že jo, protože tyhle malý, člověk má strach, aby nikde neupadly, neutekly, furt musí bejt člověk ve střehu .. ta starost tam je, bych řekla, ještě horší, než při svejch dětech ...*“ Větší strach o svá vnoučata v porovnání se strachem o vlastní děti přiznává i Eva (58 let): „... *mám o ni větší strach, než jsem mívala o dceru, to se musím přiznat ... aby jí třeba děti ve škole, jak půjde ted'ka, aby jí někdo neublížoval ...*“ Větší obavy o vnoučata v porovnání s obavami o vlastní děti budou nejspíše důsledkem nabyté životní zkušenosti. Do doby, kdy se respondenti stali prarodiči, už „něco“ zažili a díky tomu jsou poučenější a ostražitější než v době, kdy byli sami rodiči. To se domnívá i Cesari Lusso (2011, s. 34). Další komunikační partnerkou, která popisuje své obavy, je Dana (70 let): „... *a já si tak říkám, že už mu taky je 26 a že už by se mohl nějak usadit .. co když nakonec zůstane sám? To bych mu teda nepřála, no ...*“, a vzápětí vysvětluje: „*No, on chodil osm roků s tou Andrejkou, a pak se rozešli ... no a to mi bylo teda hrozně líto .. to já ti řeknu, já jsem to obřečela ... mrzelo mě to .. a dlouho mě to mrzelo ... No jo, no to víš, takový tyhle prožívá člověk s nima .. tyhle trápení ...*“

Z výpovědí prarodičů je zřejmé, že jejich starost o vnoučata se vztahuje k přítomnosti i k budoucnosti a že nezáleží na tom, jestli vnoučaty jsou malé děti nebo už dospělí lidé. Obavy a strach, které babičky a dědečkové pociťují, nejsou na škodu, protože „chrání“. Výjimkou jsou situace neúměrně silného strachu, který vede až k omezování vnoučat. Takový případ se však neobjevil. Dotázaní prarodiče se obávají zejména, aby se vnoučatům „něco“ nestalo, aby nebyla nemocná, aby jim někdo neublížoval, jinými slovy si přejí, aby byla zdravá a spokojená.

Další obavy plynou zejména z pochyb o sobě samých. Například Zora (75 let) se vlivem ne příliš ideální rodinné situace dozvěděla o existenci své vnučky až dlouho po jejím narození, což už bylo zmíněno.

Tato skutečnost v ní vyvolává silnou nejistotu, zda je dobrou babičkou: „... neumím bejt babičkou ... nevím, jaká bych byla babička, protože jsem malý dítě neměla – jako babička ... nevím, říkám, ono to je těžký, když člověk není tou babičkou jako takovou, kdy ty děti má odmalinka.“

Pomoc prarodičů

Jak jsem zmiňovala, pomoc starých lidí mladším generacím tvoří podstatnou součást fungování dnešních rodin (s. 19). I dotazovaní prarodiče z mého výzkumu pomáhají ochotně a tak často, jak je potřeba. Se samozřejmostí mluví o tom, že jsou vždy „po ruce“, což je způsobeno tím, že už nechodí do zaměstnání. Mnozí přitom neváhají zrušit své vlastní plány (např. pravidelnou aktivitu, návštěvu u lékaře), aby mohli pomoci. To je případ Blanky (74 let): „A jsem ráda, když můžu jet hlídat ... když chtěj²³, tak si všechno zruším, abych mohla jet. To jim ani nesmím říkat, protože by mi to zakázali.“ Podobně také Eva (58 let): „Teď v důchodu mám víc času, takže tak ... Kdykoli jsem vlastně i v pohotovosti, takže když Míša potřebuje, zavolá, že malá kolikrát – prostě není jí dobře a tohle, nemůže jít do školky ... takže tím pádem jako samozřejmě volá mně ... nasednu na autobus a jedu. A mně to nedělá problém. Někdo by měl třeba něco naplánovaný, tak by nejel, ale já si vždycky čas udělám – no Ježíš, vždyť jsem v důchodu, tak mám spoustu času!“ Zmíněné **hlídání vnoučat** patří mezi nejčastější druh pomoci prarodičů. Hlídnají především pokud jsou vnoučata nemocná a rodiče s nimi nemohou zůstat doma, nebo pokud mají rodiče vnoučata jiné povinnosti – Květa (67 let): „Oni jsou tady často ... třeba dvakrát, třikrát do tejdne, jak potřebuje hlídání, že jo ... tak si přijede Dáša a nechá tady děti a jede si zase, když má nějaký vyřizování ...“, Petra (63 let): „Často je taky hlídám, když si dcery potřebujou něco zařídit ...“ Jaroslava (67 let) dokonce téměř rok suplovala rodiče své dvouleté vnučce, když její maminka i tatínek museli chodit do práce: „... já jsem ji teda hlídala asi třičtvrtě roku, že jo, denodenně, protože Markétka chodila do práce, Pavel taky, a teď on

²³ Myšleno: když chtějí pohlídat děti, resp. vnoučata.

je doma, tak už si ji hlídá sám, takže ji jako opravdu hlídám tak jednou za týden, když si potřebuje někam zajet, nebo tak ...“

Kromě hlídání vnoučat pomáhají prarodiče i jinak, například s **chodem domácnosti**. Takto se angažuje čtvrtina dotázaných, například Dana (70 let): *„... třeba v tý domácnosti vidím, že jsem teda pro ně něco udělala, tak si myslím, že to je jako .. že je člověk takovej spokojenej, že je užitečnej ... že jim uvaří, uklidí, já vlastně Báře třeba i vyžehlím, myčku jí vyskládám ...“* Podobně pomáhá i Petra (63 let): *„... tak se vždycky u obou holek, jako u dcer, nějak otočím, s dětma pohraju nebo pomůžu, co je potřeba .. já nevím, třeba uvařím, když mají na něco děti chuť, nebo když vidím, že dcera nestíhá, nebo vyžehlím prádlo, prostě takhle sem tam vypomůžu ...“* Dále také Eva (58 let): *„... já jsem tam hodně jezdívala, do tý Prahy, snažila jsem se tam bejt co nejvíc ... abych Míše pomohla ...“* Motivací pro praktickou pomoc v domácnosti je hojně zmiňovaný vlastní pocit užitečnosti a dále zřejmý vztah: pomoc v domácnosti → spokojenost mladých rodičů → spokojenost jejich dětí, tj. vnoučat prarodičů.

Další z forem pomoci, kterou jsem identifikovala, je **psychická podpora** prarodičů. Jak jsem uvedla v kapitole 1.3.2 *České prostředí* (s. 20), její existenci potvrzuje i Sýkorová, podle které působí prarodiče jako rádci, především v těžkých životních situacích. Josef (62 let) vypravuje o minulosti: *„Třeba jako tady vedle bydlí ta nejstarší vnučka .. no a když jí bylo 16, tak se vlastně narodila malá Deniska, no a v tý době k nám ta Gábinka, to je ta starší, hodně chodila .. U nich doma to bylo takový, takový jako napětí tam bylo ... No a tak v tý době ta Gábinka tu měla takový jako útočiště ... No v podstatě tu s námi žila .. nějakou tu chvíli tady bydlela ... Pokud si o něčem chtěla povídat, tak jsme si povídali, pokud nechtěla, tak jsme si nepovídali.“* Posléze se Josef přenáší i do přítomnosti: *„... když ona má nějaký takový třeba zas nějaký problémy nebo starosti, tak si nechá od nás poradit ...“* Rovněž Květa (67 let) poskytuje svým vnoučatům emocionální oporu: *„... takovou tu lásku jim chci dát, aby si nepřipadaly odstrkovaný, nebo prostě aby vycejtily, že jsou milovaný, no aby to věděly ... protože oni to maj doma takový přísný .. Jára je na ně přísněj ... až moc, si*

myslím. “ Dále Jaroslava (67 let): „... radím jim .. snažím se se vším poradit .. i když maj třeba nějaký trápení, jako že oni chodívaj takhle se svěřovat, tak si popovídáme, proberem to .. prostě se snažím, aby cejtili tu oporu .. že jí tady maj, že sem můžou kdykoliv přijít s čímkoliv .. že je nikdo nevyžene ... “ Také Petra (63 let) se svou vnučkou řeší problémy: *„Kolikrát se musím vnitřně pousmát, když za mnou Štěpánka přijde s nějakým velikánským problémem ze školky, ale jsem ráda, jsem moc ráda, že to se mnou řeší, že stojí o moje rady ... člověku aspoň pak připadá, že má nad tou situací určitou kontrolu ... “* Dotazovaná Eva (58 let) si dělá starosti se svou vnučkou, která půjde do první třídy. Obává se, jak ji budou přijímat noví spolužáci, a z tohoto důvodu se pokouší navodit s vnučkou vztah vzájemné důvěry charakteristický svěřováním se: *„Taky když tady ted’ byli, tak jsem Ivunce říkala, že kdyby se něco dělo, co by se jí nelíbilo, že to může kdykoliv říct .. mámě a tátovi, nebo mně ... “*

Protože respondenti již nevykonávají placenou práci, nelze u nich v přítomném okamžiku hovořit o **finanční pomoci** jako takové. Tento druh pomoci sice zmiňovali, ale vždy pouze ve vztahu k minulosti. Jako například Květa (67 let): *„... oni s náma jezdily hodně na výlety, ty starší teda, ty, co už jsou velký, tak když byly menší, tak s náma jezdily ... de facto jsme je sponzorovali .. dost do ciziny, vždyť s náma byly, ty děti s náma byly asi pětkrát v cizině ... protože naši neměli ani finance, ani čas na ně ... “* Jaroslava (67 let) popisuje, jak s manželem pomáhali dceři: *„... třeba Markétka, když stavěla barák, tak potřebovala, tak jsme jí nechali pozemek. A třeba zas potřebovala, aby dostala úvěr, tak jsme zastavili náš barák, že jo ... My jsme měli, jo – hovězí dobytek, měli jsme kačky, husy a takový .. králíky, vejce – to jsme jim všechno dávali. “*

Mnohem dostupnější se pro dotazované jeví příležitostné **obdarování vnoučat** k narozeninám, svátku, Vánocům, nebo i „jen tak“. Josef (62 let) vysvětluje: *„... teda jasně, že když maj nějaký svátky nebo narozeniny a to, tak nějaký ty drobnosti, nebo to, co člověk může .. protože při tý určitý ekonomický situaci nemůže člověk dělat, kdo ví co .. no tak ale když jsou nějaký ty, tak nějaký ty drobnosti, dárky nebo něco takovýho tomu*

vnoučátku může dát ...“ Podobně také Petra (63 let): „Někde třeba jdu, něco vidím a hned mě napadne, že by se to líbilo Tomáškoví nebo někomu, že jo. Tak to koupím, a pak mám radost, když vidím, že mají radost ... Já jim skoro vždycky přinesu něco, nějakou drobnost .. lízátko nebo omalovánku, holkám čelenky, sponky, gumičky .. prostě blbůstky do pár korun .. je to krásný, jakou radost z toho mají, a přitom to tolik nestojí, že si to prostě člověk může dovolit ... jsou to maličkosti, ale člověk nemůže dělat zázraky s důchodem. Ale jo, na narozeniny nebo Vánoce jsou to i významnější věci, většinou to konzultuju s dcerama, co by děti třeba potřebovaly, nebo tak, aby to nebyly vyhozený peníze. Minulej rok jsem kupovala třeba Tomíkoj kombinézu, takovou supráckou, protože potřeboval, Kubíkoj sáňky, holčinkám knížky nějaký ...“

Z výzkumu vyplynulo, že někteří prarodiče vymezují svou roli právě zmíněným obdarováním vnoučat při různých příležitostech. Jedná se nejčastěji o prarodiče, jejichž vnoučata jsou už dospělá, mají své vlastní zájmy a bydlí poměrně daleko, nebo jsou to prarodiče, kteří k vnoučatům příliš „netíhnou“. To je případ pana Libora (63 let): „Přijdu tam vždycky na svátek, na narozeniny, něco přinesu, popřeju, jo, to jo .. tak nějak, že jo .. na ty Vánoce samozřejmě něco jim taky, ale to už dělám tak nějak, že dám většinou rodičům peníze a 'kupte jim něco'...“ Předání dárku k svátku nebo k narozeninám zde vystupuje jako alternativní strategie výkonu role prarodiče. Zora (75 let) také definuje svou roli babičky skrze příležitostné obdarovávání. Její vnučka je totiž dospělá, bydlí daleko, má své vlastní zájmy a povinnosti, „nemá čas“, proto ani není příležitost pro jiné způsoby naplňování role babičky: „...tu vnučku vidím vlastně tak dvakrát, třikrát do roka. Tak pro mě to znamená to, že když je nějaký svátek nebo nějaký narozeniny, tak se obejmeme, popřejeme si ... Takže to spočívá vždycky na těch dárcích, jo a tak nějak, a to je asi tak všechno ...“

Společné aktivity s vnoučaty

Více než tři čtvrtiny dotázaných prarodičů tráví se svými vnoučaty čas. Množství společně tráveného času má značný vliv na povahu aktivit, kterým se prarodiče a vnoučata věnují. Dalším významným faktorem, který ovlivňuje společné aktivity, je **věk vnoučat**. Respondenti se shodují, že čím jsou vnoučata mladší, tím ochotněji tráví s prarodiči čas, a naopak, čím jsou starší, tím více mají vlastních zájmů. To potvrzuje například Dana (70 let): „... ty děti už mě tolik nepotřebujou, že jo .. to už je prostě pryč, maj svoje ty, svoje kamarády a to ...“, Helena (70 let): „... když byly mladší, to bylo takový jinačí. Já s nima i fotbal kopala ... ty děti měly takovej zájem, hráli jsme si a furt něco ... To byly menší, teď už mají jiný zájmy.“ Zora (75 let) popisuje svou dospělou vnučku a jejího partnera: „... oni jsou prostě sportovně založený, jezděj na všechny nějaký ty .. festivaly .. jo, tak oni vůbec nemaj čas na nějaký takovýhle věci .. Takže se prostě vidíme jen takhle .. občas .. málo, bych řekla“ a vzápětí dodává: „Ty menší děti vždycky tíhnou k těm babičkám, ale takhle velký už ani náhodou.“

Rozsah času tráveného s vnoučaty a druh společné činnosti jsou ovlivněny také **genderem prarodiče**. Ženy-babičky tráví s vnoučaty více času než muži-dědečkové a jejich aktivity se odehrávají spíše doma, oproti těm „venkovním“, které jsou spíše doménou mužů. Dotazované ženy dále projevovaly radost a potěšení z toho, že se mohou věnovat svým vnoučatům, na rozdíl od mužů, kteří přiznávali, že je „to“ s vnoučaty příliš nebaví – například Karel (65 let): „Já se moc neúčastním ... tolik mě to nebere, ty vnoučata ... nějak to na mě, nevím, není ...“, Libor (63 let): „Já to s dětma moc neumím, no jako .. to je takový: nic moc. Ty děti si mě neužijou nějak. Já si nedovedu užít je ... Já na děti nejsem tak nějak stavěnej ... Se mnou si moc nepohrajou, no .. je to bída. Nejsem na to nějak .. nebaví mě to.“, Oldřich (64 let): „Mám ty děti rád, ale že bych ani nemohl dospat? To ne, tolik mě to nebere.“

Ze společných aktivit dominují **hry, sportovní aktivity a výlety**. Jaroslava (67 let) popisuje: „No a s malejma dětma si člověk hraje, že jo, a když tady máme od Vládi děti, tak s nima jezdíme .. byli jsme na přehradě

a takový ... Tak vždycky, když tady jsou na prázdninách, tak se někde s nima jede, že jo.“, Petra (63 let): „... hrajeme si, vypravujem si, jezdíme na výlety, hodně jsme venku, to opravdu hodně.“, Eva (58 let): „... s malou jsme si hrály, na procházky chodily, do bazénu jsme jezdily ... Anebo jí dám kopáček takovej malej, víš, a jde na zahrádku se mnou kopat. Takže vytrháváme všelijaký ty kytky, který tam rostou a nemaj tam bejt, no a tak nějak ... nebo si tady kopem míčem ...“, Oldřich (64 let): „... takže jdeme na to kolo, protože to mám rád, v zimě jsem ji naučil lyžovat, takže jdeme občas na lyže .. no a nebo chodíme s tím psem na procházky.“

U dotázaných prarodičů jsem identifikovala **snahu smysluplně vyplnit čas** trávený s vnoučaty, to znamená, že během společného setkání se cíleně snaží je **něco naučit**, něco jim předat. Například Josef (62 let) podrobně popisuje: „... takže člověk se jim snaží leccos vysvětlit, ukázat, ať už z té zahrady nebo z těch zvířátek, nebo z tohodle ... takže takový nějaký .. spíš jim něco jako, dalo by se říct, vysvětlit, nebo naučit to, co chtěj vědět .. Tady na zahradě je spousta věcí, spousta rostlin, ted' třeba přijde a: 'Dědečku, co je tohleto?' - tak to je zapotřebí vysvětlit, co tam roste, jak to vypadá .. anebo když jsem v té dílně, když přijde vnuk, tak třeba řekne: 'Dědo, co děláš?' - tak vysvětlit mu to, protože dalo by se říct, že to je takový jako poučení pro ty vnoučata do dalšího života ...“, Eva (58 let): „Vymejšlím různý hry na ni podle toho, jak chápe .. Tak když začínala písmenka, že jo, se učit, tak jsme s ní prostě dělali písmenka ... Vždycky vytáhneme nějakou hru a podle toho, jak roste, podle jejího vědomí, vědomostí, tak to zkusíme ... Takže jak je starší, tak prostě využíváme ty hry veškerý, ona si s tím takhle hraje a hrajeme si s tím i my, že jo.“, Petra (63 let): „Já se snažím vymejšlet jim vždycky něco, aby se zabavili, aby je to bavilo, aby se taky u toho něco naučili, něčemu porozuměli, aby třeba něco pochopili ... Prostě aby ten čas byl opravdu takovej vyplněnej ... S téma většima holkama děláme většinou něco jako už do školy, trénujem počítání, písmenka abecedy a tak, a s klukama, ty jsou malí, tak jim třeba říkám různý říkanky a oni po mně opakujou ... nebo si hrajem na doktory, já jim ukazuju, co se jak dělá, nebo spolu uklízíme, nebo se staráme o panenku-

miminko, nebo malujeme .. je toho spousty, opravdu spousty a snažím se hlavně, aby si z toho něco odnesli. Aby to nebyla jen nějaká blbost na zaplácnutí času.“, Oldřich (64 let): *„... že se těm dětem snažím věnovat, když přijedou .. teda spíš tý vnučce starší .. že se ji snažím k něčemu vést teda ...“*

Další společnou „zálibu“ prarodičů a vnučat představuje fyzický kontakt, tedy **mazlení, tulení, „muchlání“**, které je nejvíce odvislé od věku vnučat. Čím jsou vnučata starší, tím méně jsou ochotná se mazlit, což potvrzuje Helena (70 let): *„Lepší to bylo, když byli malinký. To teda si je člověk mohl chytit a pochovat a po to, ale teď už ne, teď už se spíš tak odtahují. Už jsou velký, no.“* A dále popisuje, jak se těší, až poprvé spatří svou nejmladší vnučku: *„... teď se těším hlavně na tu Fanyňku ... že si jako s ní pohraju, že sem přijedou, že si ji pomuchluju.“* Podobně Josef (62 let): *„... je to prostě radost z těch vnučátek, radost z toho, když přijedou, radost z takový nějaký tý přítulnosti, nebo když přijdou k tomu dědovi, že jo. To je asi takový to .. to, že člověk na nich vidí, že sem choděj rádi, že se přijdou pomazlit ...“*, Květa (67 let): *„... to je něco fantastickýho, protože člověk už je starej, a tak je rád, když se s někým může pomazlit.“* Na otázku, co to znamená, když se označila za „milující babičku“, odpověděla: *„No, že je hodně muchlám, že se s nima často mazlím, jo, a každou chvíli jim taky něco dám .. a že prostě takovej, takovou tu lásku jim chci dát ...“*

Kontakt s vnučaty

Někteří prarodiče se s vnučaty vídají běžně, jiní pouze při určitých příležitostech, jako jsou zejména narozeniny, jmeniny a další svátky (Vánoce). Frekvence kontaktu závisí především na **geografické vzdálenosti**. Čím větší vzdálenost dělí prarodiče a vnučata, tím méně se stýkají. Jaroslava (67 let) je ráda, že má nejmladší vnučku tzv. „přes plot“ a že se vídají denně: *„A nejlepší je to teď s touhle poslední. Poněvadž tamty už jsou odrostlý, že jo, a tahle je nejmladší a je tady nejbliž, tak to je teď takový, takový nejlepší, no ... tak se vídáme hodně ...“* Další vnučata Jaroslavy bydlí ve městě vzdáleném přes 100 kilometrů: *„Nejhorší na tom*

je Vláša, že jsou až v tý Praze, že jo.“ Také Helena (70 let) vidí rozdíly v návštěvnosti svých vnoučat: „*On jako jo, ten Pepa, ten sem jezdí každej tejdne s tou dívkou jeho, ale jinak jako .. s Lukášem, jako s tím jeho bráchou, to tak akorát když mají prázdniny, protože jsou na Moravě, v tom Brně, a tak ty sem jezděj, ale jenom když má Lukáš prázdniny.*“ Josef (62 let): „*No tak tyhlety vnučky, co jsou tady vedle, tak ty tady máme často, jo. Ta menší, ta se tady ukáže denně ... ta starší, ta se tady stavuje tak třikrát, čtyřikrát do tejdne ...*“ Květa (67 let) také vidí souvislost mezi geografickou vzdáleností a četností návštěv: „*Oni bydlej tady 15 kilometrů, takže to je kousek .. Oni jsou tady často, takže si toho užijeme .*“

Četnost vzájemného kontaktu je úzce spjata s **věkem vnoučat**. Starší vnoučata mají více vlastních zájmů i povinností, takže potom nezbývá tolik času na návštěvu prarodičů, což pociťuje například Květa (67 let): „*Čím je to starší, tím víc to má svejch zájmů ...*“ Tuto zkušenost má Blanka (74 let): „*... když byli malí, tak jsme se viděli hodně, ty dvě starší – ty k nám jezdili každej tejdne, od pátku do neděle byli u nás ...*“ Nicméně jak plyne čas a vnoučata dospívají, situace se proměňuje: „*... jsou už velký, takže se vidáme míň ...*“ Jaroslava (67 let) vysvětluje, proč se s vnučkou nevidí tak často, jako dříve: „*... protože ona dělá taky tu vysokou školu, že jo, tak jako s ní se vidíme málo, protože teď má zas to období zkoušek, tak to jednou za dva měsíce přijede ...*“

Povaha příbuzenských vztahů také velkou měrou ovlivňuje frekvenci vzájemného setkávání prarodičů a vnoučat. Napjaté vztahy vedou k omezení vzájemného kontaktu. Jedná se zejména o vztahy mezi prarodiči a jejich dospělými dětmi, resp. snachou/zetěm. Příčiny této tenze jsou různé, nejčastěji se však jedná o výhrady prarodičů k výchově vnoučat, a na druhé straně o výhrady dospělých dětí, resp. snachy či zetě k prarodičům. Květa (67 let) nesouhlasí s výchovnými metodami svého zetě: „*... Jára reaguje nepřiměřeně. Třeba začne hned řvát, nebo jim jednu lískne ... a to se mi nelíbí, já nechci, aby sem jezdil a ani nejezdím k nim kvůli tomu.*“ Karel (65 let) zase popisuje svou snachu: „*... ta byla hrozně panovačná, zlá, hrubá ... já jsem tam nechodil, to já jsem nebyl zvyklej, aby na mě někdo nadával*

... když babka třeba přišla od nich, tak s brekem. Poněvadž ta jí tam vždycky vynadala. Přijela ona i sem a já vám můžu říct, já jsem jí normálně vyhodil. Když jsem to slyšel, jak tady babce nadává, tak jsem jí normálně řekl, že už ji tady nechci vidět ... A děti k nám nesměly! Ty vůbec, ty od nás utíkaly. My když jsme třeba ještě chodili do kruhu na (nesrozumitelné slovo), tak oni tam chodily taky, a když jsme jako sháněli, kde babka by jim něco koupila, tak normálně je sebrala a před náma utíkali. A sem k nám nesměl ani kluk chodit, třeba tady nebyl rok ... Ten tu rok nebyl, poněvadž ona vůbec nechtěla, aby se s náma stejkal, ani ty děti. Ty se s náma stejkej až teď, když on se rozvedl.“ Nedobré vztahy s vlastním synem vyústily u Zory (75 let) dokonce tím, že se o vnučce dozvěděla až za dlouhá léta po jejím narození. „... já nevím, proč mezi náma vzniklo to vzduchoprázdno ... Mě to moc mrzelo ...“ vypravuje o vztahu se synem a pokračuje o vnučce: „No, takže jsem se to dozvěděla vlastně až když jí bylo těch 15 nebo 16 ...“ Oldřichovi (64 let) se nelíbí, jak se zeť angažuje v péči o děti a řeší to svým způsobem, který má vliv na to, jak často se vidí s vnučaty: „Jen teda nechodím k nim domů, protože ho ani nechci potkávat.“ Někteří prarodiče neshody ohledně výchovy řeší „po svém“, jako třeba Blanka (74 let): „... já když jsem s ním sama, tak si to stejně dělám podle svého, že jo.“, podobně i Petra (63 let): „Jak jsem řekla, já si to umím zařídit jinak, pokud děti mám já.“

Vzájemné střetávání prarodičů s vnučaty je ovlivněno také **zájmy, aktivitami prarodičů**. Komunikační partnerky a partneři mají také vlastní zájmy, kterými v různé míře vyplňují čas. Někteří dotázaní neváhají zrušit veškeré své aktivity, pokud mají možnost být se svými vnučaty. To je případ Jaroslavy (67 let): „... když chci něco třeba si poudělat nebo mám být s vnučatama, tak to je jasný .. vždycky si to udělám jako tak, radši abych byla s těma vnučatama. Mě mrzí, když by jako měli přijet a měla bych někde jít, to by mě jako hodně mrzelo.“ Někteří dotázaní naopak jednoznačně upřednostňují své zájmy, jako například Libor (63 let): „... dělám si tak nějak pořád, co chci. Rád se projdu někde, vždycky někde vypadnu z baráku, že jo.“ Následně se dotazovaný Libor na několik minut rozpovídal o výletech, na které pravidelně chodívá a na mou otázku, zda je

to jeho koníček, odpověděl: „*No jo, víc jak ty děti, no.*“, dále Karel (65 let): „*Já jsem vždycky míval jiný zájmy, na vnoučata tu vždycky byla babka ... Já dřív dost sportoval jako, ale potom jsem musel, vlastně před 18 lety jsem se vším skoncoval ... tak jsem na to začal koukat aspoň v televizi, tak to je teď taková moje zábava .. ale štvou mě ty vnoučata, když pak dělaj bordel a tohleto a já nic neslyším a nemám na to klid.*“ Poslední skupinu tvoří ti, kteří volí střední cestu: čas trávený s vnoučaty i čas věnovaný vlastním koníčkům mají v jejich životech své jednoznačně vymezené místo. Květa (67 let) popisuje, jak se dříve starala o svá vnoučata i několik dní po sobě a vzápětí dodává: „*To už bych ted' nezvládla a ani bych to nechtěla. Už jsem taky ráda, že mám klid a čas pro sebe.*“ Vysvětlila mi, že je „fajn“ být babičkou, protože si vnoučata může „půjčit, a pak zase vrátit“, aby měla čas i na svoje sportovní aktivity - „... *hlavně to taky dělám pro sebe, pro svoje zdraví ...*“ Dotazovaná Eva (58 let) omezila styk se svou vnučkou mimo jiné i kvůli vlastnímu vztahu s novým partnerem: „... *já jsem tam jezdívala často, že jo, ted' už jsem to trošku omezila, protože zase jsem taky s Honzou tady ...*“

Jak jsem již naznačila na začátku, všichni prarodiče, nezávisle na vlastním věku či vlastních zájmech, na věku vnoučat nebo geografické vzdálenosti, se stýkají se svými vnoučaty na narozeniny, jmeniny a jiné svátky (především Vánoce). Za všechny například Lenka (78 let): „... *potom spolu slavíme svátky a narozeniny, to je jistý.*“, Zora (75 let): „... *takže se vidíme při těch narozeninách nebo svátcích ...*“, Eva (58 let): „... *tak vidáme se o svátcích, vidáme se někdy v sobotu, v neděli nebo když je takhle prodlouženěj víkend ...*“, Karel (65 let) odpovídá na mou otázku, jak často se vidá s vnoučaty: „*No, to dost, dost no. S těma teda, co jsou v Táboře, tak ne, to tak třikrát, čtyřikrát do roka, jo. Na Vánoce a nějaký ty svátky, na narozeniny a víc ne.*“, Libor (63 let): „*Přijdu tam vždycky na svátek, na narozeniny ... na ty Vánoce samozřejmě ...*“

Strategie nevměšování se

Komunikační partnerky a partneři jsou si vědomi toho, že napjaté vztahy s vlastními dětmi mohou negativně ovlivnit kvalitu vztahů s vnoučaty. Někteří s tím mají i přímou zkušenost. A protože špatně snášejí absenci kontaktu a odloučení od vnoučat, snaží se nevměšovat do „záležitostí“ mladé rodiny. Blanka (74 let) mi vyprávěla o neshodách se snachou, které se týkají výchovy jejího vnuka. Přála by si, aby „bylo po jejím“, nicméně dodává: „... *ale jinak v tom nemůžu nic dělat, nebudu to přece lámat přes koleno, nebo dělat nějaký mrzutosti, nebo něco u toho ... no tak to tak беру, jak to jde, co s tím jinýho nadělám ... Snažím se, abych nenarušovala jejich domácnost a ten nějaký ...*“ Petře (63 let) se nelíbí, že se vnoučata doma často dívají na televizi a k tomu říká: „*No vadí mi to, ale nic neříkám, nechci se hádat, zvláště před dětma nechci dělat dusno ... Já jsem svůj názor řekla a víc to rozebírat nebudu. Jednou to stačilo.*“ Oldřich (64 let) vyprávěl o problémech, které má jeho dcera s manželem a které vedou k situaci, že se manžel o děti nestará. Takto popsal svoje snažení v této situaci: „*Já jsem se snažil mu jako domluvit, ale to je fakt zbytečný, fakt úplně zbytečný, takže už do toho ani nestrkám nos, nezajímá mě to. Mají problémy? Ať si je vyřeší sami, já se v tom angažovat nebudu, už ne.*“ Karel (65 let) se mi svěřil, že snacha zakazovala dětem, tj. vnoučatům návštěvy u prarodičů, a dodal: „*No vadilo nám to dost, že jo, no, ale co se s tím dalo dělat, že jo. Kluk třeba přišel a říkal: 'Nezlobte se, ale abych měl klid v rodině, tak prostě to takhle je.' říkám, no dobrý no, tak jsme to tak vzali, no .. babka to snášela hůř, ale já jsem furt říkal, že se to vyřeší, že to chce jen čas .. já to bral, jak to přišlo .. s chladnou hlavou a hlavně nic nelámat přes koleno ...*“

Prarodiče se tedy straní významnějšímu zasahování do problémů mladé rodiny zejména proto, aby se „nerozhádali“ se svými dospělými dětmi a z tohoto důvodu jim nebyl odepírán kontakt s vnoučaty. Dalším důvodem, který se ve výzkumu objevil, je pak prostředek vlastní psychohygieny, to tedy znamená, že respondenti si nechtějí „dělat hlavu“ s problémy, do kterých nemohou zasahovat, které stejně nemohou vyřešit.

Strategie využití každé příležitosti

Zejména u babiček je patrná snaha využít jakoukoliv příležitost být s vnoučaty. Důvodů pro toto jednání je opět více, nejčastěji zmiňované jsou však dva: za prvé je to vědomí, že vnoučata zestárnou a budou mít vlastní kamarády, zájmy a koníčky, pro které už nebude zbývat tolik času na prarodiče, a za druhé je to obava, že kvůli neshodám s vlastními dospělými dětmi bude prarodičům odepřen kontakt s vnoučaty – to je případ Blanky (74 let): „*Já si říkám, že toho musím využít, dokud mě k němu pouštěj .. dokud chtěj.*“ Dále třeba Eva (58 let): „*... já si vždycky čas udělám ... Kdo ví, kolik takových příležitostí ještě bude, jo? Nevím, jestli bude druhý, jestli budou mít druhý nebo ne, tak toho musím využít, třeba už se to ani opakovat nebude.*“, Květa (67 let): „*Vždycky, když mi je sem přiveze Dáša, tak si jich snažím pořádně užít ... dokud o to ještě stojej, že jo, to se musí využít toho.*“ Petra (63 let) podrobně popisuje, jak se věnuje vnoučatům a posléze vysvětluje: „*Protože si moc dobře uvědomuju, že přijde čas, kdy o to stát nebudou. Dokud mají zájem, je třeba brát .. brát všema deseti, dokud to jde.*“

Okolnosti prarodičovství

Výkon prarodičovské role závisí na mnoha okolnostech. Ve svém výzkumu jsem zjistila, že výkon role prarodiče je ovlivněn zejména **geografickou vzdáleností**, která dělí prarodiče a vnoučata, dále **věkem vnoučat**, **zdravotním stavem prarodičů**, **ostatními zájmy a aktivitami prarodičů** a **genderem prarodiče**. O geografické vzdálenosti jsem již psala výše (s. 65–66). S rostoucí vzdáleností bydlišť prarodičů a vnoučat klesá četnost vzájemných návštěv, a tím je také značně determinován způsob trávení společného času.

Také věku vnoučat jsem se již věnovala (s. 66). Čím jsou vnoučata starší, tím více mají vlastních kamarádů, zájmů, koníčků, ale i povinností, tudíž zbývá méně času na prarodiče.

Co se týká **zdravotního stavu prarodičů**, zjistila jsem, že rovněž významnou měrou ovlivňuje podobu prarodičovství, resp. výkon

prarodičovské role. Někteří respondenti se cítí velmi dobře, sami zmiňovali, že je netrápí téměř žádné zdravotní problémy, což se odráží i do způsobů trávení času s vnoučaty, kdy si troufají i na společné sportovní aktivity nebo výlety. To je případ Oldřicha (64 let): „*No, takže jdeme na to kolo, protože to mám rád, v zimě jsem ji naučil lyžovat, takže jdeme občas na lyže .. no a nebo chodíme s tím psem na procházky.*“, Petry (63 let): „*... jezdíme na výlety, hodně jsme venku, to opravdu hodně. Já když vím, že je budu hlídat, tak si i dopředu navařím, abych se jim mohla věnovat.*“, Evy (58 let): „*... s malou jsme si hrály, na procházky chodily, do bazénu jsme jezdily .. prostě když jsem tam byla, tak se neustále něco dělo. Já jsem taková akční, Míša taky, tak jsme neustále někde trajdaly a něco podnikaly.*“, Jaroslavy (67 let): „*... když tady máme od Vládi děti, tak s nima jezdíme, děda s nima třeba jezdí na vejlety ... byli jsme na přehradě a takový ... tak vždycky, když jsou tady na prázdninách, tak se někde s nima jede, že jo.*“ Nicméně s věkem komunikačních partnerů a partnerek někdy přibývá zdravotních komplikací, které ovlivňují podobu prarodičovství. Květa (67 let) zmiňovala, že se o svá nejstarší vnoučata v minulosti starala i několik dní, což už si nyní nedokáže představit: „*A teď, jak už je člověk trochu starší, tak se s nima rád pomazlí, a pak je zase vrátí domů. Dřív jsem to tak nevnímala, když jsem byla mladší .. to jsem je měla jak vlastní děti, jak kdybych měla prostě další děti, protože jsme se o ně starali opravdu hodně ... To už bych teď nezvládla a ani bych to nechtěla. Už jsem taky ráda, že mám klid ...*“ Z výpovědi je evidentní, že s přibývajícím věkem je pro paní K. stále náročnější starat se o malá vnoučata, což vede k omezení kontaktu – s vnoučaty už netráví takové množství času jako dříve. Zdravotní problémy prarodičů mohou někdy vést naopak k intenzivnějšímu kontaktu s vnoučaty, obzvlášť když tato vnoučata bydlí blízko. Tak je tomu v případě Heleny (70 let) a jejího nejstaršího vnuka: „*... s ním jediným se vlastně takhle hodně stýkáme, povídáme si .. on mi jezdí pomáhat, když takhle něco potřebuju ... nebo mi i volá, jestli jsem zase někde neupadla na kole, nebo jakej mám ten tlak, protože ono mi to dost líta. Tak takhle se stará.*“ Paní Lenka (78 let) má už starší vnoučata, která bydlí ve stejné obci. Z jejího vyprávění vyplynulo, že ji často

navštěvují a pomáhají, ale ona sama si to nepřeje: „*To oni by mně pomáhali furt .. já mám hodný děti, hodný syny a hodný vnuky. Oni mi pořád něco nabízej, ale to ne ... To bych byla sama proti sobě přece. To nejde ...*“ Na jiném místě zase popisuje, jak se jí vnučka nabízí, že odnese nákup, ale babička odmítá: „... říkám: 'Proč bys to nosila, vždyť tam nic nemám'. Trénovat se musí, to já zas nechci, aby mi něco tohleto ... musím přece sama, dokud to jde. Jak se přestane chodit, tak to jde pak s člověkem z kopečka.“ Z vyprávění je patrné, že nejvyšší hodnotou je zde autonomie ve smyslu fyzické soběstačnosti komunikační partnerky a že časté kontakty s příbuznými pocit osobní autonomie snižují. To poukazuje na ambivalenci obsaženou v příbuzenských vztazích, o níž píše Lüscher a Pillemer (1998 in Sýkorová 2006, s. 689).

Rostoucí množství vlastních zájmů vnučat má vliv na frekvenci setkávání s prarodiči, což již bylo zmíněno. Ale také sami prarodiče mají kromě vnučat spoustu jiných „radostí“, kterým se věnují. Jedná se o jejich **vlastní zájmy a aktivity** – nejčastěji zmiňované byly různé sportovní aktivity (cvičení, turistika), dále „venkovní aktivity“ (zahrádkaření, práce kolem domu), tvůrčí práce (fotografování, šití), pasivní trávení volného času (sledování sportovních přenosů v televizi). Pro některé respondenty jsou jejich koníčky velmi podstatné. Dana (70 let) kvůli své zálibě-zahrádce odmítá jezdit i na společné rodinné dovolené. Dále popisuje: „... užívám si to na té zahradě tady a pečuju o to a opečovávám .. já, já, víš, to je přímo moje jednička ... já to mám, ten styk s tou hlínou, mně to asi dělá dobře. Já si opravdu kolikrát připadám jako dítě na písečku ...“, Libor (63 let): „Jako mám je samozřejmě rád, nebo to .. ale nebaví mě to prostě ... já mám zase svoje ty – dělám si tak nějak pořád, co chci. Rád se projdu někde, vždycky někde vypadnu z baráku, že jo.“ Ze zmíněné výpovědi pana Libora, i z celého dalšího rozhovoru, je patrná preference vlastních koníčků před trávením času s vnučaty. Zatímco k vyprávění o vnučatech a vlastních zkušenostech s nimi jsem ho musela neustále pobízet, o svých zálibách se „rozpovídal“ sám a do detailů. Podobně také Karel (65 let), který se rád věnuje svému koníčku a zlobí se, když ho vnučata vyrušují: „Já jsem

vždycky míval jiný zájmy, na vnoučata tu vždycky byla babka ... Já dřív dost sportoval, ale potom jsem musel, vlastně před 18 lety jsem se vším skoncoval ... a potom, jak jsem s tím přestal, tak jsem na to začal koukat aspoň v televizi, tak to je teď taková moje jako zábava .. ale štvou mě ty vnoučata, když pak dělaj bordel a tohleto a já nic neslyším a nemám na to klid.“

Někteří dotazovaní se pravidelně věnují svým koníčkům proto, aby se udrželi v kondici a to i z toho důvodu, aby vnoučatům „stačili“. Květa (67 let) se dvakrát v týdnu věnuje sportu (cvičení, volejbal). Její motivace je zřejmá: *„Já vím, že kdybych nic nedělala, tak že budu pak nemožná a že zlenivím. No a co by pak ty děti tady dělaly, když přijedou? ... musím bejt fit, abych s nima mohla blbnout.“* S věkem komunikačních partnerů je patrná snaha zachovat si autonomii ve smyslu fyzické soběstačnosti. Lenka (78 let): *„Já se takhle udržuju ... na zahrádce dělám, anebo u králíků krmím ... snažím se, no, nechci tak jako zmalátnět ... snažím se takhle hejbat, aby mi nikdo nemusel posluhovat ... Když si jdu udělat nějaký ten menší nákup, tak Verunka hned, že mi to odnese, ale říkám: 'Proč bys to nosila, vždyť tam nic nemám', trénovat se musí, to já zas nechci, aby mi něco tohleto. Musím přece sama.“* Jak je evidentní z tohoto úryvku, může toto snažení ovlivňovat vztah s vnoučaty. Stejný důvod k pohybu, tj. zachování fyzické soběstačnosti, má i Oldřich (64 let): *„Já se snažím hlavně hejbat, protože jak člověk jednou přestane, tak ochabne a už to nikdy není takový ... Takže já to kolo, lyže, venčení psa .. pořád něco s manželkou čudláme okolo toho baráku, takže pořád se hejbu, abych nezchátral.“*

Většina respondentů se shodovala v tom, že jednoznačně dávají přednost „bytí s vnoučaty“ před vlastními zájmy. Například Josef (62 let): *„Vždycky, když potřebujou, tak toho dědečka tady maj, že jo ...“*, Eva (58 let) mi vyprávěla, kolik různých aktivit měla před narozením vnučky a jak se situace proměnila po tom, co vnučka přišla na svět: *„... některý koníčky šly stranou, nebo některý zanikly úplně, protože jsem to nepovažovala za nějak důležitý, říkám, no, důležitější je Ivka ... tak jsem to zredukovala, protože přednější je Ivunka a vždycky bude, jo?“* Dále Jaroslava (67 let):

„Mě mrzí, když by jako měli přijet a měla bych někde jít, to by mě jako hodně mrzelo. Strašně.“, Petra (63 let): *„... de facto se ten život točil a točil okolo dětí.“*, Blanka (74 let) se svěřila, že kvůli častým návštěvám vnuka nemá čas na větší úklid u sebe doma: *„... jedu hlídat, tak nemám čas na to, abych si to doma nějak uspořádala.“*

Babičky tráví čas s vnučaty jiným způsobem, než dědečkové. Společné aktivity s vnučaty tedy závisí také na **genderu prarodiče**. Dalo by se říci, že u mužů převažují spíše „venkovní“ aktivity, zatímco hry a činnosti provozované doma jsou spíše doménou žen. To potvrzují následující výpovědi: Květa (67 let): *„Natálka ráda stříhá, takže má nužky dětský, já mám taky, takže musíme stříhat obě; a kluk, ten zas má tady takovou kytaru, tak si ji vezme a hraje ... no a říkáme básničky spolu ...“*, Jaroslava (67 let): *„... ted' jsme stavěli tady z toho lega baráček ... s těmahle staršíma třeba hrajem karty, hry ...“*, Eva (58 let) vypravuje, jak jí vnučka asistuje při vaření a pečení: *„... ona má nožik a ona se neřízne, ona má nožik takovej a normálně nakrájí i cibuli, nebo krajíc chleba a namaže to ... Každý rok pečeme vánoční cukroví spolu ...“*, Josef (62 let): *„Tady na zahradě je spousta věcí, spousta rostlin, ted' třeba přijde a: 'Dědečku, co je tohleto?', tak to je zapotřebí vysvětlit, co tam roste, jak to vypadá .. anebo když jsem v tý dílně, když přijde vnuk, tak třeba řekne: 'Dědo, co děláš?', tak vysvětlit mu to ...“*, Oldřich (64 let): *„... jdeme na to kolo, protože to mám rád, v zimě jsem ji naučil lyžovat, takže jdeme občas na lyže .. no a nebo chodíme s tím psem na procházky.“*

Komunikační partnerky-ženy tráví s vnučaty více času, než komunikační partneři-muži. Babičky rovněž ve větší míře hovořily o tom, že být s vnučaty je pro ně radost a potěšení. Dědečkové, kteří mluvili o prarodičovství, spojovali výkon této role spíše s ženou-babičkou. Například Libor (63 let): *„... neláká, nebaví, neumím to nějak, já nevím, no ... Jako babka, jako bejvalá moje manželka, ta klidně půl dne hlídá ty malý, že jo .. si je vezme, no a tak .. Ta je jako dobrá.“*, Oldřich (64 let): *„... tolik mě to nebere, ty babičky jsou na to asi líp stavěný, než ty dědové ... ty babičky si s těma dětma víc vyhrajou, víc se s nima zabavěj, víc se s nima*

pomazlej .. pro ty chlapy to tak není ...“, Karel (65 let): „... mě ani tak ty děti nemaj třeba rádi .. ne rádi, ale ke mně spíš netihnou tak, jako k babičce, protože oni ji maj .. to je furt samá „babča čapča“ a když sem přijdou, tak řeknou: 'Babča čapča je doma?' a já řeknu: 'Není.', tak se seberou a jdou pryč ...“

Vsuvka: Typologie prarodičovské angažovanosti

Zvažováním některých předešlých kategorií/subkategorií jsem dospěla k identifikaci typů prarodičovské angažovanosti. V úvahu jsem brala tyto faktory: geografická vzdálenost bydlišť prarodičů a vnoučat, vzájemný kontakt prarodičů s vnoučaty, společné aktivity, pomoc prarodičů, zdravotní stav prarodičů a ostatní aktivity prarodičů.

1. **Aktivní prarodiče** jsou charakterističtí tím, že se s vnoučaty často osobně stýkají (zpravidla několikrát v týdnu), což je možné hlavně díky tomu, že bydlí blízko. Pokud kontakt tváří v tvář není z jakýchkoli důvodů možný, využívají alespoň prostředků moderní doby (telefon, skype) a minimálně jednou týdně si volají. Mají s vnoučaty blízký vztah plný důvěry, proto se nezřídka stává, že se jim vnoučata svěřují se svými problémy a společně pak hledají řešení, popř. prarodiče poskytují rady. Čas s vnoučaty se snaží smysluplně využít – hrají hry, věnují se sportovním aktivitám. S tím souvisí také zdravotní stav, který je u těchto prarodičů dobrý. Ostatních zájmů tito prarodiče příliš nemají, dávají přednost vnoučatům, na které mají vždy čas.
2. **Pasivní prarodiče.** Jak už napovídá samotný název, tento typ prarodičů je opakem toho předešlého. Jedním z mála společných znaků je však geografická vzdálenost bydlišť – tito prarodiče, stejně jako předchozí, bydlí nedaleko svých vnoučat. Přesto se s nimi příliš nestýkají. V roli prarodiče jsou pasivní – jejich vzájemný vztah s vnoučaty není charakteristický přílišnou emocionalitou, proto se jim vnoučata ani nesvěřují a nehledají u nich rady. Zdravotní stav těchto prarodičů je dobrý, což je druhým a posledním společným

znakem s „aktivními“ prarodiči. Pasivní prarodiče mají své vlastní koníčky, kterým dávají přednost před trávením času s vnoučaty.

3. ***Odloučení prarodiče*** jsou nejčastěji ti, kteří bydlí od svých vnoučat více vzdáleni (100 kilometrů a více). Protože se s vnoučaty příliš nestýkají, mají více vlastních zájmů, kterým se věnují. Kvůli větší vzdálenosti a méně častému kontaktu s vnoučaty u nich nelze hovořit o poskytování jakékoli pomoci vnoučatům, popř. rodině svých dětí. Rovněž společné aktivity s vnoučaty jsou ovlivněny skutečností, že se vídají jen při zvláštních příležitostech (narozeniny, svátky) – převažuje prostě „povídání si“. Jejich zdravotní stav bývá o něco horší než u předchozích dvou skupin.
4. ***Prarodiče žijící si svůj vlastní život***. Tito prarodiče bydlí v blízkosti svých dětí a vnoučat, se kterými se poměrně často stýkají (i několikrát v týdnu). Protože jsou však vnoučata již odrostlá a mají vlastní zájmy i povinnosti, je množství společně tráveného času spíše malé. Proto se tito prarodiče věnují vlastním zálibám. Vzájemné vztahy s vnoučaty jsou blízké, charakteristické svěřováním se. O pomoci jako takové příliš mluvit nelze²⁴ – starší vnoučata si dokáží poradit převážně sama.

Percepce sebe sama

Dotazovaní prarodiče vyprávěli nejen o vnoučatech a svých zkušenostech s nimi, ale především také sami o sobě. Popisovali, jací jsou dědečkové a jaké jsou babičky, jak vidí sami sebe. Někteří byli schopni velmi přímočarého vyjádření, většina se však prezentovala prostřednictvím svých činů a pocitů, které tyto činy provázejí.

Třetina respondentů se shodla v tom, že **pro svá vnoučata udělají „první poslední“**, ať už se jedná o splnění tajného přání či běžné prosby dětí. Časté je rovněž přimhouření oka nad nedodržováním rodičovských

²⁴ To mají tito prarodiče společné s těmi „pasivními“ a „odloučenými“. Rozdíl spočívá v tom, že „prarodiče žijící si svůj vlastní život“ o problémech a starostech svých vnoučat vědí, což se nedá říci o předchozích dvou typech.

pokynů. Jinak řečeno, snaží se vnoučatům ve všem vyhovět. Helena (70 let) říká: „... že jsem jako, že jim strašně povolím, jo. Že prostě jim dám, co chtějí ... že nejsem na ně teda přísná. To i třeba když tady byli sami, tak jim řekli rodiče, že se nesměj dívat na televizi .. no já jsem jim to dovolila.“, Jaroslava (67 let): „... když něco chtějí, oni teda ty starší ne, ale tyhle menší, že jo, tak člověk jim koupí nějaký cukroví, ty bonbónky ... A když takhle přijdou a řeknou: 'Babi, já bych měla na tohle chuť,' tak jdu a udělám.“, Zora (75 let): „Rozdala bych se pro ní. Rozdala. Kdyby cokoli potřebovala a dozvěděla bych se to, tak bych se jí snažila teda stoprocentně pomoci. To v každém případě.“, Petra (63 let): „... já bych řekla ochotná ... prostě asi takhle: udělám, co jim na očích vidím. Když si přejou jet do bazénu, spíš holky starší teda, tak jedem .. když přijdou, že maj chuť na nějakou buchtu nebo koláč, tak upeču .. když přijdou, že maj chuť na řízky, smažím řízky.“ Důvodem pro takové jednání je bezpochyby šťastná a spokojená tvář vnoučete. Zdá se však, že hlavní motiv leží ještě dál a je jím prosté přání prarodiče „nezůstat sám“. Příkladem může být Helena (70 let): „Vím, že jsem to nedodržela, to, co jsem řekla mladejm, ale když to chtěli dokoukat, tak jsem je nechala dokoukat. Já jsem chtěla, aby se jim tu líbilo, aby tady byli rádi, aby sem jezdili, abych tady nebyla sama ...“, dále Petra (63 let): „Tak se snažím nějak, aby byli spokojení, aby sem rádi jezdili.“

Převážná většina prarodičů se označila za **šťastné**, přičemž tento stav je ve zřejmé souvislosti se vzájemným kontaktem s vnoučaty. To tedy znamená, že ti prarodiče, kteří mají v rodině dobré vztahy a stýkají se se svými vnoučaty, se označili jako „šťastní“ spíše než ti, jejichž příbuzenské vztahy jsou napjaté nebo ti, kteří jsou s vnoučaty v kontaktu jen sporadicky. Šťastná babička Dana (70 let) říká: „... jsem šťastná, že ty kluky vůbec máme, protože si uvědomuju, jak jsem ráda, že i byli takhle brzo, že jsem si jich tak mohla užít. A tím, že bydlíme pořád takhle dohromady, to víš, že to je vlastně každodenní styk s nima...“ Naopak ne příliš uspokojivé vztahy jsou v rodině Zory (75 let). Jednotliví členové se stýkají zřídka a vždy pouze na krátkou chvíli. To se odráží do celkově smutného naladění komunikační partnerky: „... byli jsme všichni v zoologický, ještě s jejíma sestřenicema, že

jo, krásně jsme si užili v zoologický, v botanický, nádhernej den to byl, breptaly holky furt, no ale (pauza) a o to pak to je takový, jak bych to řekla .. takový horší to je pak ... pak to přijde tak strašně líto ... když pak zažiju nějakou takovou hezkej den, tak potom ty další dny jakoby zas .. než se z toho člověk dostane...“ Je však třeba upozornit na to, že méně častý kontakt s vnoučaty nemusí být prarodičům „vnucen“²⁵, naopak, klidně může být jejich svobodnou volbou, jako je tomu u dotazovaného Libora (63 let), který k vnoučatům příliš „netíhne“, raději se věnuje svým ostatním zájmům.

Prarodičům velmi záleží na tom, aby jejich vnoučata byla spokojená, aby je nic netrápilo. Pokud se vyskytnou jakékoliv problémy, **jsou ochotni a připraveni poskytnout pomoc**. Přitom tato pomoc nezahrnuje žádné podmínky či závazky, jako tomu bývá, když se s problémem svěříme rodičům. Celé to vystihuje situace dotazovaného Josefa (62 let), který společně s manželkou poskytl své vnučce útočiště u sebe doma, když měla problémy: „... *nikdo nic neřešil .. My jsme to nějak nelámali přes koleno ... Pokud si o něčem chtěla povídat, tak jsme si povídali, pokud nechtěla, tak jsme si nepovídali.*“

Všem prarodičům záleží na tom, aby byla vnoučata zdravá a spokojená, což jsem již zmínila (s. 58). Dělalí si obavy, **jsou starostliví**. Kromě toho se ve výzkumu objevilo několik sebeoznačení: „milující babička“, „akční babička“, „dobrá babička“, „hodnej dědeček“, „špatnej děda“. *Milující* je ta babička, která svým vnoučatům hodně dovolí, resp. má s nimi „velkou trpělivost“. Je pro ni důležitý fyzický kontakt s vnoučaty, tedy mazlení, „muchlání“. Často a otevřeně vnoučatům projevuje své city k nim a vnoučata jí to také oplácejí. *Akční* babička je charakteristická aktivním trávením času s vnoučaty. Doma jim vymýšlí nejrůznější činnosti, do kterých se sama zapojuje. Venku se s vnoučaty věnuje sportovním aktivitám (procházky, výlety). V její přítomnosti se neustále „něco“ děje. *Dobrou* babičku si každý představuje trochu jinak. Ve svém výzkumu jsem identifikovala dvě protichůdná pojetí: V prvním případě být „dobrou“

²⁵ Ať už samotnými vnoučaty, dospělými dětmi nebo vnějšími okolnostmi (např. geografická vzdálenost).

babičkou znamená nerozmazlovat vnoučata a pomáhat mladé rodině, zejména hlídáním. Ve druhém případě „dobré“ babičky naopak vnoučata rozmazlují, jak říká paní Jaroslava (67 let): „... *to je úděl babiček .. že trochu víc nadržujou, ty babičky ...*“ Na rozdíl od předchozích dvou typů babiček, sebeoznačení „dobrá babička“ bylo vždy doprovázeno určitými pochybnostmi, to tedy znamená, že respondentky, které se označily za „milující“ či „akční“, tak učinily bez váhání, což se nedá říci o těch respondentkách, které se označily za „dobré“ babičky. *Hodnej* dědeček je ten, který se vnoučatům věnuje a má jejich velkou důvěru, na rozdíl od *špatného* dědy, který se vnoučatům nevěnuje a netráví s nimi téměř žádný čas.

Polovina dotázaných mužů-dědečků se už při popisu sebe sama jako „dědečka“ vymezovala **proti stereotypnímu obrazu dědečka**. Karel (65 let) říká: „... *necejtím se jako nějak, jako že někdo by se třeba cejtíl jako, když je děda, že už by nějak měl bejt jako starej kmotr, tak to se necejtím, no ... mně se zdá, že jsem jako furt jako dobrej ...*“, podobně také Oldřich (64 let): „... *já se necejtím jako děda, že bych byl nějakej starej nebo to ... Takže necejtím se teda nijak staře ...*“ Vymezování vůči stereotypní představě dědečka jako starého a nemohoucího člověka má zřejmou souvislost se sportovním založením dotazovaných a s jejich zdravotním stavem, který hodnotili „dobře“. Tento jev rovněž poukazuje na skutečnost, že vlastní prarodičovství může být vnímáno jako indikátor stáří.

Přestože existují individuální rozdíly v tom, jak se dotázání prarodiče charakterizují, které jsou dány zejména genderem a kvalitou jejich zdravotního stavu, popisují se převážně jako **šťastné** a **„věnující se“ vnoučatům**. Mezi dotazovanými je častá snaha vymýšlet „zábavu“ na společný čas tak, aby se vnoučata něco nového naučila, což už bylo zmíněno (s. 64). Někteří prarodiče se dokonce už dopředu chystají na to, že budou mít na starosti vnoučata – Petra (63 let) popisuje: „*Já když vím, že je budu hlídat, tak si dopředu i navarím, abych se jim mohla věnovat.*“ Moci se věnovat vnoučatům považují prarodiče, především babičky, za „dar“. V této souvislosti je vyzdvihován odchod do důchodu, který jim dává

příležitost užívat si, že v podstatě „nic nemusejí“ a mohou dělat to, na co dříve nebyl čas. Dvě třetiny dotázaných babiček se shodují, že tolik času, co mají na vnoučata, na své děti nikdy neměly. Je to logické – zaměstnání, starost o domácnost – to všechno zabere spoustu času, který jinde zase chybí. Odchod do důchodu je tedy pro respondentky jednoznačně šancí vynahradit si to, co dříve nestihly.

Percepce vnoučat

Při vzájemných setkáních prarodiče vnímají svá vnoučata. Pozorují je, hrají a vypravují si s nimi a to přispívá k formování názorů o nich. Většina prarodičů vnímá svá vnoučata jako „**radost**“. To je důsledkem vzájemného setkávání, které je častější, a množství společně tráveného času, kterého je rovněž více. Také se ukázala souvislost s věkem vnoučat – označení termínem „radost“ či „štěstí“ nesly mladší věkové skupiny. To je zřejmě z toho důvodu, že mladší děti jsou, jak jsem již zmiňovala (s. 56), veselé a hravé, bezprostřední a nevinně upřímné a také jsou „ochotné“ se s prarodiči „mazlit“. Nedá se však říci, že starší vnoučata nepředstavují pro své babičky a dědečky „radost“. Spíše to jen nebylo explicitně vyjádřeno.

Prarodiče dále označovali svá vnoučata jako „hodná“, „perfektní“, „fajnová“. Jinak řečeno, mluví o nich v pozitivním slova smyslu. Přitom se neprokázala existence závislosti vnímání vnoučat na kvalitě vzájemných vztahů prarodičů a jejich dospělých dětí, tj. rodiči vnoučat. To tedy znamená, že i prarodiče, kteří nemají ideální vztahy se svými dětmi, popisují vnoučata „hezky“.

Příklady vnímání vnoučat prarodiči: Eva (58 let): „... *ona je taková čilá, fajnová ... je pro mě celej svět, moje srdcová záležitost ... je šikula ...*“, Lenka (78 let): „... *já mám hodný děti, hodný syny a hodný vnuky ...*“, Blanka (74 let): „... *on je perfektní ... je hodnej, to je tak hodný dítě .. on je fajnovej, no .. a je s ním legrace, je to rošťák.*“, Jaroslava (67 let): „... *jsou strašně hodný, to my si nemůžem stěžovat, jsou strašně hodný a poslouchaj ...*“, Květa (67 let): „... *to je takový potěšení pro mě ... oni jsou to divoši.*“

3.1.2 Axiální kódování

Jak zmiňují Strauss a Corbinová, axiální kódování znamená soubor postupů, pomocí kterých jsou údaje po prvním (tj. otevřeném) kódování znovu uspořádány novým způsobem a to skrze vytváření vazeb mezi kategoriemi a subkategoriemi. O vytváření vztahů mezi některými kategoriemi, resp. subkategoriemi jsem se pokusila již při otevřeném kódování (viz předchozí kapitola). Nyní použiji k tvorbě těchto spojení mezi kategoriemi a subkategoriemi paradigmatický model, který zahrnuje příčinné podmínky, kontext, intervenující podmínky, strategie jednání a interakce a následky.

Nejprve je třeba určit *jev*. Jev je „něco“, k čemuž se zaměřuje veškeré jednání nebo interakce. Jevem může být ústřední myšlenka nebo událost. Já jsem postupovala tak, že jsem si kladla otázky: Čeho se údaje týkají? K čemu se zaměřuje celé jednání? O co „jde“? Po určení jevu následovalo identifikování *příčinných podmínek*, což jsou události nebo případy, které vedou k výskytu nebo vzniku jevu. Kladla jsem si tedy otázky: Co způsobuje vznik jevu? Co vede ke vzniku jevu? Dalším krokem bylo stanovení *kontextu*. Pokusila jsem se identifikovat všechny události a případy, které se vyskytují „kolem“ ústředního jevu. Poté následovalo stanovení *intervenujících podmínek*. To jsou všechny podmínky, které zasahují určitým způsobem do strategií jednání a interakcí v určitém kontextu. Intervenující podmínky mohou tyto strategie buď usnadňovat nebo naopak znesnadňovat. V dalším kroku jsem určila *strategie jednání a interakce*. To jsou strategie, které respondenti vyvíjejí ke zvládnutí, ovládnutí jevu nebo reagování na jev za definovaného souboru podmínek. Nakonec jsem určila *následky*, což jsou výsledky nebo důsledky jednání nebo interakce, které mohou nabývat různých forem – mohou to být události, situace, ale i jednání či interakce jako reakce (Strauss a Corbinová 1999, s. 70–78).

Níže předkládám paradigmatický model ve formě tabulky a následně se věnuji jeho popisu.

Tabulka 3: Paradigmatický model

Příčinné podmínky	Jev	Kontext	Intervenující podmínky	Strategie jednání a interakce	Následky jednání a interakcí
Potřeba seniorů kontaktu s vnoučaty. Potřeba dospělých dětí pomoci s hlídáním vnoučat.	Kontakt s vnoučaty.	Důležitost kontaktu s vnoučaty. Snaha být s vnoučaty často a delší dobu.	<u>Na straně prarodiče:</u> důchod, resp. absence ekonomické aktivity, věk, zdravotní stav, ostatní zájmy a aktivity, vztahy s dospělými dětmi, tj. rodiči vnoučat. <u>Na straně vnoučat:</u> věk, vlastní zájmy a povinnosti. <u>Obecně:</u> Geografická vzdálenost.	Strategie využití každé příležitosti být s vnoučaty. Strategie nevměšování se. Snaha věnovat se vnoučatům.	Trávení času s vnoučaty. Společné aktivity s vnoučaty. Hlídání vnoučat. Rodinné oslavy. Setkávání o svátcích (Vánoce). Radost z role prarodiče. Pocit spokojenosti. Obavy. Percepce sebe sama.

Zdroj: autorka

Jako ústřední *jev* jsem určila kontakt s vnoučaty, který zahrnuje setkávání prarodičů s vnoučaty. Jedná se o fenomén, který „drží“ jednotlivé části při sobě, tedy propojuje jednotlivé kategorie.

Příčinnými podmínkami, tedy skutečnostmi, které vedou ke kontaktu prarodičů s vnoučaty, jsou podle mého názoru potřeba prarodičů být v kontaktu s vnoučaty a také potřeba jejich dospělých dětí pomoci s hlídáním vnoučat.

Kontakt s vnoučaty se odehrává v určitém *kontextu*, kterým může být zejména důležitost tohoto kontaktu pro prarodiče a s ní související snaha být s vnoučaty častěji a delší dobu. Kontext v tomto případě zahrnuje konkrétní vlastnost ústředního jevu (tj. důležitost kontaktu s vnoučaty), ale také skutečnost ovlivňující jednání a interakce.

Do celého procesu zasahují *intervenující podmínky*. Můžeme je rozdělit do tří skupin: na straně prarodičů se jedná o absenci ekonomické aktivity, jejich věk, zdravotní stav, ostatní zájmy a aktivity a vztahy s jejich dospělými dětmi, tj. rodiči vnoučat; na straně vnoučat je to také věk a vlastní zájmy a povinnosti; další intervenující podmínkou je potom geografická vzdálenost, která dělí prarodiče a vnoučata. Všechny tyto podmínky ovlivňují strategie jednání a interakce.

Za *strategie jednání*, které prarodiče vyvíjejí ve snaze setkávat se se svými vnoučaty, být s nimi v kontaktu, můžeme považovat snahu využívat všechny příležitosti, kdy prarodiče mají šanci být se svými vnoučaty, dále tendenci nevměšovat se do „záležitostí“ mladé rodiny. V neposlední řadě je to rovněž snaha maximálně se věnovat vnoučatům tak, aby se zabavila a pobavila.

Tyto strategie jednání mají určité *následky*. Patří mezi ně trávení času s vnoučaty a s tím související společné aktivity s vnoučaty, dále hlídání vnoučat, rodinné oslavy, setkávání o svátcích (Vánoce). To vše přináší prarodičům radost, pocit spokojenosti, ale i obavy, a poskytuje jim prostor pro percepci sebe samých.

3.1.3 Selektivní kódování

Selektivní kódování popisují Strauss a Corbinová jako proces, kdy se nejprve identifikuje centrální kategorie, tedy ústřední jev, kolem kterého se integrují všechny ostatní kategorie, která je pak systematicky uváděna do vztahu k ostatním kategoriím (Strauss a Corbinová 1999, s. 86).

Ústředním jevem, tedy centrální kategorií je, podle mého názoru, *setkávání s vnoučaty*. Právě tato kategorie totiž spojuje všechny ostatní a drží je pohromadě, čímž je podle Hendla centrální kategorie charakteristická (Hendl 2008, s. 252).

V tabulce níže předkládám uvedení všech pomocných kategorií do vztahu k ústřednímu jevu a následně se pokouším identifikovat „příběh“.

Tabulka 4: Vztahy mezi centrální kategorií a ostatními kategoriemi, resp. subkategoriemi

Kategorie/subkategorie	Vztah centrální kategorie <i>Setkávání s vnoučaty</i> k ostatním kategoriím/subkategoriím
<i>Radost z role prarodiče</i>	Prarodiče svá vnoučata milují a jakékoli setkání s nimi jim přináší radost. Díky vnoučatům na čas zapomenou na svá trápení, „omládnu“ a s vnoučaty spojují i smysl svého života.
<i>Obavy</i>	Ačkoliv v prožívání prarodičů převažuje radost, jsou pociťovány i jisté obavy. Obavy souvisejí především s tím, aby se vnoučatům v době jejich přítomnosti u prarodičů „něco“ nestalo. Nicméně starost o vnoučata se vztahuje v hojné míře i k budoucnosti.
<i>Pomoc prarodičů</i>	Prarodiče ochotně a intenzivně pomáhají rodinám svých dospělých dětí. Pomoc nabývá různých forem, přičemž hlídání vnoučat je ta úplně nejčastější.
<i>Společné aktivity s vnoučaty</i>	Prarodiče tráví čas s vnoučaty různými způsoby, dominují hry, sportovní aktivity a výlety. Velmi se snaží svým vnoučatům věnovat, aby vnoučata i nadále projevovala zájem se s nimi stýkat.
<i>Kontakt s vnoučaty</i>	Prarodiče potřebují kontakt s vnoučaty a jeho úplnou absenci velmi špatně snášejí. Pravidelná setkávání zaručují zejména oslavy narozenin, jmenin a další svátky, jako jsou Vánoce.
<i>Strategie nevměšování se</i>	Prarodiče se obávají hádek a rozepří se svými dospělými dětmi, které by mohly negativně ovlivnit jejich vztah s vnoučaty, eventuálně by mohly vést až k zákazu stýkání a naprosté izolaci, a proto se raději příliš nevměšují do „záležitostí“ mladé rodiny.
<i>Strategie využití každé příležitosti</i>	Protože jsou si prarodiče vědomi toho, že s přibývajícím věkem vnoučat bude přibývat i jejich vlastních zájmů a povinností, snaží se využít každou příležitost, kdy mohou být s nimi.
<i>Ostatní aktivity prarodičů</i>	Přestože mají prarodiče leckdy hodně ostatních aktivit, snaží se si vše zorganizovat tak, aby se mohli setkat i s vnoučaty, pokud k tomu mají příležitost. Také se stává, že právě při trávení času s vnoučaty „sklízí plody“ svých aktivit (např. díky fyzické kondici nabyté při sportu prarodiče svým vnoučatům „stačí“).

<i>Zdravotní stav prarodičů</i>	Frekvence vzájemných setkávání je závislá na zdravotním stavu prarodičů. Obdobně jsou na tom i způsoby trávení společného času prarodičů s vnoučaty.
<i>Gender prarodičů</i>	Babičky se s vnoučaty stýkají častěji než dědečkové a rovněž se během společné doby věnují jiným aktivitám. Pravidelná setkávání nezávisle na genderu zaručují oslavy narozenin, jmenin a dalších svátků (především Vánoce).
<i>Percepce sebe sama</i>	Prarodiče vnímají sami sebe. Tento obraz je výsledkem působení více činitelů, nejzásadnější vliv na jeho formování mají společná setkávání s vnoučaty, která mohou být „plná“ zábavy (pak je obraz spíše pozitivní) ale i prázdného času (pak je obraz spíše negativní).
<i>Percepce vnoučat</i>	Při vzájemných setkáních prarodiče vnímají vnoučata. Pozorují je, hrají a vypravují si s nimi, což vede k vědomému i nevědomému formování názorů o vnoučatech.

Zdroj: autorka

Příběh

Celý příběh, který se odehrává, je o prarodičovství, resp. o prarodičích. To, co pohání děj dopředu, je setkávání prarodičů s vnoučaty.

Prarodiče jsou v životě svých vnoučat nenahraditelné osoby a stejně je tomu i naopak. Vnoučata dávají prarodičům nový smysl života, jsou jejich radostí ve věku, kdy člověk bývá vystaven mnohým ztrátám (např. ztráta fyzické kondice, některých duševních schopností, životního partnera), což zmiňuje ve své knize i Cesari Lusso (2011, s. 85). Prostřednictvím vzájemného setkávání, při kterém se věnují nejrůznějším aktivitám od prostého vypravování si, přes společenské hry až po výlety a sportovní činnosti, prarodiče „mládnou“ a zapomínají na své starosti. Přestože radostné pocity při setkáních převažují, jsou prarodiče vystaveni i jistým obavám, když se strachují, aby se vnoučatům za jejich přítomnosti „něco“ nestalo. Důvodů, které vedou ke společně trávenému času je více – od prosté potřeby prarodičů kontaktu s vnoučaty, tj. být s nimi, až po potřebu dospělých dětí pomoci s hlídáním vnoučat. Skrze vzájemná setkání si prarodiče vytváří obraz svých vnoučat, stejně jako sebe samých.

Zmíněné hlídání vnoučat je nejčastějším druhem pomoci prarodičů. A hlídají velmi ochotně. Jsou si vědomi toho, že vnoučata také stárnou a že jim přibývají vlastní zájmy i povinnosti, a proto se snaží využít každou příležitost k setkání s nimi. Jsou schopni si kvůli tomu přeorganizovat celý svůj program, tj. dávají vnoučatům přednost před vlastními jinými aktivitami a koníčky. Během společně tráveného času se vnoučatům věnují – snaží se je zabavit a také *pobavit*, aby vnoučata i nadále projevovala zájem se s nimi stýkat. Frekvence vzájemných setkání závisí na mnoha okolnostech. Svou roli hraje například geografická vzdálenost – čím je větší, tím vzácnější setkání jsou. Pravidlem však zůstávají přinejmenším rodinné oslavy narozenin, jmenin a dalších svátků, zejména Vánoc. Dalším faktorem, který ovlivňuje četnost styku s vnoučaty, je zdravotní stav prarodičů. Jeho zhoršení znamená nárůst vzájemného kontaktu, buď osobního, při větší prostorové distanci jsou využívány prostředky moderní doby (telefon). Další determinantou frekvence vzájemného setkávání s vnoučaty je gender prarodičů.

Ačkoliv se ženy a muži liší v míře styku s vnoučaty, oba prarodiče, tj. babičky i dědečkové, špatně snášejí absenci jakéhokoliv kontaktu, a proto vyvíjejí určité sociální strategie, kterými se snaží předcházet konfliktům, což potvrzuje i Sýkorová (2007). Prarodiče se snaží nevměšovat do „záležitostí“ mladé rodiny, pokud se domnívají, že by se to mohlo negativně odrazit na kvalitě vzájemných vztahů.

3.2 Shrnutí výzkumu

Ve svém výzkumu jsem se zabývala prarodiči a mým záměrem bylo odhalit podstatu jejich zkušeností s prarodičovskou rolí a dospět k pochopení toho, co se v tomto příběhu odehrává a z jakých důvodů. Shrnutí a závěry níže prezentované odpovídají vzorku komunikačních partnerů a partnerek (celkem 13 osob) ve věku 58–78 let. Všichni respondenti jsou již v důchodě, to znamená, že už nevykonávají placené

zaměstnání. Většinou žijí ve společné domácnosti se svými partnery, resp. partnerkami, výjimkou jsou pouze čtyři dotazované ženy, které bydlí samy.

Stát se prarodičem je pro naprostou většinu seniorů šťastná zpráva. Radují se z vnoučat a především s nimi – to se týká zejména malých dětí, které byly respondenty vyzdvihovány. Nabízí se otázka: Proč? Malé děti jsou veselé a hravé, upřímné a bezprostřední, nemají žádné zábrany a navíc se rády „mazlí“. Právě díky těmto vlastnostem je prarodiče tolik milují, díky kontaktu s nimi „mládnou“ a zapomínají na své starosti – dle svých vlastních slov jsou šťastní. Narození vnoučat je spojováno se získáním nového smyslu života. Život prarodičů, hlavně babiček, se začíná „točit“ okolo vnoučat – tráví s nimi maximum možného času a se samozřejmostí mluví o tom, že jsou „kdykoliv po ruce“, pokud je potřeba. I když prarodiče nejsou zrovna s vnoučaty, alespoň na ně myslí, o nich přemýšlí, dnem i nocí – doslova. Prarodiče pociťují nejen radost, ale i obavy, kvůli kterým někdy nemohou ani spát. O existenci obav týkajících se tělesného bezpečí malých dětí se ve své knize zmiňuje Cesari Lusso (2011, s. 33). I dotazovaní z mého výzkumu se bojí, aby se vnoučatům „něco“ nestalo. Starost však neprojevují pouze o ty nejmenší, nýbrž o všechna vnoučata nezávisle na jejich věku. Tyto obavy byly popisovány jako větší v porovnání se strachem o vlastní děti, což pravděpodobně souvisí se životními zkušenostmi respondentů.

Přestože prarodiče přímo nemluvili o jakýchkoli „ztrátách“ v souvislosti s prarodičovstvím, domnívám se, že tyto obavy jistým druhem ztráty jsou – nazvala jsem ji jako „ztrátu klidného spánku“, a to z důvodu, o kterém jsem mluvila výše – prarodiče popisovali, že kvůli starostem o vnoučata někdy nemohou ani spát. Nicméně přesto ve vnímání vlastního prarodičovství jednoznačně převažuje radost.

To, co hraje hlavní roli v prožívání vlastního prarodičovství, je kontakt s vnoučaty a senioři velmi špatně snášejí jeho úplnou absenci. To zmiňuje i Sýkorová (2007, s. 175). Četnost vzájemných návštěv závisí na více okolnostech. Jedná se zejména o geografickou vzdálenost, věk vnoučat, povahu příbuzenských vztahů a vlastní zájmy a aktivity prarodičů. I když se některé rodiny scházejí více a jiné méně, pravidelná setkání zůstávají

zachována přinejmenším při příležitosti narozenin, jmenin či jiných svátků (Vánoce). Podobné zjištění přinesly Attias-Donfut a Segalen, podle kterých zůstávají rodinná setkávání zachována alespoň při příležitosti společných obědů/večeří spojených se vzájemným obdarováním se (Attias-Donfut a Segalen 2002, s. 285). Přesto – čím více jsou prarodiče vzdáleni od svých vnoučat, tím méně se také stýkají. Totéž platí o věku vnoučat – čím starší jsou, tím více společná setkání upadají. Důvodem je narůstající zájem vnoučat o vrstevníky a množství vlastních koníčků i povinností. To potvrzují také autoři Silverstein a Long (1998 in Connidis 2001, s. 170). Četnost kontaktu je také poznamenána kvalitou příbuzenských vztahů – pokud jsou napjaté, dochází k omezení, někdy dokonce přerušení vzájemných vazeb. Kromě toho mají senioři také svoje vlastní záliby, kterými vyplňují volný čas. U části respondentů je patrná snaha využívat určitým způsobem tyto zájmy i pro vnoučata – respondentky šijí a pletou, aby mohly obdarovat vnoučata něčím originálním, babičky i dědečkové sportují proto, aby vnoučatům dlouho „stačili“. Když je ale potřeba, „přeorganizují“ si prarodiče čas tak, aby mohli pomoci, na příklad s hlídáním vnoučat. Tato ochota pomáhat je mimo jiné odrazem strategie, kterou vyvíjejí – strategie využití každé příležitosti – která znamená snahu využít každou šanci být s vnoučaty. Mimo to jsem identifikovala ještě strategii nevměšování se – prarodiče se příliš nezapojují do „záležitostí“ mladé rodiny, neboť se obávají případných rozepří se svými dospělými dětmi, které by eventuálně mohly narušit vzájemné vztahy s vnoučaty, což si prarodiče v žádném případě nepřejí. Ze zmíněného je evidentní, že prarodičovství a vnoučata jsou v životech seniorů na prvním místě.

Zmínila jsem, že prarodiče pomáhají například s hlídáním vnoučat. Kaufman a Uhlenberg (1998 in Sýkorová 2007, s. 166) uvádějí, že staří rodiče pomáhají, pokud dospělé děti potřebují. Data z mého výzkumu toto potvrzují – výše jsem uvedla, že si prarodiče klidně zruší své vlastní aktivity, pokud je jejich pomoc potřeba. A jsou za to rádi – popisují se jako „alespoň“ užiteční. Pomáhají ale i jinými způsoby, například s chodem domácnosti nebo „radami“ - takový druh pomoci identifikovala ve svém

výzkumu i Sýkorová, která píše, že senioři poskytují svým vnoučatům praktickou pomoc a podporu – jsou jejich důvěrníky (Sýkorová 2007, s. 168). Finanční pomoc byla zmiňována také, ale vždy pouze ve vztahu k minulosti, kdy ještě vykonávali placenou práci. Nyní, v důchodu, se pro ně jeví jako dostupnější příležitostné obdarovávání vnoučat na narozeniny, svátky, Vánoce, nebo i „jen tak“. Z výzkumu vyplynulo, že někteří prarodiče definují svou roli babičky, resp. dědečka právě řečeným obdarováváním vnoučat. Jedná se buď o prarodiče, kteří k vnoučatům příliš „netíhnou“ a preferují své vlastní zájmy, nebo o ty, jejichž vnoučata jsou už dospělá, mají své kamarády, své aktivity a povinnosti, „nemají čas“ a bydlí daleko.

Už jsem mluvila o kontaktu prarodičů s vnoučaty. Zmiñovala jsem, že frekvence vzájemných setkání závisí na určitých okolnostech. Mimo to ale sama jiné ovlivňuje – například společné aktivity s vnoučaty. Rozsah času tráveného s vnoučaty má vliv na výběr společné aktivity. Druh společné činnosti je rovněž ovlivněn věkem vnoučat nebo genderem prarodiče. Dědečkové se s vnoučaty věnují spíše „venkovním“ aktivitám, kdežto hry a činnosti provozované doma jsou spíše doménou babiček. Toto zjištění potvrzuje Tarrant (2010 in Patschová 2014, s. 56), když říká, že dědečkové mají s vnoučaty vztah spíše mimo domov, který bývá „působištem“ babiček. Mezi nejčastěji zmiňované společné aktivity prarodičů a vnoučat patří různé hry, sport a výlety. Další společnou „zábavu“ představuje fyzický kontakt, tedy „mazlení“, které velmi výrazně závisí na věku vnoučat – čím jsou starší, tím méně jsou ochotná se mazlit.

Do výkonu role prarodiče zasahují mnohé okolnosti. Některé se nacházejí na straně vnoučat, jiné jsou představovány vnějšími skutečnostmi (např. geografická vzdálenost), další můžeme nalézt na straně samotných prarodičů. Zdravotní stav babiček a dědečků významně ovlivňuje způsoby trávení času s vnoučaty. Senioři, kteří se těší dobrému zdraví, volí i fyzicky náročnější činnosti s vnoučaty. S věkem seniorů však přibývá nejrůznějších zdravotních komplikací, což ovlivňuje podobu prarodičovství – prarodiče už

nejsou schopni starat se o svá vnoučata v takové míře, na jakou byli zvyklí dříve.

Se zdravotním stavem prarodičů souvisí také jejich ostatní aktivity, které rovněž ovlivňují podobu prarodičovství, resp. výkon prarodičovské role. Senioři se nejčastěji věnují sportovním aktivitám (turistika, výlety), „venkovním“ aktivitám (zahrádkaření, práce kolem domu), tvůrčím aktivitám (fotografování, šití) nebo pasivnímu trávení volného času (sledování televize). Pro některé seniory jsou jejich koníčky velmi důležité – natolik, že vyplňují i většinu jejich volného času. Takových prarodičů, kteří dávají svým zájmům přednost před trávením času s vnoučaty, je však minimum. Většina je těch, kteří volí raději „bytí“ s vnoučaty, pokud k tomu mají příležitost (zřejmá souvislost s místem prarodičovství, resp. rolí prarodiče v životě účastníků výzkumu).

Závěr

„Stát se prarodičem je samo o sobě něco báječného; je to příběh o lásce a vděku. Pro některé z nás to však může být období plné konfliktů, strastí a rodinných rozchodů.“ (Vittoria Cesari Lusso 2008, s. 7)

Ačkoliv se většina lidí stává prarodiči již v období pozdní dospělosti, vlivem současných společenských změn se rodičovství stává volbou relativně starších žen a mužů, což ovlivňuje rovněž jejich rodiče – stávají se prarodiči taktéž později. Stáří jsem charakterizovala jako životní etapu v biografii každého jedince, která má své problémy, ale také má, což se poměrně nově zdůrazňuje, své příležitosti a nové šance. Život v důchodu, prožívání stáří i prarodičovství jsou v dnešní době značně heterogenní – senioři mají možnost zvolit si z mnoha životních způsobů a po odchodu do důchodu mohou budovat svou identitu na nových základech a ne pouze ve vztahu k absenci placené práce. Někteří senioři chtějí přesto nadále pracovat, jiní se naplno věnují svým koníčkům, další pečují o svá vnoučata. Charakter prarodičovství se však bezpochyby proměňuje v kontextu nových reprezentací stárnutí (idea aktivního stárnutí) a prarodičovská role je tedy „jen“ jednou z více sociálních rolí, které senioři zastávají. Jestliže v minulosti prarodiče běžně přebírali péči o svá vnoučata, dnes tomu tak být nemusí a účastníci mého výzkumu, kteří preferují své vlastní zájmy před „bytím“ s vnoučaty, to potvrzují, byť je jich menšina.

Před započatím výzkumu jsem si položila tuto výzkumnou otázku, resp. podotázky: ***Jak senioři interpretují vlastní prarodičovství? Jak senioři popisují sami sebe coby prarodiče (Tedy jací jsou ze svého úhlu pohledu?) Jaké místo prarodičovství zaujímá v životech seniorů? Jaké zisky, resp. ztráty senioři s prarodičovstvím spojují?***

Domnívám se, že se mi podařilo tyto otázky zodpovědět již v předešlé kapitole 3.2 *Shrnutí výzkumu*, přesto se nad jejich odpověďmi naposledy krátce a stručně pozastavím.

Naprostá většina seniorů vypravuje o vlastním prarodičovství s nesmírnou radostí a láskou – prarodiče jsou při vyprávění velmi emotivní,

objevují se slzy štěstí i smutku a lítosti. Radostné pocity však jednoznačně převažují – vlastní prarodičovství je vnímáno velmi pozitivně – sami prarodiče mluví o tom, že s narozením vnoučat získali nový **smysl života**, a proto se také z větší části popisují jako **šťastní**. Díky vnoučatům, dle vlastních slov, „mládnou“ a zapomínají na své starosti. Zejména život babiček se začíná „točit“ okolo vnoučat. Právě ony organizují své každodenní činnosti podle toho, aby mohly být co nejvíce s dětmi a se samozřejmostí mluví o tom, že **jsou kdykoli „po ruce“**, pokud je třeba. I když mají své plány, ochotně je zruší, aby mohly pomoci. Díky pomoci, kterou poskytují, se následně popisují jako **užitečné**.

Vnoučata „prosakují“ i do zdánlivě nesouvisejících oblastí života prarodičů – respondentky šijí a pletou, aby mohly vnoučatům dát něco originálního, ony i jejich životní partneři, tj. dědečkové, sportují, aby vnoučatům dlouho „stačili“. Sami o sobě říkají, že pro vnoučata **udělají „první poslední“**, ať už se jedná o splnění tajného přání či běžné prosby. Je tedy evidentní, že prarodičovství a vnoučata mají v životech seniorů své **výsostné postavení**. Stojí **na prvním místě** před vlastními zájmy. S tím souvisí i vyvíjená prarodičovská strategie. Nazvala jsem ji „strategie využití každé příležitosti“, což znamená, že se prarodiče snaží využít každou šanci být po boku vnoučat, neboť vědí, že přijde čas, kdy o to vnoučata stát nebudou, nebo alespoň ne v takové míře. Sami říkají, že zpravidla pokaždé, když jsou o to požádáni a když mohou, ochotně **hlídají, věnují se svým vnoučatům, snaží se je něco naučit**, něco jim předat, pokud je třeba, **poskytují jim pomoc a podporu**. Jinými slovy, snaží se být **dobrymi prarodiči**.

Většina prarodičů má s vnoučaty blízký citový vztah. Stává se, že jsou svým vnoučatům důvěrníky, což, jak se zdá, ne každému prarodiči může vyhovovat – někteří se nedokáží vyrovnat se svěřeným tajemstvím či problémem a neustále a do detailů si jej v sobě rozebírají, což s sebou mnohdy přináší vlastní **starosti a trápení**. Přestože dotazovaní respondenti nedávali vlastní prarodičovství do přímé souvislosti s jakýmkoli ztrátami, domnívám se, že tyto obavy jistým druhem ztráty jsou. Pojmenovala bych ji

příhodně jako „**ztrátu klidného spánku**“, neboť mnozí zmiňovali, že kvůli obavám o vnoučata doslova nemohou ani spát. Popisují se tedy jako **starostliví** a to ohledně přítomnosti i budoucnosti vnoučat a obávají se obecně toho, aby se vnoučatům „něco“ nestalo.

Setkání s prarodiči byla velmi přínosná pro tuto práci – bez nich by výzkum nemohl vůbec proběhnout. Kromě toho byly rozhovory se seniory přínosné i pro mě osobně – díky laskavé ochotě dotazovaných podělit se se mnou o leckdy velmi intimní zážitky, zkušenosti a názory mi bylo umožněno odhalit skryté motivy prarodičovského jednání a porozumět jim. To v kombinaci s hlubším proniknutím do problematiky stáří a prarodičovství, o které jsem se snažila v první, teoretické části práce, vedlo k pochopení jednání mých vlastních prarodičů. Proto, avšak nejen proto, jsem za tuto zkušenost velmi vděčná.

Mimo to jsem se také zdokonalila v badatelské činnosti – nasbírala jsem spoustu zkušeností. Přestože jsem se dopustila určitých chyb (zejména co se týče prvních pokusů o „vedení“ nestrukturovaného rozhovoru, kdy jsem nebyla schopna udržet základní linii danou výzkumnými otázkami), myslím si, že jsem na začátku vhodně zvolila jak kvalitativní výzkumnou strategii, tak zakotvenou teorii jakožto typ výzkumu a zároveň metodu analýzy dat. Rovněž se domnívám, že jsem adekvátně vyhodnotila své nepostačující zkušenosti s nestrukturovaným rozhovorem a správně se rozhodla pro polostrukturované interview. S každým dalším setkáním s prarodiči jsem byla teoreticky „citlivější“ k informacím, které mi respondenti poskytovali.

Nově nabyté zkušenosti by se daly zúročit v dalším výzkumu, na jehož myšlenku mě „přivedli“ dotazovaní muži-dědečkové. Vzhledem k tomu, že spojovali výkon role prarodiče spíše se ženami, tj. babičkami, bylo by zajímavé, dle mého názoru, provést výzkumné šetření, které by se netýkalo explicitně prarodičovství v životě mužů, nýbrž pouze „určitého období“ v jejich životě, a to období po odchodu do důchodu – zajímalo by mě, zda a jak (tj. v jakých souvislostech) by se v jejich vyprávění dostalo „ke slovu“ právě vlastní prarodičovství.

V úplném závěru diplomové práce chci vyjádřit souhlas s myšlenkou francouzské psycholožky Cesari Lusso. Ta reaguje na názor, že dnešní technologická revoluce udělala ze starší generace analfabety (Fini 2007 in Cesari Lusso 2011, s. 92) takto: „Přesto zůstává přinejmenším jedna oblast, ve které znalosti s věkem nestárnou – jedná se o mezilidské vztahy. Spolu s přibývajícímí vráskami se propracováváme k jisté moudrosti, již můžeme využít v komunikaci a v utváření a rozvíjení našich mezilidských vztahů.“ (Cesari Lusso 2011, s. 92–93).

Jak se ukázalo, senioři jsou v sociálních vztazích skutečně obratnými aktéry a dokáží vyvíjet jisté strategie, které napomáhají jejich udržování, popř. zlepšování.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Koukalová Barbora

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP

Název diplomové práce: Významy prarodičovství

Počet znaků: 168 038

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 37

Klíčová slova: prarodiče, vnoučata, mezigenerační vztahy, stáří, prarodičovství

Práce je zaměřena na zkoumání vlastních zkušeností seniorů s výkonem prarodičovské role. Jejím cílem bylo zjistit, jak senioři interpretují vlastní prarodičovství. Teoretická část práce, která vychází z odborné literatury, se věnuje souvisejícím pojmům, jako je stáří, prarodičovství, mezigenerační solidarita. Výzkumná část je zaměřena na vlastní zkušenosti seniorů s prarodičovskou rolí, odhalení a porozumění významům, které této roli přikládají. Prarodičovství bylo seniory popisováno jednoznačně pozitivně. Sami sebe popisují jako šťastné, ochotné udělat „první poslední“ pro svá vnoučata. Prarodičovství a vnoučata stojí na prvním místě před vlastními zájmy.

Annotation

Keywords: grandparents, grandchildren, intergenerational relationships, old age, grandparenthood

The diploma thesis is focused on research of seniors' experiences with grandparent role. The goal of this thesis is to find out how seniors interpret their own grandparenthood. The theoretical part, based on specialized literature, describes related concepts, such as old age, grandparenthood, intergenerational solidarity. The research part is focused on seniors' own experiences with grandparent role and leads to uncover and understand the meanings that grandparents attach to this role. The grandparenthood was perceived clearly positive. Seniors described themselves as happy, willing to make the „first and last“ for their grandchildren. Grandparenthood and grandchildren occupy the first place in seniors' life.

Seznam použité literatury a internetových zdrojů

- ALAN, J. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989.
- ATTIAS-DONFUT, C., SEGALEN, M. The Construction of Grandparenthood. *Current Sociology*, 2002, roč. 50, č. 2, s. 281–294.
- BENGTSON, V. L. Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds: THE BURGESS AWARD LECTURE. *Journal of Marriage and Family*, 2001, roč. 63, č. 1, s. 1–16.
- BENGTSON, V. L., ROBERTS, R. E. L. Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction. *Journal of Marriage and Family*, 1991, roč. 53, č. 4, s. 856–870.
- CESARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata. O emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. Praha: Portál, 2011.
- CONNIDIS, I. A. *Family Ties & Aging*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 1993.
- DOPITA, M. Věk: Stáří – Role: Prarodič. In SÝKOROVÁ, D., ŠIMEK, D., DVOŘÁKOVÁ, M. *Třetí věk trojí optikou*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005, s. 33–42.
- GAUTHIER, A. The Role of Grandparents. *Current Sociology*, 2002, roč. 50, č. 2, s. 295–307.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří. In RYŠAVÝ, D. *Problémy ohrožených skupin. Mezigenerační vztahy v rodině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 11–26.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Aktivita jako projekt. Diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životě českých seniorů a seniorek*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2013.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.

- HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů aneb Když máme vnoučata*. Praha: Grada Publishing, 1997.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006.
- MOŽNÝ, I. a kol. *Mezigenerační solidarita: Výzkumná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu Hodnota dětí a mezigenerační solidarita* [online]. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2004 [cit. 3. 12. 2015]. Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_155.pdf
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011.
- ORT, J. *Kapitoly ze sociologie stáří. Společenské a sociální aspekty stárnutí*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2004.
- PACOVSKÝ, V. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, 1990.
- PATSCHOVÁ, N. *Dědečkové vs. babičky. Prarodičovství v kontextu aktivního stárnutí*. Sociální studia, 2014, roč. 11, č. 3, s. 51–69.
- PETROVÁ KAFKOVÁ, M. *Šedivější hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- RABUŠIC, L. *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova univerzita – Filozofická fakulta, 1995.
- RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.

Senioři v ČR. [online]. Český statistický úřad, 2013 [cit. 16. 2. 2015].

Dostupné z WWW:

[http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/prezentace_z_tk_zivot_senioru_v_ceske_republice/\\$File/csu_tk_seniori_prezentace.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/prezentace_z_tk_zivot_senioru_v_ceske_republice/$File/csu_tk_seniori_prezentace.pdf)

SILVERSTEIN, M., BENGTSON, V. L. Intergenerational Solidarity and the Structure of Adult Child-Parent Relationships in American Families. *American Journal of Sociology*, 1997, roč. 103, č. 2, s. 429–460.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001.

STRAŠÍKOVÁ, B. *V roli rodičů a prarodičů*. Praha: Karolinum, 2004.

STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a metody techniky zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999.

SVOBODOVÁ, K. Seniorská generace a její životní situace. In KUCHAROVÁ, V., ŠŤASTNÁ, A. *Partnerství, rodina a mezigenerační vztahy v české společnosti*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009, s. 89–106.

SÝKOROVÁ, D. Od solidarity jako základu intergeneračních vztahů v rodině k ambivalenci a vyjednávání. *Sociologický časopis* [online]. 2006, roč. 42, č. 4, s. 683–699 [cit. 5. 12. 2015]. Dostupné z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/b0106b8fbf58e0b3c5341133428cfca2903c606c_218_05sykorova13.pdf

SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.

SZINOVACZ, M. *Handbook on Grandparenthood*. Westport: Greenwood Press, 1998.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007.

VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti: zpráva z empirického výzkumu* [online].

Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2003 [cit. 5. 12. 2015].

Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vidrab.pdf>

What is “active ageing“? [online]. World Health Organization, 2002 [cit. 4.

2. 2015]. Dostupné z WWW: http://www.who.int/ageing/active_ageing/en/

Seznam tabulek

Tabulka 1: Kategorie a subkategorie	54
Tabulka 2: Vlastnosti a dimenze kategorií, resp. subkategorií	55
Tabulka 3: Paradigmatický model	82
Tabulka 4: Vztahy mezi centrální kategorií a ostatními kategoriemi, resp. subkategoriemi	84
Tabulka 5: Kódy z rozhovoru č. 13.....	součást přílohy

Přílohy

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

Příloha č. 2: Karta účastníka výzkumu

Příloha č. 3: Přepis rozhovoru

Příloha č. 4: Otevřené kódování – přehled kódů

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

Vážená paní, vážený pane,

obracím se na Vás s žádostí o spolupráci ve výzkumu, který je součástí mé diplomové práce. Výzkum se týká prarodičovství a jeho cílem je hlubší porozumění tomuto jevu.

Vaše názory a zkušenosti jsou pro mě velmi důležité a vážím si Vaší ochoty mi je poskytnout. Aby však mohly být využity, dovoluji si Vás upozornit, že je třeba rozhovor nahrávat na diktafon – jen tak lze zachytit všechny sdělené informace.

Zavazuji se Vám, že nahrávka bude přepsána a následně vymazána. Přepis rozhovoru bude „anonymizován“. To znamená, že všechna jména, včetně Vašich vlastních, názvy měst, obcí a ulic budou změněny. Nebude tedy možné spojit Vaše výroky z rozhovoru přímo s Vaší osobou.

Všechny získané údaje budou použity pouze pro účely tohoto výzkumu. Z účasti na tomto výzkumu máte právo kdykoli a bez udání důvodu vystoupit.

Máte-li jakékoli dotazy týkající se diplomové práce, výzkumu či Vaší účasti v něm, ráda Vám je zodpovím.

Děkuji Vám za Vaši spolupráci.

Bc. Barbora Koukalová
studentka oboru Sociologie a andragogika
tel.: 721 830 799

Pokud s účastí na projektu souhlasíte, připojte, prosím, podpis, kterým vyslovujete souhlas s prohlášením níže.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném výzkumu. Diplomantka mě informovala o cíli výzkumu a seznámila mě s průběhem rozhovoru i se způsoby zacházení se získanými informacemi.

Souhlasím s nahráváním rozhovoru na diktafon.

Měl/a jsem možnost vše řádně a v klidu zvážit. Měl/a jsem možnost se diplomantky zeptat na vše, co jsem považoval/a za mě potřebné vědět. Na tyto dotazy jsem dostal/a srozumitelnou odpověď. Jsem informován/a, že mám možnost kdykoliv od spolupráce na výzkumu odstoupit, a to bez udání důvodu.

.....

Podpis účastníka výzkumu

Příloha č. 2: Karta účastníka výzkumu

1. Jste: MUŽ – ŽENA
2. Kolik je Vám let? _____
3. Jaký je Váš rodinný stav? (*Prosím, zakroužkujte.*)

a) svobodný/á
b) ženatý/vdaná
c) rozvedený/á
d) ovdovělý/á

4. Kolik máte dětí? (*Prosím, vypište konkrétně kolik dcer a kolik synů.*)

5. Kolik máte vnoučat? (*Prosím, vypište konkrétně kolik vnuků a kolik vnuček a od jakého z Vašich dětí.*)

6. Kolik let je Vaším vnoučatům? (*Prosím, vypište konkrétně, kolik let je kterému vnoučeti/vnučce.*)

7. Jak daleko bydlíte od svých vnoučat? (*Prosím, vypište konkrétně, jak daleko bydlíte od kterého vnoučete/vnučky.*)

8. S kým žijete v domácnosti? (*Prosím zakroužkujte.*)

a) sám/sama
b) s manželkou/manželem
c) s některým z Vašich dospělých dětí
d) s některým z Vašich vnoučat
e) s někým jiným (<i>prosím, napište s kým</i>)

9. Jaký je Váš zdravotní stav? DOBRÝ – ŠPATNÝ

Místo pro případné poznámky:

10. Jak vycházíte s příjmy? SNADNO – OBTÍŽNĚ

Místo pro případné poznámky:

1 **Příloha č. 3: Přepis rozhovoru**

2 Rozhovor proveden 2. 9. 2015 13:00 – 14:30, nahrávka 20 minut.

3

4 **Taz:** Já bych se Vás chtěla zeptat – jste babička – co to znamená?

5 **Resp13:** Jsem babička, jsem babička .. co to znamená .. no znamená to, že
6 mám čtyři krásný vnoučata a jsem za to moc ráda. Jsem šťastná, že jsou a že
7 jsou hlavně všichni zdraví .. i když ten malej vnuk, Tomášek, tři roky mu
8 budou v lednu, tak ten .. ten je na tom trošku hůř ... Ale jinak, když to
9 vezmu kolem a kolem, tak jo, jsou .. jsou takový spokojený, tak to mě hřeje
10 na duši, i když, jak říkám, ten Tomášek ... no.

11 **Taz:** Ehm.

12 **Resp13:** On totiž (se slzami v očích) .. on se narodil předčasně, o dva
13 měsíce dřív se narodil a dodneška se z toho jako nevzpamatoval, nedohonil
14 vrstevníky. Takže třeba málo mluví, nebo spíš ukazuje, než aby se snažil
15 něco povídat .. očičko má nějaký špatný, pošilhává trošku, takový malinký
16 brejličky nosí .. no a špatně chodí. Já nevím, čím to přesně je, ale prostě
17 jednu nožičku má horší. Pravou. On má celkově oslabenou pravou polovinu
18 těla, a tak i tu nožičku teda, no a při tý chůzi je to znát. On je teda takovej
19 nestabilní, stačí malinko někde zavadit a hned leží na zemi ...

20 **Taz:** Ehm.

21 **Resp13:** Nebo takhle ráno prej, já teda moc nevím, ale ráno ho to prej asi
22 musí dost bolet, protože třeba ani nechce chvíli chodit a radši leze ... Takže
23 ten je takovej, že je mi ho strašně líto, jo. Nevím, jestli půjde do školky teď,
24 nebo pak na šesti letech do školy .. mám obavy, jak mu půjde to mluvení
25 a vůbec ... Já si na něj někdy vzpomenu a chce se mi brečet (se slzami
26 v očích). Protože kluk je .. nemůže za to .. a přes to všechno je tak veselej,
27 to je tak veselý a spokojený dítě – on se pořád směje.

28 **Taz:** Aha.

29 **Resp13:** Oni všichni jsou to smíšci, jsou úžasný. Ty dvě větší a ty dva malí
30 taky. Jsou krásný a kdo tohle nezažije, tak o moc přijde v životě. Je to
31 pěkný, na to jsem čekala celej život – až budu v důchodu a budu mít
32 vnoučata (smích). Protože jsem měla časově náročnou práci, byla jsem

33 utahaná .. no a to mi teď odpadlo, takže si můžu plnými doušky užívat
34 života a rodiny .. dětiček.

35 **Taz:** Takže si teď užíváte ...

36 **Resp13:** Jo, vyloženě (smích). Užívám si, že nic v podstatě nemusím.

37 **Taz:** Ehm.

38 **Resp13:** No ...

39 **Taz:** A jak jste říkala, že jste šťastná, že ty vnoučata máte ...

40 **Resp13:** No jsem, ohromně, ohromně šťastná. Já v nich vidím smysl života.
41 Že ten život, že se musí využít pro to naučit ty děti něco, něco jim předat ..
42 u těch dvou holek, co jsou ty starší, tak u těch to odmalinka tolik nešlo,
43 protože jsem ještě chodila do práce, jo, nebyl čas. Takže těm se můžu
44 naplno věnovat až teď .. ale u těch malejch kluků, tam to šlo prakticky skoro
45 od narození.

46 **Taz:** Aha, a jak to myslíte, že se jim můžete věnovat?

47 **Resp13:** No, že si spolu můžeme hrát, s těma většíma si můžeme
48 vypravovat dalekosáhle, můžu jim všechno vysvětlovat – to je úžasný,
49 člověk nikam nepospíchá prostě. Často je taky hlídám, když si dcery
50 potřebujou něco zařídit, občas i přes noc, a je to fajn. Já se snažím vymejšlet
51 jim vždycky něco, aby se zabavili, aby je to bavilo, aby se taky u toho něco
52 naučili, něčemu porozuměli, aby něco třeba pochopili ... Prostě aby ten čas
53 byl takovej opravdu vyplněnej, aby nebyl prázdněj, ztracenej, bych řekla.
54 A zároveň teda vždycky chci, aby byla i sranda, aby ke mně rádi jezdili, aby
55 se mnou rádi byli. Protože si moc dobře uvědomuju, že přijde čas, kdy o to
56 stát nebudou (smích). Dokud mají zájem, je třeba brát .. brát všema deseti,
57 dokud to jde (smích).

58 **Taz:** Takže si je bráváte?

59 **Resp13:** Jo, беру si je poměrně často i na noc. Jednak jsem ráda, člověk
60 s nima omládne, z těch jejich rozumů (smích) .. a jednak vím, že to holkám
61 pomůže. Taky si potřebujou občas jen tak odfrknout ...

62 **Taz:** A jak často se takhle vídáte?

63 **Resp13:** Já bych řekla tak obden, nebo maximálně každěj třetí den, zhruba.
64 Ne teda se všema najednou, to ne, ale tak se to vždycky tak nějak prostřídá.

65 Když je nemám u sebe, tak se vždycky u obou holek, jako u dcer, nějak
66 otočím, s dětma pohraju nebo pomůžu, co je potřeba .. já nevím, třeba
67 uvařím, když mají na něco děti chuť, nebo když vidím, že dcera nestíhá,
68 nebo vyžehlím prádlo, prostě takhle sem tam vypomůžu ...

69 **Taz:** Ehm.

70 **Resp13:** Já pak vidím, že jsou ty mámy v takový větší pohodě, žádněj stres,
71 a tím pádem jsou v pohodě i děti, že jo.

72 **Taz:** Ehm ...

73 **Resp13:** Když je doma napětí, není to dobře a ty děti, ty to teda vycejtěj
74 hnedle. Oni na to maj snad nějaký senzory (smích).

75 **Taz:** (smích)

76 **Resp13:** No já nevím, co bych k tomu ještě řekla (smích). Je potřeba se těm
77 dětem věnovat a neodbejvat je, bejt trpělivej, naslouchat jim a nezlehčovat
78 jejich problémy .. Kolikrát se musím vnitřně pousmát, když za mnou
79 Štěpánka přijde s nějakým velikánským problémem ze školky, ale jsem
80 ráda, jsem moc ráda, že to se mnou řeší, že stojí o moje rady. Jsem zvědavá,
81 jak dlouho ještě (smích) ... doufám, že co nejdýl, člověku aspoň pak
82 připadá, že má nad tou situací určitou kontrolu ...

83 **Taz:** Aha, takže za vámi přijde, když má nějaký problém?

84 **Resp13:** Přijde. Nedávno, je to asi měsíc, za mnou přišla s tím, že je ve
85 školce holčička, která jí straší. Třeba jí říká, že jí kousne pes. Nebo jí řekne,
86 že bude mít v zubech kazy a že jí je zubařka bude vrtat a bude jí dávat
87 injekce .. no a tak jsme se o tom bavily, řešily jsme to, něco jsme vymyslely
88 a ono to funguje ... No já ti řeknu, já, když jsem se dozvěděla, že to
89 funguje, já měla větší radost, než ona (smích). No opravdu ..

90 **Taz:** Tak jste jí pomohla ...

91 **Resp13:** No snažím se.

92 **Taz:** A co takhle děláváte, když jste spolu?

93 **Resp13:** No tak, jak jsem říkala: hrajeme si, vypravujem si, jezdíme na
94 výlety, hodně jsme venku, to opravdu hodně. Já když vím, že je budu hlídat,
95 tak si dopředu i navařím, abych se jim mohla věnovat. S těma většima
96 holkama děláme většinou něco už jako do školy, trénujem počítání,

97 písmenka abecedy a tak, a s klukama, ty jsou malí, tak jim třeba říkám různý
98 říkanky a oni po mně opakují, hlavně teda Kubíček, Tomík zatím ne, nebo
99 si hraju na doktory, já jim ukazuju, co se jak dělá, nebo spolu uklízíme,
100 nebo se staráme o panenku-miminko, nebo malujeme .. je toho spousty,
101 opravdu spousty a snažím se hlavně, aby si z toho něco odnesli. Aby to
102 nebyla jen nějaká blbost na zaplácnutí času.

103 **Taz:** Ehm.

104 **Resp13:** Mě třeba mrzí, když přijdu k Martině (dcera, pozn.), že je tam
105 skoro vždycky puštěná televize a ty děti na to koukaj. Jen prostě aby byl od
106 nich klid, tak jim pustí televizi. Když hlídá děti Luděk (zeť, pozn.), protože
107 Martina je někde pryč, tak je to pravidlem v podstatě vždycky, ta puštěná
108 televize. No vadí mi to, ale nic neříkám, nechci se hádat, zvláště před dětma
109 nechci dělat dusno. Já mám čistý svědomí, že když jsou u mě, tak je
110 zabavím podle svýho. A jsou taky spokojený.

111 **Taz:** Aha.

112 **Resp13:** Já jsem svůj názor řekla a víc to rozebírat nebudu. Jednou to
113 stačilo. Jestli se podle toho řídit budou, nebo nebudou, po tom já se pít
114 nebudu. Abych jako sondovala pokaždý, když tam přijdu, jestli je televize
115 puštěná nebo ne .. to by mi taky jednou mohli říct, ať teda nechodím, pokud
116 se mi něco nezdá. Jak jsem řekla, já si to umím zařídit jinak, pokud děti
117 mám já.

118 **Taz:** Ehm.

119 **Resp13:** No ...

120 **Taz:** A když se děti narodily, změnilo se pro vás něco?

121 **Resp13:** (pauza) byla jsem ráda, moc, ale tím, že jsem chodila do práce, tak
122 nebylo tolik času, abych to tak intenzivně vstřebávala. Pak, jak jsem šla do
123 důchodu, bylo to lepší ... Ale tak jako člověk měl zase jiný věci na
124 přemejšlení, de facto se ten život točil a točí okolo dětí. Někde třeba jdu,
125 něco vidím a hned mě napadne, že by se to líbilo Tomáškově nebo někomu,
126 že jo. Tak to koupím, a pak mám radost, když vidím, že mají radost. Člověk
127 cejtí takový naplnění .. takový jako dobře v duši ...

128 **Taz:** Ehm.

129 **Resp13:** Já jim skoro vždycky přinesu něco, nějakou drobnost .. lízátko,
130 nebo omalovánku, holkám čelenky, sponky, gumičky .. prostě blbůstky do
131 pár korun .. je to krásný, jakou radost z toho mají, a přitom to tolik nestojí,
132 že si to prostě člověk může dovolit.

133 **Taz:** Aha, takže jim dáváte i dárečky ...

134 **Resp13:** No dárečky, jsou to maličkosti, ale člověk nemůže dělat zázraky
135 s důchodem (smích). Ale jo, na narozeniny nebo Vánoce jsou to
136 i významnější věci, většinou to konzultuju s dcerama, co by děti třeba
137 potřebovaly, nebo tak, aby to nebyly vyhozený peníze. Minulej rok jsem
138 kupovala třeba Tomíkoj kombinézu, takovou supráckou, protože potřeboval,
139 Kubíkoj sáňky, holčinkám knížky nějaký ...

140 **Taz:** Ehm .. a jak byste se popsala jako babička? Jaká jste babička?

141 **Resp13:** (smích) no to je těžký ... jaká jsem babička (pauza) já bych řekla
142 (smích) ochotná?

143 **Taz:** Můžete mi to vysvětlit?

144 **Resp13:** No ... prostě asi takhle: udělám, co jim na očích vidím (smích).
145 Když si přejou jet do bazénu, spíš holky starší teda, tak jedem .. když
146 přijdou, že maj chuť na nějakou buchtu nebo koláč, tak upeču .. když
147 přijdou, že maj chuť na řízky, smažím řízky (smích).

148 **Taz:** (smích)

149 **Resp13:** Tak se snažím nějak, aby byli spokojený, aby sem rádi jezdili .. že
150 se jim teda věnuju, jak jsem už taky říkala.

151 **Taz:** Ehm.

152 **Resp13:** No ...

153 **Taz:** Tak to bude asi stačit.

154 **Resp13:** Jo? No dobře, tak jo, bezva.

155 **Taz:** Jo, moc vám děkuju.

Příloha č. 4: Otevřené kódování – přehled kódů

Tabulka 5: Kódy z rozhovoru č. 13

kategorie/subkategorie	kódy	číslo řádku
Radost z role prarodiče	„... mám čtyři krásný vnoučata a jsem za to moc ráda. Jsem šťastná, že jsou...“	6
	„... kdo tohle nezažije, tak o moc přijde v životě. Je to pěkný, na to jsem čekala celý život – až budu v důchodu a budu mít vnoučata (smích). Protože jsem měla časově náročnou práci, byla jsem utahaná .. no a to mi teď odpadlo, takže si můžu plnými doušky užívat života a rodiny .. dětiček.“	30-34
	„... ohromně šťastná. Já v nich vidím smysl života...“	40
	„... jsem ráda, člověk s nima omládne...“ „Člověk cejtí takový naplnění .. takový jako dobře v duši...“	59-60 126-127
Obavy	„... on se narodil předčasně, o dva měsíce dřív se narodil a dodneška se z toho jako nevzpamatoval, nedohonil vrstevníky. Takže třeba málo mluví, nebo spíš ukazuje, než aby se snažil něco povídat .. očičko má nějaký špatný, pošilhává trochu, takový malinký brejličky nosí .. no a špatně chodí. Já nevím, čím to přesně je, ale prostě jednu nožičku má horší. Pravou. On má celkově oslabenou pravou polovinu těla, a tak i tu nožičku teda, no a při tý chůzi je to znát. On je teda takovej nestabilní, stačí malinko někde zavazit a hned leží na zemi...“	12-19
	„Nebo takhle ráno prej, já teda moc nevím, ale ráno ho to prej asi musí dost bolet, protože třeba ani nechce chvíli chodit a radši leze ... Takže ten je takovej, že je mi ho strašně líto, jo. Nevím, jestli půjde do školky teď, nebo pak na šesti letech do školy .. mám obavy, jak mu půjde to mluvení a vůbec ... Já si na něj někdy vzpomenu a chce se mi brečet (se slzami v očích).“	21-25

Pomoc prarodičů	„Často je taky hlídám, když si dcery potřebujou něco zařídit, občas i přes noc...“	49-50
	„... pomůžu, co je potřeba .. já nevím, třeba uvařím, když mají na něco děti chuť, nebo když vidím, že dcera nestíhá, nebo vyžehlím prádlo, prostě takhle sem tam vypomůžu...“	66-68
	„Kolikrát se musím vnitřně pousmát, když za mnou Štěpánka přijde s nějakým velikánským problémem ze školky, ale jsem ráda, jsem moc ráda, že to se mnou řeší, že stojí o moje rady.“	78-80
Společné aktivity s vnoučaty	„No, že si spolu můžeme hrát, s těma většíma si můžeme vypravovat dalekosáhle, můžu jim všechno vysvětlovat...“	47-48
	„Já se snažím vymějšlet jim vždycky něco, aby se zabavili, aby je to bavilo, aby se taky u toho něco naučili, něčemu porozuměli, aby něco třeba pochopili...“	50-52
	„... vždycky chci, aby byla i sranda, aby ke mně rádi jezdili, aby se mnou rádi byli.“	54-55
	„... hrajeme si, vypravujem si, jezdíme na výlety, hodně jsme venku, to opravdu hodně.“	93-94
	„Já když vím, že je budu hlídat, tak si dopředu i navařím, abych se jim mohla věnovat.“	94-95
	„S těma většíma holkama děláme většinou něco už jako do školy, trénujem počítání, písmenka abecedy a tak, a s klukama, ty jsou malí, tak jim třeba říkám různé říkanky a oni po mně opakují, hlavně teda Kubíček, Tomík zatím ne, nebo si hrajem na doktory, já jim ukazuju, co se jak dělá, nebo spolu uklízíme, nebo se staráme o panenku-miminko, nebo malujeme...“	95-100
Kontakt s vnoučaty	„... beru si je poměrně často i na noc.“	59
	„Já bych řekla tak obden, nebo maximálně každé třetí den, zhruba.“	63

Strategie nevměšování se	<p>„Když hlídá děti Luděk, protože Martina je někde pryč, tak je to pravidlem v podstatě vždycky, ta puštěná televize. No vadí mi to, ale nic neříkám, nechci se hádat, zvláště před dětma nechci dělat dusno. Já mám čistý svědomí, že když jsou u mě, tak je zabavím podle svýho.“</p> <p>„Já jsem svůj názor řekla a víc to rozebírat nebudu. Jednou to stačilo. Jestli se podle toho řídit budou, nebo nebudou, po tom já se pídít nebudu. Abych jako sondovala pokaždý, když tam přijdu, jestli je televize puštěná nebo ne .. to by mi taky jednou mohli říct, ať teda nechodím, pokud se mi něco nezdá.“</p>	106-110 112-116
Strategie využití každé příležitosti	<p>„Často je taky hlídám, když si dcery potřebujou něco zařídit...“</p> <p>„Protože si moc dobře uvědomuju, že přijde čas, kdy o to stát nebudou (smích). Dokud mají zájem, je třeba brát .. brát všema deseti, dokud to jde (smích).“</p>	49-50 55-57
Ostatní aktivity prarodičů	„... de facto se ten život točil a točil okolo dětí.“	124
Percepce sebe sama	<p>„Jsem šťastná...“</p> <p>„... jaká jsem babička (pauza) já bych řekla ochotná.“</p> <p>„... udělám, co jim na očích vidím (smích). Když si přejou jet do bazénu, spíš holky starší teda, tak jedem .. když přijdou, že maj chuť na nějakou buchtu nebo koláč, tak upeču .. když přijdou, že maj chuť na řízky, smažím řízky (smích).“</p> <p>„... že se jim teda věnuju, jak jsem už taky říkala.“</p> <p>„Tak se snažím nějak, aby byli spokojení...“</p>	40 141-142 145-147 149-150 149
Percepce vnoučat	<p>„... jsou takoví spokojení...“</p> <p>„Oni všichni jsou to smíšci, jsou úžasný.“</p> <p>„Jsou krásný...“</p>	9 29 30

Zdroj: autorka